

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

Print ISSN: 2586-8144 Online ISSN: 2730-339X

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2564 Vol. 5 No.1 January-June 2021

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัย บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
๒. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
๓. เพื่อส่งเสริมพัฒนาผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญาทั้งในและต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยตามหลักจรรยาบรรณของนักวิชาการ เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ดีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มีกำหนดการ

ข วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564)

เผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน) ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการใดมาก่อน

ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือทฤษฎะที่ปรากฏในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

เจ้าของ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ 1

ถนนพหลโยธินตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

โทรศัพท์ 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006

ง วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564)

พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร. วัชรระ งามจิตร์เจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อนไส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รศ.ดร. ชีโรจน์ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชานาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาก่อนการขอบทความ (Peer Review)

สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

1. พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนตเสโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฺฒโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาจิรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาอุทธนา นรเชฏฺโฐ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

10. พระมหาดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. ศ.พิเศษ รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. ปฐม บัญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
13. รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชานาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
14. รศ.ดร. สุเทพ พรหมเลิศ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
15. รศ.ดร. ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
16. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
17. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
18. ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
19. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
20. ผศ.ดร. อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
21. ผศ.ดร. ณกมล ปุญชเขตต์ทีกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
22. ดร.อธิเทพ ผาพา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

1. ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ	ราชบัณฑิต
2. ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
3. พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระเทพวิสุทธิมุนี วิ., รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระศรีศาสนบัณฑิต, ผศ.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
8. พระครูวินัยธรสมุทรร ถาวรธมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาสมพงษ์ คุณากโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. พระมหามงคลกานต์ จตธมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฉ วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564)

12. พระมหาจรรุญ กิตติปัญโญ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
13. ศ.ดร. กิริติ บุญเจือ	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
14. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
15. ศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
16. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
17. รศ. พิเชษฐ์ กาฬามเกษตร	มหาวิทยาลัยมหิดล
18. รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
19. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
20. ผศ.ดร. แสงวง นิลนามะ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
21. ผศ.ดร. คงสฤษฏ์ แพ่งทรัพย์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

1. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต	
2. ผศ.ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา	ราชบัณฑิต
3. พระเทพสุวรรณเมธี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
6. พระมหาบุญเกิด ปณณาปุชฺโฏ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. รศ.ดร. ปรมัตถ์ คำเอก	มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. รศ.ดร. จำนง คั่นธิก	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
11. รศ.ดร. ประเทือง ทินรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
12. รศ.ดร. โกวิท พิมพวง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
13. ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
14. ผศ.ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

15. ผศ.ดร. สมควร นิยมวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
16. ผศ.ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย	มหาวิทยาลัยศิลปากร

ช วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564)

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นปีที่ 5 ฉบับที่ 1 นับเป็นฉบับที่ 9 แล้ว ที่คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ดังนี้

บทความวิชาการเรื่องที่ 1 พุทธกระบวนทรรศน์ต่อการเคารพศาลพระภูมิเจ้าที่ของศาสนาชาวบ้านในสังคมชาวพุทธไทย โดยสวัสดิ์ โอนทัย ได้เขียนอธิบายพระภูมิเจ้าที่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทวดาประเภทที่ 1 ในบรรดาเทวดา 6 จำพวกที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด พระภูมิเจ้าที่จัดเป็นเทวดาจำพวกโอปปาติกะผู้เกิดขึ้นด้วยบุญกุศลของตนที่ได้กระทำไว้ในชาติที่แล้ว ๆ มาเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกับมนุษย์ มีสวรรค์วิมานเป็นที่อยู่ มีอาหาร เครื่องประดับและอายุอันเป็นทิพย์ตามระดับชั้นของสวรรค์ ความมุ่งหมายของการบูชาพระภูมิเจ้าที่ก็เพื่อแสดงถึงความกตัญญูทวดเทวีที่มีต่อเทวดาที่ช่วยอารักษ์แผ่นดินของเราเป็นการเน้นเตือนสติสัมปชัญญะ

บทความวิชาการเรื่องที่ 2 ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักปฏิจจสมุปบาท โดยสุเมธ บุญมะยา อธิบายการเรียนรู้พฤติกรรมของหลักปฏิจจสมุปบาท และสร้างรูปแบบเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำที่ส่งผลเชิงสร้างสรรค์ต่อบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้บุคคลร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนได้อย่างเต็มศักยภาพ ส่งผลให้กลุ่มและองค์การบรรลุตามแผนงานและเป้าหมายที่วางไว้

บทความวิชาการเรื่องที่ 3 การบริหารองค์กรพระสงฆ์ไทยตามแนวพุทธกาล โดย ธรรมปพร หงษ์ทอง ได้กล่าวถึงการบริหารองค์กรพระสงฆ์ในแต่ละยุคสมัยโดยการอาศัย หลักการผสมผสานระหว่างหลักการบริหารบ้านเมืองและหลักพระธรรมวินัย ซึ่งบางครั้งทำให้เกิดความล่าช้า ความไม่เป็นธรรม ความไม่ชัดเจนตามพระธรรมวินัยและส่งผลต่อระดับศรัทธา ของประชาชน ข้อดีของการบริหารจัดการองค์กรพระพุทศาสนาในปัจจุบันคือ ความเป็น เอกภาพและมีความใกล้ชิดกับรัฐก็ตาม

บทความวิชาการเรื่องที่ 4 พระนางมัทรี: วิเคราะห์ตัวละครในร่ายยาวมหา เวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวิชุดา พรายยังค์ ได้วิเคราะห์ตัวละครเอกหญิง เช่น พระนาง มัทรี เมื่อวิเคราะห์ตัวละครในวรรณคดีแล้ว พระนางมัทรี เป็นสตรีที่มีคุณลักษณะเป็นสตรีใน อุดมคติ ได้แก่ 1. ความจงรักภักดีต่อสามี 2. ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก 3. เป็นผู้มีความ เป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย 4. มีความกล้าหาญ อดทน 5. มีจิตใจใฝ่บุญ กุศล 6. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปิยวาจา อย่างไรก็ตาม ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ยังเป็นที่ รู้จักและอยู่คู่กับสังคมไทย

บทความวิชาการเรื่องที่ 5 แนวคิดการปรับตัวทางสังคมและจริยธรรมของบริษัท ในการดำเนินธุรกิจกับการก้าวสู่บริษัทธรรมาภิบาล ยุค 4G โดยณกมล ปุญชเขตต์ทิกุล พูดถึง การปรับตัวตามแบบจริยธรรมของบริษัทในการดำเนินธุรกิจกับการก้าวสู่บริษัทธรรมาภิบาล ยุค 4G ถือเป็นเรื่องที่โลกธุรกิจให้ความสำคัญมาก และถือเป็นเครื่องมือในการควบคุมการดำเนินการทาง ธุรกิจที่สำคัญ เพราะเกี่ยวกับกฎหมาย ข้อบังคับ หลักศีลธรรมอันดีในการดำเนินธุรกิจ เป็นพันธ สัญญาที่ต้องปฏิบัติตามเคร่งครัดต่อกัน ในการทำธุรกิจหรือการค้าขายร่วมกัน

บทความวิชาการเรื่องที่ 6 การถ่ายทอดทางสังคมให้เด็กประถมศึกษาที่มีคุณธรรมนำ ความรู้ ของปวีร์ กาญจนภิ นิลผาย อธิบายถึงการสร้างเด็กประถมศึกษาให้เป็นคนดีมีคุณธรรม และเก่งด้วยนั้น ไม่ใช่เรื่องยากอย่างที่หลายคนคิด ในฐานะที่เป็นครูซึ่งได้รับการเปรียบเทียบกับ เป็นแม่พิมพ์ของชาติ หากเราปรารถนาให้ลูกศิษย์ของเราเป็นคนดี ครูก็ต้องเป็นคนดีก่อน เรา

ญ วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564)

ต้องการให้เด็กประถมศึกษาเป็นคนเก่ง เราก็ต้องเก่งด้วย เราอยากให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรม ครูก็ต้องมีคุณธรรมด้วย

บทความวิชาการเรื่องที่ 7 **มโนทัศน์เรื่องสิทธิเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท** โดย พระมหาขวัญชัย เขมประไพ, พระครูวินัยธรสมุทร ทาทอง และพระมหาไกรวรรณ ชินทติโย อธิบายถึงสิทธิและเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกเสนอผ่านข้อเสนอทางด้านอภิปรายที่พิจารณาถึงเรื่องเสรีภาพในแง่ของกรรมนิยามที่ปัจเจกบุคคลสามารถทำทุกอย่างได้ หากปัจเจกบุคคลนั้นมีเจตนาที่บริสุทธิ์ก็ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผลที่ตามมา ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาเถรวาทก็อ้างถึงความรับผิดชอบถึงผลที่เกิดขึ้น โดยผลนั้นจะกระทบถึงจิตใจของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นหลักในทุกการกระทำที่ส่งผลต่อเนื่องกันไปตามกรรมนิยาม และข้อเสนอทางด้านสังคมที่พิจารณาเรื่องสิทธิทางธรรมชาติที่มนุษย์จะเป็นเจ้าของชีวิตของตนเองรวมถึงทรัพย์สินของตนเอง รวมถึงสิทธิของสตรีกับบุรุษที่แตกต่างกันนั้นมาจากการยอมรับทางด้านสมมติสัจจะ เป็นวิธีที่พระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าความจริงทั้งแบบปรมาณูสัจจะและสมมติสัจจะว่าเป็นจริงเสมอกัน

บทความวิชาการเรื่องที่ 8 **พุทธสันติวิธีในฐานะเครื่องมืออยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์อื่น: กรณีศึกษาสุนัขจรจัด** โดย พันธกานต์ บุญช่วยเหลือ กล่าวถึงการนำพุทธสันติวิธีมาใช้ในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดมาจากการใส่ใจผู้อื่น เป็นการเชื่อมโยงจิตใจของตนเองกับผู้อื่นในฐานะของความเกี่ยวข้องกัน เป็นญาติ เป็นพี่น้อง หรือเพื่อนร่วมโลก และมีการเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นในฐานะที่รักสุขเกลียดทุกข์ไม่ต่างจากตนเอง ส่วนการแก้ปัญหาเน้นไปที่การให้ความรู้ความเข้าใจแก่สังคม และมีการแสดงออกถึงการไม่เห็นด้วยกับค่านิยมของความเห็นแก่ตัวของผู้ที่สุนัข และสังคมควรให้ความช่วยเหลือสัตว์ที่อยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือได้

บทความวิชาการเรื่องที่ 9 **การสร้างสันติบนความขัดแย้งทางความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท** ของ ปัญจจริย จุลไกรอาณิสส กล่าวถึงการสร้างความเสมอภาคพื้นฐานสังคมจะต้องใช้วินัย หรือกฎหมายให้มีลักษณะการเชื่อมโยงระหว่างกันด้วยระเบียบวินัย เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมก็ไม่สามารถนำไปสู่ความสงบได้ ความเป็นระเบียบวินัย และการมีระบบสังคมที่เอื้อธรรม เป็นการนำหลักธรรมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหา โดยวางหลักธรรมเป็นเกณฑ์ทางสังคม เน้นพระธรรมอันถูกต้อง โดยเน้นหลักธรรมสัจจะที่เป็นหลัก

บทความวิชาการเรื่องที่ 10 การพยาบาลพระสงฆ์ในพระไตรปิฎก: ดันตอสันติภาพ ชุมชนสงฆ์ โดยชบา อ่อนนาค อธิบายถึงหลักทางพระพุทธศาสนา พระพุทธรองค์ ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย ให้พระสงฆ์ทำหน้าที่ช่วยเหลือพยาบาลต่อกันและกัน หากใครละเลยหรือไม่ปฏิบัติถือว่าเป็นอาบัติทุกกฏ เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติต่อกันถือว่าเป็นจริยพันธทางสังคมสงฆ์ ที่จะต้องเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน โดยเสนอหลัก พรหมวิหารธรรม เป็นแกนกลางในการปฏิบัติต่อกันความพอใจ เมื่อได้เห็นผู้อื่นเจ็บไข้ด้วยจิตที่มีเมตตา ก็อยากช่วยเหลือ แต่เมื่อช่วยเหลือผู้ป่วยจนสุดความสามารถที่จะช่วยได้แล้ว

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง ระเบียบวิธีการวิจัยทางการศึกษา (Educational Research Methodology) โดยวิทยา ขนชัยภูมิ ได้วิจารณ์ถึงเนื้อหาว่าเป็นการนำเอาประเด็นที่สำคัญของการทำวิจัยมาเขียนอธิบายให้มีความชัดเจนสมบูรณ์อ่านแล้วเข้าใจง่ายเช่นการกำหนดประเด็นปัญหาสมมติฐานการทดสอบสมมติฐานเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลและในทุกบทของหนังสือเล่มยังมีการยกตัวอย่างประกอบกรอธิบายเพื่อจะให้อ่านเกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นทั้งนี้ยังมีการเพิ่มเติมส่วนที่สำคัญอีกอย่างในการวิจัยคือสถิติการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนถึงการแปลผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล

ในฐานะบรรณาธิการของวารสาร หวังว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร จึงขอเจริญพรอนุโมทนาขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่านที่ได้ส่งบทความของท่านมาเผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ และคณะทำงานของวารสารทุกท่านที่ร่วมกันดำเนินการจัดทำด้วยความรับผิดชอบทำให้วารสารฉบับนี้ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ตามระยะเวลาที่กำหนด

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ ข

บทความวิชาการ

พุทธกระบวนทรรศน์ต่อการเคารพศาลพระภูมิเจ้าที่ของศาสนาชาวบ้านในสังคมชาวพุทธไทย
สวัสต์ อโณทัย.....1-15

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักปฏิจจสมุปบาท
สุเมธ บุญมะยา.....16-30

การบริหารองค์กรพระสงฆ์ไทยตามแนวพุทธกาล
ธรรณปพร หงษ์ทอง.....31-44

พระนางมัทรี: วิเคราะห์ตัวละครในรายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี
วิชุดา พรายยงค์.....45-55

แนวคิดการปรับตัวทางสังคมและจริยธรรมของบริษัทในการดำเนินธุรกิจกับการก้าวสู่บริษัท
ธรรมาภิบาล ยุค 4G
ณกมล บุญเขตต์ทิกุล.....56-68

การถ่ายทอดทางสังคมให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรมนำความรู้
ปวีร์ กาญจนภิ นิลผาย.....69-79

มโนทัศน์เรื่องสิทธิเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท
พระมหาขวัญชัย เขมประไพ, พระครูวินัยธรสมุทร ทาทอง, พระมหาไกรวรรณ ชินทติโย.....80-96

พุทธสันติวิธีในฐานะเครื่องมืออยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์อื่น: กรณีศึกษาสุนัขจรจัด
พันธกานต์ บุญช่วยเหลือ.....97-111

การสร้างสันติบนความขัดแย้งทางความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญจรีย์ จุลไกรอนิสงส์.....112-127

การพยาบาลพระสงฆ์ในพระไตรปิฎก: ต้นตอสันติภาพชุมชนสงฆ์

ชบา อ่อนนาค.....128-145

บทวิจารณ์หนังสือ

บทวิจารณ์หนังสือ “ระเบียบวิธีการวิจัยทางการศึกษา (Educational Research Methodology)”

วิทยา ขนชัยภูมิ.....146-150

พุทธกระบวนทรรศน์ต่อการเคารพศาลพระภูมิเจ้าที่ของศาสนาชาวบ้าน
ในสังคมชาวพุทธไทย*

**The Buddhist Paradigm to Pay the Reverence for the Guardian
Spirit House of the Popular Religion in Thai Buddhist Society**

สวัสต์ อโนทัย

Sawat Anothai

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

Saint John's University

Corresponding author email: anotayasawatt@gmail.com

Received: June 27, 2021; **Revised:** June 28, 2021; **Accepted:** June 28, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาค้นหาข้อสงสัยเชิงศาสนาชาวบ้านที่ว่า ในความเป็นอัตลักษณ์ของการเคารพนับถือศาสนาในลักษณะเอกภาพของความเป็นพหุภาพของชาวพุทธไทย พุทธกระบวนทรรศน์ควรมีความเชื่อและแนวปฏิบัติอย่างไรกับศาลพระภูมิเจ้าที่จึงทำให้มีความกลมกลืนกัน ผลการศึกษา พบว่า ในทรรศนะพระพุทธศาสนาถือว่า พระภูมิเจ้าที่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทวดาประเภทที่ 1 ในบรรดาเทวดา 6 จำพวกที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด พระภูมิเจ้าที่จัดเป็นเทวดาจำพวกโอปปาติกะ ผู้เกิดขึ้นด้วยบุญกุศลของตนที่ได้กระทำไว้ในชาติที่แล้ว ๆ มาเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกับมนุษย์ มีสวรรค์วิมานเป็นที่อยู่ มีอาหาร เครื่องประดับและอายุอันเป็นทิพย์ตามระดับชั้นของสวรรค์ ความมุ่งหมายของการบูชาพระภูมิเจ้าที่ก็เพื่อแสดงถึงความกตัญญูตเวทีที่มีต่อเทวดาที่ช่วยอารัก্ষ์แผ่นดินของเรา เป็นการเน้นเตือนสติสัมปชัญญะของเหล่าพุทธบริษัท 4 ว่าไม่ให้

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

ประมาทด้วยการถึงพร้อมแห่งสัทธาญาณสัมปยุตในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลตามกฎแห่งกรรม แล้วนำมาพัฒนาตนเองให้ประกอบคุณงามความดีอันจะนำไปสู่การเป็นเทวดา

คำสำคัญ : พุทธกระบวนทรรศน์, การเคารพ, ศาลพระภูมิเจ้าที่, ศาสนาชาวบ้าน, สังคมชาวพุทธไทย

Abstract

This academic paper was to find the popular religious doubt out how the Buddhist paradigm should, in the identity of religious worship related with the unity in diversity of the Thai Buddhists, be paid the reverence for the guardian spirit house harmoniously. The study findings showed that the guardian spirit is, in the Buddhist perspective, one of six categories of deities called the Four Guardian Deities who are most closely the human beings. The Guardian spirits are the creatures having spontaneous births who were born by their own merits having done a previous birth, without being born from the parents' womb unlike the man, having the fairy-palace, having heavenly foods, accessories and age depended upon each the categories of deities. The objectives of paying the guardian spirits are to modify the quality of being a grateful person for deities who have relied our land, reminding their own apperception of the four assemblies of Buddhists to heal regarding heedfulness with achieving confidence and wisdom to reasonably live a life based on the Law of Kamma, and then enhancing oneself to cultivate the good deed to become the deities.

Keywords: The Buddhist Paradigm, to Pay the Reverence, the Guardian Spirit House, the Popular Religion, the Thai Buddhist Society

บทนำ

คุณลักษณะพิเศษของทุกศาสนาต้องประกอบด้วยความเชื่อ แล้วนำความเชื่อไปสู่การประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนั้นได้ กล่าวคือ ความเชื่อเป็นการค้นหาคำตอบในคำถามที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล หรืออาจเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจในสภาพแวดล้อมและสังคมที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก (อรุณรัตน์ จันทะลือ, 2545: 1) ในสังคมยุคดึกดำบรรพ์และยุคโบราณ มนุษย์ยังไม่มีการพัฒนาาระบบความเชื่อขั้นสูงที่เรียกว่า

ศาสนา ผู้คนสมัยนั้นพยายามหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ พวกเขาเชื่อว่า ผู้มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พวกเขาไม่สามารถอธิบายได้ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2540: 101) ด้วยเหตุนี้ พวกเขาตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อแบบกลืน (Chaos) ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับอำนาจเบี่ยงเบน พวกเขาจึงต้องทำบางอย่างให้เป็นที่รักที่พอใจของผู้มีอำนาจพิเศษนั้น เพื่อได้รับการคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่มีมากมายในสังคมยุคบุพกาล และได้รับการเอื้ออำนวยผลประโยชน์ในการทำมาหากินท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ยากลำบาก เมื่อวิทยาการต่าง ๆ เจริญขึ้น มนุษย์ได้คิดค้นวิธีการตอบสนองความพึงพอใจของผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขาสร้างขึ้น และกลายมาเป็นพิธีกรรมหลากหลายรูปแบบในระบบความเชื่อดั้งเดิม ต่อมาความเชื่อได้มีพัฒนาการจนเกิดระบบที่ซับซ้อนขึ้น มีการขยายแนวคิดทางความเชื่อออกไปสู่สังคมระดับกว้าง มีระบบการสืบทอดความเชื่ออย่างเป็นรูปธรรม เกิดประเพณีพิธีกรรมที่รองรับกับรูปแบบความเชื่อนั้น ๆ (บัวนก วัชรปรีดา, 2544: 108)

ความเชื่อนั้นได้กลายมาเป็นลัทธิและศาสนาในเวลาต่อมา ความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อที่มนุษย์สยบยอมต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ มีการกราบไหว้อ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครองต่างจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง (เบญจรัชต์ เมืองไทย, 2543: 75) รูปแบบความเชื่อทางศาสนานั้นมีอยู่สองแบบ คือ ศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของศาสดา (Doctrinal Religion) และศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Religion) (อมรา พงศาพิชญ์, 2541: 35) หากพิจารณาศาสนาตามหลักพระคัมภีร์นั้นเป็นสิ่งที่ได้มีการเรียนรู้ การถ่ายทอดตามแนวคำสอนที่แต่ละศาสนาได้บัญญัติไว้ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป

คำถามที่ผู้เขียนถามตัวเองว่า ทำไมชาวพุทธไทยจึงต้องมีความเคารพบูชาในความเชื่อเรื่องผีสงเวทดาอารักษ์พระภูมิเจ้าที่ คำตอบที่ชี้ให้เห็นถึงความกลัวนั้น ทำให้คนคิดแสวงหาที่พึ่ง เพื่อหวังจะให้สิ่งเหล่านั้นช่วยคุ้มครองตนเองยามตื่นและยามนอน ตนเองจะได้อยู่รอดปลอดภัย ยามเป็นเด็กก็จะหวังพึ่งผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็หวังพึ่งพาผู้ใหญ่ด้วยกันและก็หวังพึ่งเลยไปถึงสิ่งที่ไม่มีตัวตน ผู้คนต่างพากันเคารพนับถือจนกลายเป็นความเชื่อ ให้ความเคารพบูชาเชื่อถือตาม ๆ กันมาและเรียกสิ่งนั้นว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระอินทร์ พระพรหม เทวดา สิ่งที่ว่านี้เป็นสิ่งที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ยกย่องเคารพ เชื่อและนับถือสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่คน

4 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็ให้ความเคารพนับถือ ในการประกอบพิธีการต่าง ๆ ในโอกาสที่ทำพิธีกรรมทางศาสนาจะต้องมีกิจกรรมทั้งทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ไปพร้อมๆ กัน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ในปัจจุบัน ผู้เขียนขอยกตัวอย่างของพระภูมิเจ้าที่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่คนให้ความเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้ความคุ้มครองแก่ผู้นับถือที่สืบทอดความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์นับชั่วระยะเวลานาน เพราะชาวพุทธไทยมีความเชื่อว่า พระภูมิเจ้าที่ คือ เทวดาหรือเทพารักษ์ประจำพื้นที่บนโลกที่คนเราปลูกบ้านสร้างเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยหรือใช้เป็นที่ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่เพื่อเป็นที่สถิตของพระภูมิเจ้าที่เป็นประเพณีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่นับถือบูชาเทพพระเจ้า จะต้องตั้งศาลพระเจ้าไว้เป็นที่สำหรับเคารพบูชา ดังนั้น พระเจ้าองค์ใดที่มีฤทธิ์เดช เช่น พระอิศวรหรือพระศิวะ มักจะได้รับความเคารพบูชาจากมนุษย์ เพราะมีหน้าที่ทำลายล้างโลก ดังนั้น สิ่งที่เป็นปรากฏในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็คือ บ้านเรือนของคนไทยพุทธส่วนใหญ่จะถือธรรมเนียมว่า บ้านจะต้องมีศาลพระภูมิ เพราะถือว่าพระภูมิเป็นเจ้าที่เจ้าทาง ดังนั้น เมื่อปลูกเรือนเสร็จ จึงมักจะมีพิธียกศาลพระภูมิ เพราะคนไทยเชื่อต่อไปว่า พระภูมิเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเทวดาผู้คุ้มครองป้องกันรักษาผู้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านในเรือนให้มีความเป็นอยู่ร่มเย็นเป็นสุขได้และมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในชีวิตการงานมีความคลาดแคล้วปลอดภัย จากภัยอันตรายทั้งปวงได้ (บุญมี แท่นแก้ว, 2547: 88)

ฉะนั้น ชาวพุทธไทยจึงยังให้ความเคารพบูชาด้วยการเซ่นสรวงบูชาจากเจ้าของบ้านเป็นการตอบแทน จึงจะได้รับความคุ้มครองด้วยดี ถ้าหากเจ้าของบ้านทำในสิ่งตรงกันข้าม พระภูมิเจ้าที่อาจจะให้โทษได้ ทำให้เกิดทุกข์ภัยไข้เจ็บต่าง ๆ นานา สืบเนื่องจากเจ้าของที่และเจ้าของบ้านสมัยโบราณ คิดและประสงค์จะให้วิญญูณของเจ้าที่เจ้าทางตั้งแต่ขึ้นบรรพบุรุษและชั้นรุ่นต่อ ๆ มาที่ตัวได้ตายไปแล้วแต่วิญญูณยังไม่ได้ไปเกิดหรือปฏิสนธิในภพนั้น ซึ่งอาจยังรวมกันวนเวียนอยู่ในอาณาเขตบริเวณที่ดินที่ตนมาปลูกบ้านอยู่ ได้มีสถานที่พักสถิตและเพื่อให้เทพบางองค์ บางระดับที่เป็นบริวารของท้าวโลกบาลทั้ง 4 คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวัณ ซึ่งสัจจะในรูปกายทิพย์มาดูแลความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์แทนท้าวโลกบาลทั้ง 4 ได้มีที่พักเมื่อผ่านมา ณ บริเวณที่ดินปลูกบ้านอยู่ จึงได้คิดจัดตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ คือ “บริเวณหรือสถานที่ที่เทพารักษ์ประจำบ้านสถิตขึ้นซึ่งมีอิทธิและศักดิ์สิทธิ์มากกว่าศาล

เจ้าประจำเรือนอีกชั้นหนึ่ง เพื่อไว้บูชาเช่นสรวงให้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองบำรุงส่งเสริมให้เจ้าของบ้านตลอดถึงลูกหลานที่เข้ามาอยู่อาศัย ปราศจากภัยอันตรายอยู่เย็นเป็นสุข เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป”(พจนานุกรมวิพโยคและพราหมณ์เผ่ามหะคัตตี, 2547: 33)

จากประเด็นดังกล่าว ผู้เขียนมองว่า พระสงฆ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำนวนหนึ่งต่างมีความพยายามที่จะดึงชาวไทยพุทธได้กลับมาสู่ความเป็นพุทธที่แท้จริง ซึ่งอาจจะทำให้เห็นผลประจักษ์ได้ในระดับชาวพุทธกลุ่มปัญญาชน ที่ต้องการเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แต่มีอีกกลุ่มหนึ่งคือ ระดับชาวบ้านทั่วไป ๆ บางครั้งไม่เว้นแม้กลุ่มที่มีการศึกษา แต่ยังคงมีความคิดความอ่านแบบอนุรักษนิยมตามที่เคยได้ประพฤติดิถีปฏิบัติกันตั้งแต่บรรพบุรุษจนสู่ยุคปัจจุบันและยากที่จะถอนรากถอนโคนความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพบูชาต่อศาลพระภูมิเจ้าที่นั้นได้ การนับถือศาสนาของคนกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษา

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีประเด็นที่ทำให้เกิดข้อสงสัยในเชิงศาสนาที่ว่าในความเป็นอัตลักษณ์ของการเคารพนับถือศาสนาในลักษณะเอกภาพของความเป็นพหุภาพของชาวพุทธไทย พุทธกระบวนทรรศน์ควรมีความความเชื่อและแนวปฏิบัติอย่างไรกับศาลพระภูมิเจ้าที่จึงทำให้มีความกลมกลืนกันในประเด็นคำถามนี้ ผู้เขียนขอนำพุทธกระบวนทรรศน์อันเป็นความเชื่อพื้นฐานของชาวพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์หรือการตีความทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเคารพบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ 2 ประเด็นคือ พระภูมิเจ้าที่ในมุมมองของพระพุทธศาสนาคืออะไรและชาวพุทธไทยควรปฏิบัติต่อการเคารพนับถือศาลพระภูมิเจ้าที่นั้นอย่างไร

ทัศนะพุทธกระบวนทรรศน์ต่อการเคารพศาลพระภูมิเจ้าที่

ในทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยความเชื่อความมีอยู่ของเทวดาและแนวทางการปฏิบัติในการเคารพบูชาพระภูมิเจ้าที่หรือเทวดาได้มีการกล่าวถึงผ่านทัศนะดังนี้

๑. ทัศนะเรื่องเทวดา โดยเทวดาในจำพวกพระภูมิเจ้าที่ว่าเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช อันเป็นสวรรค์ชั้นที่ 1 ในบรรดาสวรรค์ 6 ชั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 1671 หน้าที่ 531) ไว้พอสรุปได้ คือ สวรรค์ชั้นที่ 1 จาตุมหาราชิกานี้มีเทวราชผู้ยิ่งใหญ่ 4 พระองค์ ทรงเป็นอธิบดีผู้มหัศจรรย์ปกครองดูแล ฉะนั้น สรวงสวรรค์ชั้นนี้จึงมีนามว่า จาตุมหาราชิกาทะวภูมิ ภูมิเป็นที่อยู่แห่งทวยเทพซึ่งมีท้าวจาตุมหาราชทรงเป็นอธิบดี สถานที่ซึ่งท้าวมหาธาตูปกครองนั้นตั้งอยู่ตอนกลางของภูเขาสีเนรุสูงเสมอกันกับเขาอัครธรรมาจนถึงพื้นแผ่นดินที่

มนุษย์อยู่และบริเวณที่เสมอกันกับยอดเขายุคนั้นมีอาณาเขตแผ่ออกไปในอากาศจรดขอบจักรวาลและภูเขาสัตตบรรพ์ ตลอดทั่วมหาสมุทรทั้งหมด อาณาเขตที่ท้าวจตุมหาราชปกครองอยู่นี้ชื่อว่า จาตุมหาราชิกาภูมิ (พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), 2554: 322) ฉะนั้น สวรรค์ชั้นนี้จึงมีเทพเจ้าที่ปกครอง คือ ท้าวจตุมหาราชที่ปกครองเมือง รักษาเมืองที่มีลักษณะเป็นเมืองใหญ่ กล่าวคือ เมืองที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ มีกำแพงที่เป็นกำแพงทิพย์ ประดับด้วยสิ่งอันวิจิตรตระการตาเป็นอันมาก มีกายทิพย์ อิมทิพย์ เป็นต้น ดังนั้น สวรรค์ชั้นนี้นั้นเป็นสวรรค์ที่ตั้งอยู่ไกลกับโลกมนุษย์เพราะตั้งอยู่เชิงเขาพระสุเมรุและสวรรค์ชั้นนี้ลอยอยู่บนอากาศ มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเนื้อธรรมดาได้

นอกจากนี้ ท้าวมหาราช นอกจากจะปกครองเทวดาแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองพิทักษ์รักษาโลกมนุษย์ด้วย จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ท้าวจตุโลกบาล แต่นิยมเรียกกันว่า อินทระ ยมะ วรุณะ และกุเวระ และคอยสอดส่องพฤติกรรมของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร เพราะเทวดากับมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกัน คอยอาศัยซึ่งกันและกันและคอยปกป้องพวกมนุษย์ที่ทำความดีให้รอดปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ พวกเทวดาเป็นห่วงว่า ถ้าพวกมนุษย์ไม่พากันทำความดีแล้วเมื่อตายไปก็ต้องตกไปในอบายเป็นส่วนมาก เทวโลกก็จะมีเทวดาที่ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 476 หน้าที่ 180)

ดังนั้น พระภูมิเจ้าที่ตามทรรศนะพระพุทธศาสนาถือเป็นเทวดาจำพวกจาตุมหาราชิกา จัดเข้าในประเภทภูมิเทวดา พรั่งพร้อมไปด้วยความสุข มีความบันเทิง เพลิดเพลิน รื่นเริงด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ มากมาย เต็มไปด้วยทิพยสมบัติทุก ๆ อย่าง ความสุขในระดับนี้ในทางพระพุทธศาสนานั้นก็ยังจัดเป็นเพียงความสุขในระดับชั้นโลกียะ คือ เป็นความสุขอันเกี่ยวข้องกับโลกหรือภพภูมิที่ถูกครอบงำด้วยกามคุณ อยู่และยังมีกิเลสตัณหา หาใช้ความสุขในชั้นโลกุตระหรือบรมสุขไม่ เพราะฉะนั้น เหล่าทวยเทพที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับกามคุณดังที่กล่าวมา ก็ยังต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏอยู่คู่กับมนุษย์ตราบไต่ที่ยังไม่สามารถบรรลุถึงโลกุตระสุขหรือบรมสุขที่เรียกว่า พระนิพพานได้ และในทางพระพุทธศาสนาที่มีคำสอนเรื่องเทวดาไว้

ผู้เขียนมีความมุ่งมองว่า คำสอนเรื่องความมีอยู่ของเทวดา 6 ชั้นเพื่อนำมาเสริมสร้างความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติ นั่นคือ เพื่อให้มนุษย์ทุกคนสามารถเป็นเทวดาด้วยคุณธรรมความดีได้ในชาตินี้ได้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อนนั้น นั่นคือ การเป็นเทวดาได้โดยมีคุณธรรม

อันเป็นคำสอนที่ต้องการให้ได้ประโยชน์และได้ผลจริง ๆ ในหมู่ผู้ฟัง เพราะการฟังเรื่องเทวดาบนสวรรค์ว่ามีสุขสมบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ไม่ผิดอะไรกับการฟังนิทาน พอเลิกแล้วก็แล้วไป ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไรได้หรืออาจปฏิบัติด้วยเชื่อว่าตายแล้วจะได้เป็นอย่างนั้นบ้าง แต่ก็รู้สึกว่าจะเลื่อนลอยเกินไป ต้องทุ่มเทความเชื่อลงไปจนเต็มที จึงจะปลอบใจให้สบายได้ ด้วยเหตุนี้ จึงสู้คำสอนที่ให้ให้เป็นเทวดาด้วยคุณธรรมในชาตินี้ไม่ได้ เพราะตรงไปตรงมาและมีเหตุผลในหลักคำสอนที่ทำให้เกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติตามด้วยศรัทธาและปัญญา และถึงกระนั้นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ แม้จะมีทิพย์สุข มีอายุยืนมาก เป็นต้น แต่ในที่สุดก็ต้องจุติ (ตาย) เช่นเดียวกับมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อเทวดาหมดอายุ หมดบุญแล้ว ก็จำต้องไปเกิดในภพอื่นตามกรรมที่ตนได้ทำไว้ เช่น จากสวรรค์อาจจะไปเกิดในนรก เป็นเปรต อสุรกาย ก็ได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะเกิดเป็นมนุษย์หรือว่าเป็นเทวดาก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากหลักการของสังสารวัฏไปได้ ถ้าตราบติดยังไม่ได้บรรลุนิพพานขั้นสูงในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒. ทศณะธรรมานุคติ เป็นลักษณะการสอนหลักธรรม โดยอ้างถึงความเชื่อในความมีอยู่ของเทวดาและจะนำไปสู่แนวทางปฏิบัติให้ดี คือ ในคำสอนเรื่อง อนุสติ คือ อารมณ์ที่ควรระลึก 10 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 89 หน้าที่ 179) ได้แก่ 1) พุทธานุสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า 2) ธัมมานุสติ ระลึกถึงคุณของพระธรรม 3) สังฆานุสติ ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ 4) สีลานุสติ ระลึกถึงศีลของตน 5) จาคานุสติ ระลึกถึงทานที่ตนบริจาแล้ว 6) เทวตานุสติ ระลึกถึงคุณที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา 7) มรณสติ ระลึกถึงความตายที่จะมาถึงตน 8) กายคตาสติ ระลึกทั่วไปในกายให้เห็นว่าไม่งาม น่าเกลียด โสโครก 9) อานาปานสติ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก 10) อุปमानุสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพานซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์ จากอนุสติ 10 ประการดังกล่าว พระพุทธศาสนากล่าวถึงการระลึกถึงคุณความดีของเหล่าเทวดาไว้ในข้อที่ 6 ได้แก่ เทวตานุสติ ดังพระพุทธพจน์ว่า มหานามะ ยังมีข้ออื่นอีก อริยสาวกย่อมอบรมเทวตานุสติว่า มีเทวดาชั้นจาตุมหาราช ฯลฯ ชั้นปรณิมมิทวสวัตติ ชั้นพรหมกายิกา เทวดาชั้นสูงกว่านั้น

เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาเช่นใด (เมื่อครั้งเป็นมนุษย์) ละจากโลกนี้ไปแล้วจึงได้เกิดในสวรรค์นั้น แม้เราก็มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เช่นนั้นเหมือนกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 167 หน้าที่ 288) ดังนั้น คำว่า “เทวตานุสติ” แปลว่า การระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา หมายความว่า ตั้งเทวดาไว้ใน

ฐานเป็นพยานระลึกถึงคุณมีศรัทธาเป็นต้นของตนอย่างนี้ว่า เทวดาจำพวกกามาจร 6 ชั้นก็มีอยู่ จำพวกพระพรหมมีรูป 16 ชั้นก็มีอยู่ จำพวกพรหมไม่มีรูป 4 ชั้นก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยคุณ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา อย่างไรก็ดีแล้วไปเกิดเป็นเทวดาคณมีศรัทธาเป็นต้นเหล่านั้นแม้ของเราก็มียู่ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534: 263)

ในหลักธรรมว่าด้วยโศคาทิยะ 5 ได้มีการกล่าวถึงการพลี คือ การเสียสละช่วยเหลือหรือการบูชา 5 อย่าง ได้แก่ 1) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ 2) อติถิพลี ต้อนรับแขก 3) ปุพเพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ 4) ราชพลี บำรุงราชการด้วยเสียภาษีอากร เป็นต้น เทวดาพลีถวายเทวดา คือ สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 44 หน้าที่ 53) ในข้อที่ 5 เทวดาพลีนี้ ทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการทำบุญอุทิศให้เทวดา เพราะเทวดาไปจากคนที่ประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ที่อาจส่งให้ไปสุคติโลกสวรรค์ในเวลาสิ้นชีพ มีอยู่ คุณความดีของคนที่มีคุณธรรมต่าง ๆ นั้น คอยพิทักษ์รักษามนุษย์ที่มีศีลมีธรรม ให้อยู่เย็นเป็นสุข พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า กุลบุตรผู้ครองเรือนที่ฉลาดเมื่ออยู่อาศัย ณ ที่ใด นิมนต์พระสมณะผู้มีศีลสำรวมดีให้ฉันภัตตาหาร แล้วอุทิศส่วนบุญให้เทวดาผู้มาในที่นั้น เทวดานั้นเมื่อผู้ครองเรือนบูชาแล้วก็ย่อมบูชาตอบ เมื่อเขานับถือแล้วก็นับถือตอบตั้งแต่นั้นไปก็คอยอนุเคราะห์ครองเรือน คฤหัสถ์ ผู้หวังความสุขความเจริญสืบไปในเบื้องหน้าโดยไม่ขาดสายก็ควรแบ่งทรัพย์สินทำบุญอุทิศให้เทวดาส่วนหนึ่งด้วย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534: 318)

พุทธกระบวนทรรศน์ต่อการปฏิบัติตามความเชื่อในเรื่องศาลพระภูมิเจ้าที่ในสังคมไทย

การเข้าใจเรื่องการสักการะศาลและพระภูมิเจ้าที่ในสังคมไทยนั้นมาจากเหตุผล 2 ประการคือ

1. **ทัศนะแบบผี** เป็นความเชื่อเรื่องการนับถือเรื่องเทวดานั้นยังสืบทอดเป็นความเชื่อเช่นเดียวกับปรากฏการณ์จตุคามรามเทพที่ท่านเป็นเทพ แต่มาจากพื้นฐานความเชื่อเรื่องผีที่มีมาแต่เดิมตามคติวิญญาณนิยมที่ถือว่าทุกสิ่งมีชีวิตวิญญาณคอยดูแลปกป้อง โดยผีนี้ในภาคอีสานคือ ผีบ้าน ผีเรือน ถ้าเป็นระดับเมืองก็จะมีตำแหน่งมหัศจรรย์เป็นเสาหลักเมือง ภาคเหนือมีผีเจ้านาย เพราะในสังคมไทยถือว่าคนที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองจริงๆ คือพระเจ้าเหนือหัว เสือบ้านหลัก

บ้านถ้าเป็นผีบ้านเชื่อว่าเป็นปู่ ย่า ตายาย แต่ไม่ระบุว่าเป็นใครไว้อย่างชัดเจน แต่ถ้าเป็นผีเมืองก็คือผีเจ้าเหนือหัวหรือกษัตริย์ที่ทรงสิ้นพระชนม์แล้วซึ่งไม่ระบุถึงเช่นกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 211) การเชื่อเช่นนั้นนำไปสู่การเคารพบูชาศาลพระภูมิในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์จนนำไปสู่การสร้างศาลในวัด ดังจะพบได้ว่าในสังคมไทยสมัยโบราณนั้นมีการสร้างศาลผีไว้แต่ก็มีการแบ่งแยกโดยจะไม่สร้างศาลไว้ในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส แต่จะสร้างไว้ตามเขตรอบนอกทำให้เกิดเทวาลัย ปราสาทตามบริเวณสถานที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน อีกทั้งศาลเป็นที่ที่ใครๆ ก็สร้างได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 229) เพราะการสร้างศาลจะง่ายกว่าการสร้างวัดในสังคมไทย เนื่องจากค่าใช้จ่ายและสถานที่สร้างก็ยุ่งยาก แต่ศาลเป็นเรื่องง่ายและสะดวกกว่ามาก อีกทั้งยังง่ายต่อการโยกย้ายหาก ศาลนั้นไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป

จากประเด็นนี้ ผู้เขียนตั้งข้อสงสัยในเชิงศาสนาว่า ในความเป็นอัตลักษณ์ของการเคารพนับถือศาสนาแบบวิญญูณในลักษณะเอกภาพของความเป็นพหุภาพของชาวพุทธไทย พุทธกระบวนทรรศน์ควรมีความเชื่อและแนวปฏิบัติอย่างไรกับศาลพระภูมิเจ้าที่จึงทำให้มีความกลมกลืนกันนั้น ภายหลังจากการได้ศึกษา พบว่า ในทรรศนะพระพุทธศาสนาถือว่า พระภูมิเจ้าที่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทวดาประเภทที่ 1 ในบรรดาเทวดา 6 จำพวกที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด พระภูมิเจ้าที่จัดเป็นเทวดาจำพวกโอปปาติกะ ผู้เกิดขึ้นด้วยบุญกุศลของตนที่ได้กระทำไว้ในชาติที่แล้ว ๆ มาเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกับมนุษย์ มีสวรรค์วิมานเป็นที่อยู่ มีอาหาร เครื่องประดับและอายุอันเป็นทิพย์ตามระดับชั้นของสวรรค์

อย่างไรก็ตาม พระภูมิเจ้าที่ คือ เทวดาหรือเทพารักษ์ที่อยู่ประจำตามศาลพระภูมิเจ้าที่ที่มนุษย์สร้างไว้ภายในบริเวณบ้านเรือน เพราะมนุษย์มีความเชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่สามารถให้การคุ้มครอง ปกป้อง รักษาให้ผู้ที่อยู่อาศัยภายในบริเวณบ้านเรือนนั้น ๆ มีแต่ความสุข ความเจริญ แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง การเคารพบูชาต่อพระภูมิเจ้าที่ ชาวพุทธไทยจำต้องยึดหลักข้อเทวดานุสติ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนเรื่องนี้ไว้เพื่อให้มวลมนุษย์มีความเชื่อมั่นในการกระทำความดีและเพื่อให้พิจารณาเห็นคุณธรรมและการประพฤติปฏิบัติตนที่สามารถทำตนให้เป็นเทวดาได้เช่นเดียวกับเทวดาที่ตนเคารพนับนั้น อย่างไรก็ตาม เทวดาหรือพระภูมิเจ้าที่ หากไม่ได้บรรลุนิพพานอะไร ๆ ก็ถือว่ายังมีกิเลส มีการเกิดและตายเช่นเดียวกันกับมนุษย์ เทวดาและมนุษย์จึงเสมอกันโดยสภาพธรรม โดยความเป็นไปของกฎสามัญญลักษณะ ได้แก่ มีความไม่เที่ยง

แต่ ยังแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และไม่มีตัวตนที่จะสามารถให้ยึดมั่นถือมั่นได้อย่างแท้จริง ฉะนั้น ในข้อเทวดานุสติจึงมีไว้เพียงแค่การบูชาเพื่อหวังผลจากพระภูมิเจ้าที่ดังที่ชาวพุทธไทยปฏิบัติกัน ในปัจจุบัน แต่ข้อว่า เทวดานุสติ เป็นการเน้นย้ำ เป็นการเตือนสติของมนุษย์ว่าต้องรู้จัก พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญามากกว่าศรัทธาความเชื่อที่มีอยู่ว่าท่านได้ทำคุณงามความดีอะไรไว้จึง ได้เป็นเทวดา ตนจะต้องทำอะไร อย่างไรบ้างจึงจะมีความสุขเช่นนั้น ตรงนี้ต่างหากถือเป็น จุดประสงค์ที่แท้จริงของหลักคำสอนเกี่ยวกับเทวดาหรือพระภูมิเจ้าที่

2. ทศนะแบบพุทธ เป็นการนำคำสอนที่ว่าด้วยการกระทำเทวดาผลซึ่งได้ปรากฏใน บางพระสูตรต่าง ๆ เช่น ในมหาปริณีพพานสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงว่า การเคารพต่อเทพเจ้า ย่อมได้รับความคุ้มครองตามสมควร อีกตอนหนึ่งแสดงว่า บุคคลใดขาดการเคารพต่อเจ้าที่เจ้า ทาง อาจมีภัยโดยไม่รู้สีกตัว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 23 หน้าที่ 34) ในรัตนสูตร ก็แสดงว่า บุคคลที่สักการะปวงเทพยดา ย่อมได้รับเมตตาจิตเป็นการตอบแทน ดังพระพุทธ พจน์ว่า “ภูตเหล่าใดประชุมกันแล้วในประเทศนี้ก็ดี หรือภูมเทวดาเหล่าใดประชุมกันแล้วใน อากาศก็ดี ขอหมู่ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และของงพึงภาซิตโดยเคารพ ดูกรภูตทั้งปวง เพราะ เหตุนั้นแล ท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟัง ของงแผ่เมตตาจิตในหมู่มนุษย์ มนุษย์เหล่าใดนำพลีกรรมไป ทั้งกลางคืนกลางวัน เพราะเหตุนั้นแล ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษามนุษย์เหล่านั้น ...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 314 หน้าที่ 368) ในกรณียเมตตสูตร พระองค์ได้ แสดงถึงการแผ่ความปรารถนาดีหรือบุญกุศลไปยังสรรพสัตว์น้อยใหญ่ซึ่งรวมถึงเหล่าพระภูมิเจ้า ที่ทั้งหลายด้วยว่า “...พึงแผ่เมตตจิตในสัตว์ทั้งหลายว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ เป็นผู้สะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ผอมหรือพี และสัตว์เหล่าใดมีกายยาวหรือใหญ่ ปานกลางหรือสั้น ที่เราเห็นแล้วหรือมิได้เห็น อยู่ในที่ไกล หรือที่ใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงหาที่เกิด ขอสัตว์ทั้งหมดนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเกิด...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 10 หน้าที่ 13)

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ได้เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติต่อการ เคารพนับถือของชาวพุทธไทยที่พึงมีต่อเทพยดาอารักษ์ที่รวมถึงพระภูมิเจ้าที่ เพราะผู้ที่เชื่อผี สางเทวดาที่ถูกต้อง ประกอบด้วยเหตุผลตามหลักกรรม ทั้งกรรมในอดีตและในปัจจุบันเป็นใหญ่ แม้แต่การเห็นการไต่ยีนต่าง ๆ เกิดขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีกรรมในอดีตเข้ามาร่วม เห็นหรือไต่ยีน เรื่องราวต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นมาไม่ได้เลย แม้จะดลบันดาลไม่ได้ก็จริง อำนาจทางจิตของผีสาง

เทวดาย่อมจะมาสืบสนุนได้บ้างในฐานะเป็นกรรมปัจจุบัน ตั้งแต่ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ได้ตรัสรู้และเมื่อตรัสรู้แล้ว ท่านก็เกี่ยวข้องกับผีसागเทวดามาเป็นอันมาก ถ้าจะโน้มน้าวไปยังตามคนสมัยใหม่ที่มีได้ศึกษาธรรมะมาให้ดีพอ ก็จะมีต้องเอาผีसागเทวดาออกไปเสียให้หมดหรือเรื่องที่แสดงไว้เป็นอันมากเป็นเรื่องเท็จหรือ ถ้าเกรงว่าประชาชนบางคนจะโดนพวกหมอผีसागเทวดาต้มเอา ก็ควรจะได้ชี้แจงหลักธรรมที่เหมาะสมอันเกี่ยวกับปัญญาออกมาสู่ประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เขาจะได้เกิดปัญญาทราบโดยเหตุผลว่า ผีसागเทวดานั้น คลบับดาลไม่ได้ ประชาชนบางท่านจะได้ไม่ตกเป็นเหยื่อของพวกมิจฉาชีพ แต่ไม่ควรหักล้างทำลายผีसागเทวดาที่มีจริง ๆ ว่าไม่มี

ด้วยเหตุผลที่ผู้เขียนมองว่า ในบางครั้งของมนุษย์ปุถุชน เมื่อผู้ที่มีความทุกข์ร้อนแสนสาหัส ไม่มีหนทางอื่นใดแล้วที่จะพึ่งพาอาศัย เขาจะได้เข้าไปในห้องพระหรือวัดวาอารามซึ่งย่อมมีเทวดาประจำอยู่เสมอแล้วก็กราบไหว้พระแล้วสวดมนต์ภาวนาตลอด จนขอร้องเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ที่นั้น ให้มาช่วยทุกข์ของตน ก็จะทำให้เขามีกำลังใจ มีความแจ่มใสขึ้นมาบ้าง ได้ผ่อนคลายความเคร่งเครียดและความเร่าร้อนลงไปบ้าง จนมีกำลังใจที่จะต่อสู้ชีวิตต่อไปใหม่ เช่นนี้จะทำให้เกิดความเสียหายได้อย่างไร

ถ้าผีसागเทวดาไม่มี สวรรค์และนรกก็ไม่มี การเวียนว่ายตายเกิดก็ไม่มีการที่ทำให้ชั่วและดีก็สูญหายไปหมด อย่างนี้เป็นการทำลายพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 31) ได้เน้นย้ำถึงชาวพุทธไทยที่จะทำให้เกิดวิกฤตด้วยการมีศรัทธาวิปริตด้วยการฝากความหวังไว้กับปัจจัยภายนอก เป็นการปฏิบัติที่ผิดหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาต้องการให้พัฒนาตนเองตามหลักเหตุผลและด้วยความเพียรพยายามของตน พัฒนาตัวเองให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้น ชาวพุทธไทยควรดำรงตนในฐานะอุบาสกอุบาสิกาที่ดีซึ่งมีคุณสมบัติ 5 ประการ ได้แก่ 1) ประกอบด้วยศรัทธา 2) มีศีลบริสุทธิ์ 3) ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือ เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล 4) ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา 5) บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 174 หน้าที่ 230) กล่าวเฉพาะหลักของศรัทธาในลัทธิและศาสนาแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ความเชื่อประเภทที่ไม่มีเหตุผล เรียกว่า สัทธานุญญวิปริตหรือศรัทธามืด ประกอบด้วย 1) ความเชื่อถือในธรรมชาติ 2) ความเชื่อถือในผีसाग เทวดา 3) ความเชื่อถือในวิญญาณของบรรพบุรุษ และ 4) ความเชื่อถือในเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ และอีกประเภทหนึ่งคือ ความเชื่อประเภทที่มีเหตุผล เรียกว่า สัทธานุญญ

12 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

สัมปยุตหรือศรืทาสว่าง ประกอบด้วย 1) ความเชื่อถือในกฎแห่งกรรม 2) ความเชื่อถือในผลแห่งกรรม 3) ความเชื่อถือในสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของน และ 4) ความเชื่อถือในปัญญาการตรัสรู้เองโดยชอบของพระพุทเจ้า

ดังนั้น ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของชาวพุทไทยในการแสดงความเคารพนับถือต่อพระภูมิเจ้าที่หรือการทำเทวดาพลันนั้น ผู้เขียนมองว่า เป็นเรื่องของการแสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อเหล่าเทวดาที่อารักขแผ่นดินให้เราได้อาศัย ด้วยเหตุนี้ เรื่องความเชื่อพิธีกรรมของศาลพระภูมิเจ้าที่จึงแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ที่มีทั้งแบบพระสงฆ์ผู้สวดอัญเชิญเทวดามาสิงสถิต อันนี้เป็นไปตามความเชื่อแบบพุทและพราหมณ์ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม อันนี้เป็นความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ แต่ก็ยังมีบางแห่งใช้ทั้งพระสงฆ์และพราหมณ์ประกอบพิธีร่วมกันก็มี จนมีการตั้งข้อสงสัยว่าความเชื่อเรื่องการบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่นี้เป็นความเชื่อของใครกันแน่ระหว่างพระพุทศาสนาและศาสนาพราหมณ์ เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไปแล้วจะเห็นว่าพระพุทศาสนานั้น แม้ว่าจะเกิดในท่ามกลางความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ก็ตาม

แต่พระพุทศาสนานั้นมีความแตกต่างกับศาสนาพราหมณ์อย่างสิ้นเชิง และแม้ว่าพิธีกรรมบางอย่างทั้งของพระพุทศาสนากับศาสนาพราหมณ์นั้นจะปะปนกันอย่างไรก็ตาม ก็หาใช่แนวคิด วิถีทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเหมือนกันไม่ กล่าวคือ พระพุทศานายอมรับว่าเทวดา พรหมว่ามีอยู่จริง และทั้งหมดเหล่านั้นก็ล้วนเกิดจากการประพฤติดุปฏิบัติคุณงามความดีด้วยตนเองทั้งสิ้น หาได้มาซึ่งความเป็นเทวดา พรหมจากอิทธิปาฏิหาริย์ใด ๆ ทั้งสิ้นไม่ อีกอย่างหนึ่ง พระพุทศานามีหลักการเพื่อให้มวลมนุษย์เป็นเทวดาเสียตั้งแต่ยังมีชีวิตเป็นมนุษย์ในโลกด้วยการประพฤติหลักโลกปาธธรรม 2 ประการ ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจต่อการทำความชั่ว และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 255 หน้าที่ 65) และเมื่อมนุษย์มีหลักธรรมทั้ง 2 นั้นอยู่ประจำใจแล้ว พระพุทศานาถือว่าดีกว่า ประเสริฐกว่าเทวดา พรหมทั้งหลายเสียอีก อย่างไรก็ตาม ความมุ่งหมายของการบูชาพระภูมิเจ้าที่ก็เพื่อแสดงถึงความกตัญญูตเวทีที่มีต่อเทวดาที่ช่วยอารักขแผ่นดินของเราเป็นการเน้นเตือนสติสัมปชัญญะของเหล่าพุทบริษัท 4 ว่าไม่ให้ประมาท ให้ดูตัวอย่างที่ติงามที่ท่านเทวดาทั้งหลายต่างได้ประพฤติปฏิบัติมาแล้ว ซึ่งมีผลเป็นความสุขในสวรรค์ชั้นฟ้า ฉะนั้นการหยุดอยู่แค่การกราบไหว้ศาลพระภูมิเจ้าที่ การคอยปรนนิบัติด้วยข้าวน้ำอาหารคาวหวานเป็นต้น หาใช่จุดหมายที่แท้จริงในการปฏิบัติเทวดาพลีในทรรชนะของพระพุทศานาไม่ การ

ปฏิบัติที่ถูกต้อง ก็คือ ดูเทวดาและพรหมเป็นตัวอย่างในการประกอบกรรมดี (เทวดานุสติ) แล้วลงมือประพฤติปฏิบัติตามให้ได้อย่างท่านจึงจะเชื่อว่าได้ทำตามพุทธประสงค์ที่แท้จริง

บทสรุป

ในทรรคนะของพระพุทธศาสนาที่ต้องการให้มนุษย์พยายามเอาใจใส่การกระทำของตนเองว่าดีพอหรือยัง พอที่จะเป็นเทพบุตร เทพธิดากันหรือยัง ความศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาแท้อยู่ที่กรรม กล่าวคือ การกระทำดีของมนุษย์เองเป็นสำคัญ โดยมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งทางใจอันประเสริฐสุด ส่วนเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ นั้น มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ด้วยความเชื่อ ความคิดผินเท่านั้น น้อยคนนักที่จะสามารถพบเห็นเทวดาได้ด้วยตาจริงของตน การที่พบเห็นได้ก็ต้องผ่านการประพฤติปฏิบัติธรรมชั้นสูงจนมีจิตประณีตเกิดฤทธิ์ต่าง ๆ มีตาทิพย์ หูทิพย์ เป็นต้น พระพุทธศาสนาจึงมีหลักคำสอนให้มนุษย์ผู้ต้องการปฏิบัติต่อเทวดาที่สามารถสัมผัสได้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ กล่าวคือ การประพฤติปฏิบัติชอบต่อบิพการดาเป็นเทวดาประจำบ้านเรือนด้วยความกตัญญูรู้คุณ สามีกับภรรยาที่สามารถเป็นเทวดาที่ดีต่อกันได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับฐานะบทบาทและหน้าที่ของตน ครูอาจารย์เป็นเทวดาของลูกศิษย์ เป็นต้น

ผลที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติชอบต่อท่านเหล่านั้นก็ยังมีผลมากกว่าการปฏิบัติต่อพระภูมิเจ้าที่หรือเทวดาอย่างประมาณมิได้ เพราะท่านมีคุณต่อเราจริง เราสามารถให้อะไร ๆ ที่ดีมีประโยชน์ต่อท่านได้จริง ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาจึงถือว่า กรรมเท่านั้นที่สามารถให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่ตนผู้กระทำด้วยตนเองได้ มิใช่ได้มาโดยการอ้อนวอน ฉะนั้น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นความเชื่อที่เกิดจากปัญญา เชื่อในเรื่องการทำความดี เชื่อว่าความสุขและความทุกข์ มวลมนุษย์มีความสามารถที่จะเสกสรรปั้นแต่งและแก้ไขได้ด้วยตนเอง และหากความเชื่อใด ๆ ของชาวพุทธไทยไม่เป็นไปในเรื่องกรรม ผลของกรรม ทุกคนมีกรรม และเชื่อในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ทั้ง4ประเภทนี้แล้ว ความเชื่อเหล่านั้นถือว่าผิด ไม่ถูกต้อง จำต้องละทิ้งเสีย กล่าวได้ว่า การดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันของชาวพุทธไทยควรประกอบด้วยศรัทธาและปัญญา กล่าวคือ ใช้ศรัทธาเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการกระทำต่าง ๆ และใช้ปัญญาในการประพฤติปฏิบัติของตนตามแนวพระพุทธศาสนา แม้ว่าศรัทธา พระพุทธศาสนาจะถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่ปัญญา ความรู้แจ้งเห็นจริงได้ก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาก็มีได้

14 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

ต้องการให้มวลมนุษยชาติอยู่เพียงแค่นี้ มวลมนุษยชาติต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานเพื่อก้าวไปสู่ปัญหา เมื่อเกิดปัญหาแล้ว ศรัทธาก็ไม่มีอิทธิพลใด ๆ ต่อการดำเนินชีวิตอีกเลย แต่ปัญหาก็เกิดขึ้นได้ก็ด้วยความเพียรพยายามที่มั่นคง ฉะนั้น ศรัทธาต้องควบคู่กับปัญญา หากศรัทธาปราศจากปัญญาก็เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตทุก ๆ ด้าน ทั้งชีวิตส่วนตัวและส่วนรวมในสังคม

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). **ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม: นางนวลออฟเซ็ท.

_____. (2540). **คติชาวบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.

บัวนก วัชรปรีดา. (2544). **การผสมผสานทางวัฒนธรรม:กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เบญจรัชต์ เมืองไทย. (2543). **พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่บ้านหนองขาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บุญมี แท่นแก้ว. (2547). **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). **เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). (2545). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

พุดาจารย์วิพุทธโยคะและพราหมณ์เผ่ามเหศักดิ์. (2547). **หลักการปลูกบ้านและการตั้งศาลต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลานอโศก เพรส กรุ๊ป.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย.(2534). **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 6**. พิมพ์ครั้งที่ 12 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2541). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์:วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรุณรัตน์ จันทะลือ. (2549). การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปอบของเยาวชน ชาติพันธุ์ลื้อ บ้านกอก ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักปฏิจจสมุปบาท*

Transformational Leadership According to the Paticcasamupada

สุเมธ บุญมะยา

Sumeth Boonmaya

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

Bansomdejchaopraya Rajabhat University

Corresponding author email: sumatbun019@gmail.com

Received: June 27, 2021; **Revised:** June 28, 2021; **Accepted:** June 28, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องปฏิจจสมุปบาท และเพื่อวิเคราะห์ผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักปฏิจจสมุปบาท บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เอกสาร จากผลการศึกษาพบว่า การศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง กับพฤติกรรมมนุษย์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท มุ่งศึกษาว่าสามารถนำมาบูรณาการและประยุกต์รูปแบบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ยุคใหม่ได้อย่างไร ซึ่งการที่มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีร่วมกันในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการทำงานร่วมกัน ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม องค์กรหรือสังคม คุณลักษณะของผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่สามารถส่งผลทั้งทางบวกและทางลบ ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ใน ๔ องค์ประกอบคือ การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล สามารถประยุกต์กับกระบวนการเรียนรู้ตามพหุติแห่งหลักปฏิจจสมุปบาท และสร้างรูปแบบเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำที่ส่งผลเชิงสร้างสรรค์ต่อบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้บุคคลร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนได้อย่างเต็มศักยภาพ ส่งผลให้กลุ่มและองค์การบรรลุตามแผนงานและเป้าหมายที่วางไว้ สามารถแข่งขันในโลกยุคใหม่ที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ได้อย่างยั่งยืน

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

คำสำคัญ: ปฏิจจสมุปบาท, ผู้นำการเปลี่ยนแปลง, ผู้นำ

Abstract

This article entitled to study the concept of the Patikkasamupada and to analyze the transformational Leadership According to the Patikkasamupada. This is a qualitative research done by studying academic documents. it was found that a study of Transformational Leadership with human behavior based on the Patikkasamupada. It was focused on how to integrate and apply the new generation of creative leadership. The human interaction is good in all aspects, especially work together. Either at the individual, organizational or social level. Leadership is a critical factor that can be both positive and negative. To the subordinate or related person. Transformational Leadership in four components. Idealized Influence, Inspiration Motivation, Intellectual stimulation, and Individual Consideration. It can be applied to the learning process according to the Patikkasamupada and create models to develop creative leadership skills for others. Relatively relevant to make people work together in their respective roles at their full potential. As a result, groups and organizations achieve their planned goals and objectives which can complete in a constantly changing world.

Keywords: Patikkasamupada, Transformational Leadership, Leadership

บทนำ

ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในโลกยุคใหม่อย่างมากมาตลอดเวลา เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ทำให้โลกไร้พรมแดนโดยการใช้อินเทอร์เน็ตที่มีความเร็วสูง ข่าวสารและการสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้บุคคลขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์ มีการตัดสินใจที่ผิดพลาดในการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง ครอบครัว หน้าที่การทำงานและสังคม ปัญหาต่างๆ จึงเกิดขึ้นจากตัวปัจเจกบุคคล บุคคลขาดวิจยรณญาณในการที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือเพื่อนร่วมงาน ครอบครัวและสังคมโดยรวม

แต่ในความเป็นจริงแล้วผู้นำจะมีบทบาทเป็นอย่างมากที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่ถูกต้อง ตั้งแต่ในระดับครอบครัวหรือในการทำงานและปฏิสัมพันธ์ทั่วไปของบุคคลในสังคม ผู้นำจึงมีบทบาทและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

“...มโนปพพกมา ธมมา มโนเสฏฐา มโนมยา มนสา เจ ปทภูเรฐ ภาสติ วา กโรติ วา ตโต นี
ทุกขมนเวติ จกุกั ว วโตะ ปทนต์...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 1 หน้าที่ 23)
แปลว่าใจหรือจิตเป็นหัวหน้า ที่เปรียบได้กับวัวหรือโคที่กำลังลากเกวียนไปตามกระแสแห่งการ
ปรุ้งแต่งของจิตนั้น โดยตัวเกวียนที่ถูกโคกำลังฉุดลากดึงไปเปรียบได้กับกายที่เป็นวัตถุหรือปัจจัย
ภายนอกที่สามารถรับรู้และแสดงพฤติกรรมออกมาซึ่งตรงกับคำสุภาษิตไทยที่ว่า “จิตเป็นนาย
กายเป็นบ่าว” ซึ่งทำให้เห็นบริบทของการถือว่าผู้นำชีวิตในความหมายที่สนับสนุนให้ชีวิตดี
หรือไม่ดีได้ตามนั้น

เมื่อพิจารณาจากการที่ชีวิตจำเป็นต้องมีการนำหรือผู้ชี้นำ โดยปรากฏภาวะในการที่
พระพุทธศาสนาเสนอถึงการที่มีพระศาสดาทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก เป็นพระมุณีผู้ประเสริฐแล้ว
และทรงเป็นผู้นำด้วยจิตเมตตาตลอดเวลา เป็นผู้เลิศในโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 33 ข้อ
274,277 หน้า 275-276) การมีผู้นำทางด้านจิตใจเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นผู้นำที่ยั่งยืน
สถานะทางด้านจิตใจตามความหมายที่สื่อให้เห็นการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา เนื่องจากใจนั้นเป็น
สิ่งที่ไม่นิ่งอยู่นาน ตามข้อความว่า “จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง จิตเป็นต้นนั้น ดวงหนึ่ง
เกิดขึ้น อีกดวงหนึ่งดับไป ตลอดทั้งคืนและวัน เปรียบเหมือนลิงเมื่อเที่ยวไปในป่าเล็กและป่า
ใหญ่ จับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้นแล้วย้อมจับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งนั้นแล้วย้อมจับกิ่งอื่นต่อไป”
(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 37 ข้อ 335 หน้า 306)

ส่วนภาวะผู้นำที่กล่าวถึงในสังคมนับเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในทุก
องค์กร โดยทั่วไปมนุษย์มักมีความเชื่อและคาดหวังว่าบุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องมีศักยภาพเพียง
พอที่จะทำให้องค์กรมีประสิทธิผล ภาวะผู้นำเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในองค์กรและ
สังเกตเห็นได้ทั่วไปจากพฤติกรรมการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ภาวะผู้นำไว้มากมาย
แบ่งเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ การศึกษาคุณลักษณะของผู้นำ (Traits-Approach) การศึกษา
พฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral-Approach) การศึกษาผู้นำตามสถานการณ์ (Situational-
Approach) และการศึกษาอิทธิพลอำนาจของผู้นำ (Power-Influence Approach) แต่มีข้อ
ถกเถียงถึงจุดอ่อนของแต่ละแนวคิดทฤษฎีอยู่มาก โดยเฉพาะแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ใน
สังคมปัจจุบัน ซึ่งสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมและขององค์กรต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลง
อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในช่วง ๑-๒ ทศวรรษที่ผ่านมา จึงได้มีการพัฒนาแนวทางการศึกษาภาวะ
ผู้นำในแนวทางใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะ “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง” (Transformational

Leadership) (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๕๖: 71) ซึ่งมีองค์ประกอบของความเป็นผู้นำทั้ง ๔ ด้านที่เกี่ยวกับการให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกระดับ และมีความสามารถในการทำให้เป้าหมายชีวิตกระจ่างชัด และสร้างสรรค์สิ่งที่คิดว่าสำคัญที่สุดสำหรับตนเองและโลก (นภา ธรรมทรงสนะ, 2557: 18) ขณะเดียวกันก็ได้รับการยอมรับและสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพความเป็นผู้นำให้มีประสิทธิภาพได้อย่างเหมาะสมในยุคปัจจุบัน

ขณะที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องมีความเข้าใจหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกันทางคุณค่าหลักที่แสดงให้รู้ถึงเป้าหมายชัดเจนและสร้างคุณค่าที่ชัดเจนต่อตัวเองและโลก และเป็นผู้นำที่มีจิตใจหนักแน่น ยึดมั่นคุณธรรม เข้าใจตนเองและผู้อื่น ขณะเดียวกันก็เรียนรู้ทักษะทางสังคมในการเชื่อมโยงมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ด้วยหลักธรรม เพื่อให้เกิดการรับรู้การอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี ปฏิบัติงานร่วมกันอย่างเข้าใจความเป็นจริง (สถาบันพัฒนาพระวิทยากร, 2561: 12)

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอแนวคิดเรื่องหลักปฏิจจสมุปบาทและวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อเสนอเป็นรูปแบบในการพิจารณาเรื่องผู้นำการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบันต่อไป

แนวคิดเรื่องปฏิจจสมุปบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อธิบายลักษณะความเปลี่ยนแปลงใน 2 ลักษณะ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เป็นการพิจารณาจากสมมติฐานทางด้านจิตใจเป็นหลัก โดยปรากฏในปฏิจจสมุปบาทสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 1 หน้าที่ 1-3) พระพุทธเจ้าได้แสดงปฏิจจสมุปบาทแก่บรรดาพระภิกษุ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีว่า ปฏิจจสมุปบาท เป็นอย่างไร คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ (ความเศร้าโศก) ปรีทเว (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวล นี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ ฯลฯ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเว ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่ง

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มิได้ด้วยประการฉะนี้ หมายความว่า เมื่อมนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์สูงสุดตามหลักปัจจุสมุปบาทก็จะแสดงพฤติกรรมการหยั่งรู้ทำให้เกิดปัญญาหรือวิชา

2. การเปลี่ยนแปลงตามหลักธรรมชาติ เป็นการกล่าวโยงกับความเป็นจริงที่เป็นไปเองหรือเป็นสภาวะที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ เป็นไปตามนั้น เป็นกฎเกณฑ์ที่เหนือกว่าจะเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นได้ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกได้กล่าวถึงความหมายของปัจจุสมุปบาทไว้ดังนี้

ก. เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้ก็เกิดขึ้น คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้อย่างนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 448 หน้าที่ 338-339)

ข. เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ คือ เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ อย่างนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 450 หน้าที่ 340-341) โดยพุทธทาสภิกขุ (พุทธทาสภิกขุ, 2541: 44) ให้ความหมายไว้ว่า ปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination) มาจากรากศัพท์ของคำว่า “ปฏิจจ” แปลว่าอาศัย และ “สมุปปาต” แปลว่า เกิดขึ้นพร้อม ปฏิจจสมุปบาทจึงหมายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกันและกัน หรือการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น นอกจากข้อนี้แล้วยังมีข้ออื่นๆ ที่มีความหมายใกล้เคียง สามารถนำมาใช้เรียกแทนกันได้ เช่น ปัจจยาการ (อาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น) ซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้ในคัมภีร์อภิธรรมและอรรถกถา มีความหมาย เหมือน

กับปฏิจจนสมุพบาท, ตถตา (ความเป็นอย่างนั้น), อวิตถตา (ความไม่คลาดเคลื่อน), อนัญญตถตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น), อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้)

การเปลี่ยนแปลงที่มีอิทธิพลกับมนุษย์มากที่สุดในที่นี้จึงสัมพันธ์กับเรื่องจิตใจเป็นหลัก แม้หลักธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร ก็เป็นไปตามปกติซึ่งนั่นทำให้เห็นว่า หลักปฏิจจนสมุพบาทเป็นการเกิดขึ้นพร้อมของธรรมทั้งหลายทั้งปวง ในสภาวะธรรมอันเป็นปัจจุบันขณะคือ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ที่เป็นปัจจัยอิงอาศัยกัน ของสิ่งทั้งหลายสืบต่อกันมาตามกระบวนการระหว่างเหตุและผลอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปโดยตัวมันเอง ทุกสรรพสิ่ง จึงต่างเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ซึ่งบุคคลจะเกี่ยวข้องกับแนวคิดนี้ในแง่ของการรับรู้เท่านั้น ขณะที่การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจนั้นเป็นสิ่งที่ผู้นำในองค์กรจะต้องคำนึงถึงและนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการด้านบุคลากรให้ปรับมุมมองให้เกิดประโยชน์ได้อย่างชัดเจนที่สุด

แนวคิดผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานและผู้ตามโดยเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงานและผู้ตามให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานและผู้ตามไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและศักยภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในภารกิจและวิสัยทัศน์ของทีมและขององค์กร จูงใจให้ผู้ร่วมงานและผู้ตามมองให้ไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม องค์กร หรือสังคม ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามนี้จะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ ๔ ประการ หรือที่เรียกว่า “4I’s” (อารี พันธมณี, 2543: 89)

แบส และ อวอลิโอ (Bass and Avolio, 1998: 12,73-81) ได้เสนอภาวะผู้นำแบบเต็มรูปแบบ โดยใช้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำตามรูปแบบภาวะผู้นำที่เขาเคยเสนอในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ โมเดลนี้จะประกอบด้วยภาวะผู้นำ ๓ แบบใหญ่ คือ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) ภาวะผู้นำการแลกเปลี่ยน (Transactional leadership) ภาวะผู้นำแบบปล่อยตามสบาย (Laissez-faire leadership) หรือพฤติกรรมความไม่มีภาวะผู้นำ (Non-leadership Behavior) ซึ่งบทความนี้จะมุ่งศึกษาและอธิบายเฉพาะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) โดยมีองค์ประกอบคือ

22 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

1. การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence หรือ Charisma Leadership: II หรือ CL) หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตัวเป็นแบบอย่าง หรือเป็นโมเดลสำหรับผู้ตาม ผู้นำจะเป็นที่ยกย่อง เคารพนับถือ ศรัทธา ไว้วางใจ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อร่วมงานกัน ผู้ตามจะพยายามประพฤติปฏิบัติเหมือนกับผู้นำและต้องการเลียนแบบผู้นำของเขา สิ่งที่คุณำต้องปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงคุณลักษณะนี้ คือ ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้ตาม ผู้นำจะมีความสม่ำเสมอมากกว่าการเอาแต่อารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์วิกฤต ผู้นำเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ว่าจะทำในสิ่งที่ถูกต้อง ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีศีลธรรมและมีจริยธรรมสูง เพื่อการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ผู้ตามจะเลียนแบบผู้นำและพฤติกรรมของผู้นำจากการสร้างความมั่นใจในตนเอง ประสิทธิภาพและความเคารพในตนเอง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงรักษาอิทธิพลของตนในการบรรลุเป้าหมายและปฏิบัติภาระหน้าที่ขององค์กร

2. การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation: IM) หมายถึง การที่ผู้นำจะประพฤติในทางที่จูงใจให้เกิดแรงบันดาลใจกับผู้ตาม โดยการสร้างแรงจูงใจภายใน การให้ความหมายและท้าทายในเรื่องราวของผู้ตาม ผู้นำจะกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (Team spirit) ให้มีชีวิตชีวา มีการแสดงออกซึ่งความกระตือรือร้น โดยการสร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ผู้นำจะทำให้ผู้ตามสัมผัสกับภาพที่งดงามของอนาคต ผู้นำจะสร้างและสื่อความหวังที่ผู้นำต้องการอย่างชัดเจน ผู้นำจะแสดงการอุทิศตัวหรือความผูกพันต่อเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมกัน ผู้นำจะแสดงความเชื่อมั่นและแสดงให้เห็นความตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะสามารถบรรลุเป้าหมายได้ ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามมองข้ามผลประโยชน์ของตนเพื่อวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์กร ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามพัฒนาความผูกพันของตนต่อเป้าหมายระยะยาว และบ่อยครั้งพบว่า การสร้างแรงบันดาลใจนี้ เกิดขึ้นผ่านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลและการกระตุ้นทางปัญญา ช่วยให้ผู้ตามจัดการกับอุปสรรคของตนเองและเสริมความคิดสร้างสรรค์

ในแง่ของแรงจูงใจเป็นแรงขับเคลื่อนในบุคคลที่จะชักจูงโน้มน้าวให้บุคคลเกิดความมุ่งมั่นพยายามและแสดงพฤติกรรม หรือกระทำการต่างๆ เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการที่มุ่งหวังแสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุความต้องการที่มุ่งหวัง สภาวะที่เป็นแรงกระตุ้นหรือเป็นกระบวนการที่สร้างและกระตุ้น ผลักดันให้บุคคลเกิดพฤติกรรมหรือแสดงพฤติกรรมออกมา ทั้งที่เป็นพฤติกรรมโดยสัญชาตญาณและพฤติกรรมจากการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตาม

แรงจูงใจนั้นต้องการจะอยู่ในภาวะที่ไม่หยุดนิ่ง (Dynamic) และจะเป็นกระบวนการ(Process)ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพื่อสร้างให้สภาวะของร่างกายอยู่ในความสมดุล (Homeostasis) โดย Baron (Middlemist และ Hiittl, 1983: 259) ได้นิยามว่า แรงจูงใจ หมายถึง กระบวนการภายในตัวบุคคลที่กระตุ้น นำทาง และรักษาให้พฤติกรรมนั้นยังคงอยู่ตลอดไป อีกท่านคือ Hodgetts (Baron, 1992: 362) ได้ให้ความหมาย แรงจูงใจว่า คือ สิ่งที่มีทางจิตวิทยาเรียกว่าแรงขับซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการกระทำให้มุ่งไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ของบุคคลนั้น ฉะนั้น ผู้นำจึงเป็นสร้างแรงจูงใจอันเป็นความปรารถนาที่จะให้ได้มาซึ่งเป้าประสงค์หรือจุดหมาย ซึ่งจะมีมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ความปรารถนานี้มักทำให้บุคคลมีพฤติกรรม เรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ที่จะให้ได้รับการตอบสนอง เช่น หญิงสาวพยายามเรียนรู้วิธีหาทางเอาใจชายหนุ่ม เพื่อให้ชายหนุ่มมาสนใจ หรือชายหนุ่มมุ่งมั่นทำงานหนักเพื่อให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ ดังนั้นพฤติกรรมมักจะมีสาเหตุมาจากแรงจูงใจแทบทั้งสิ้น พฤติกรรมแต่ละอย่างของบุคคล อาจไม่ได้เกิดจากแรงจูงใจประการเดียวเท่านั้น แต่อาจจะเกิดจากแรงจูงใจหลายๆ อย่างร่วมกันก็ได้ด้วย

3. การกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation: IS) หมายถึง การที่ผู้นำมีการกระตุ้นผู้ตามให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามมีความต้องการหาแนวทางใหม่ๆมาแก้ปัญหาในหน่วยงาน เพื่อหาข้อสรุปใหม่ที่ดีกว่าเดิม เพื่อทำให้เกิดสิ่งใหม่และสร้างสรรค์ โดยผู้นำมีการคิดและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการตั้งสมมุติฐาน การเปลี่ยนกรอบ (Reframing) ผู้นำมีการกระตุ้นให้ผู้ตามแสดงความคิดและเหตุผล และไม่วิจารณ์ความคิดของผู้ตาม แม้ว่ามันจะแตกต่างไปจากความคิดของผู้นำ ผู้นำทำให้ผู้ตามรู้สึกว่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายและเป็นโอกาสที่ดีที่จะแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยผู้นำจะสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ตามว่าปัญหาทุกอย่างต้องมีวิธีแก้ไข แม้บางปัญหาจะมีอุปสรรคมากมาย ผู้นำจะพิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถเอาชนะอุปสรรคทุกอย่างได้ จากความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาของผู้ร่วมงานทุกคน ผู้ตามจะได้รับการกระตุ้นให้ตั้งคำถามต่อค่านิยมของตนเอง ความเชื่อและประเพณี การกระตุ้นทางปัญญา เป็นส่วนที่สำคัญของการพัฒนาความสามารถของผู้ตามในการที่จะตระหนัก เข้าใจและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

ผู้นำยังสามารถทำให้เกิดการคิดเชิงสร้างสรรค์โดยมีรูปแบบการคิดสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมและก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม องค์ประกอบของความคิดเชิงสร้างสรรค์นั้น

จะต้องเป็นสิ่งใหม่ใช้ได้ และมีความเหมาะสม ความคิดสร้างสรรค์นั้นสามารถเกิดขึ้นได้ ๒ รูปแบบคือ เริ่มจากจินตนาการแล้วย้อนกลับไปสู่สภาพความเป็นจริง เช่น หากเรามีจินตนาการ เราสามารถสร้างสรรค์จินตนาการให้ประสบความสำเร็จได้ และ เริ่มจากความรู้ แล้วคิดต่อยอดไปสู่สิ่งใหม่ ความคิดสร้างสรรค์ในลักษณะนี้สามารถต่อยอดนำไปสู่สิ่งใหม่ๆ ได้ (Jones, Gareth R., & George, Jennifer M., 2003: 125) โดย Carl R. Roger (Carl R. Roger Carl R. Roger, 1959: 45-58) นักจิตวิทยาบุคลิกภาพกลุ่มมานุษยนิยมเสนอว่า ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะต้องเป็นผู้ที่เผชิญกับประสบการณ์ต่างๆ โดยไม่ถอยหนี ทำงานเพื่อความสุข ไม่ได้ทำงานเพื่อประโยชน์ และมีความสามารถในการคิดและประดิษฐ์สิ่งต่างๆ และเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2545: 15) ได้ให้ความหมายของความคิดสร้างสรรค์ว่าเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมและใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์นั้นได้แก่ เป็นสิ่งใหม่ ใช้การได้ และมีความเหมาะสมจากนิยามความหมายข้างต้นสามารถสรุปความหมายของพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ คือ การแสดงออกของพฤติกรรมในการคิดริเริ่มแนวใหม่ โดยมีการผสมผสานบูรณาการและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ค้นหาโอกาสที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่มาใช้ในองค์กร การคิดวิธีการใหม่ๆ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาในงาน

ผู้นำจึงสามารถทำให้เกิดความสามารถทางสมองของบุคคลที่จะคิดได้หลายทิศหลายทาง หรือคิดได้หลายคำตอบ และความสามารถในการมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆโดยมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดความคิดใหม่ต่อเนื่องกันไป และความคิดสร้างสรรค์นี้อาจเป็นความคิดใหม่ผสมผสานกับประสบการณ์ก็ได้ ซึ่งผู้นำที่มีแรงจูงใจเชิงบวกเพื่อบุคคลและองค์การ ประกอบกับการพัฒนาความคิดและแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ ก็จะสามารถสร้างความแตกต่างในภาวะความเป็นผู้นำ ส่งผลดีต่อการขับเคลื่อนกลุ่ม องค์กร และสังคมไปสู่เป้าหมายได้ตามวัตถุประสงค์

4. การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration: IC) ผู้นำจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเป็นผู้นำให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคลและทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะเป็นโค้ช (Coach) และเป็นที่ปรึกษา (Advisor) ของผู้ตามแต่ละคนเพื่อการพัฒนาผู้ตามผู้นำจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในความต้องการของปัจเจกบุคคล เพื่อความสัมฤทธิ์ผลและเติบโตของแต่ละคน ผู้นำจะพัฒนาศักยภาพของผู้

ตามและเพื่อนร่วมงานให้สูงขึ้น นอกจากนี้ผู้นำจะมีการปฏิบัติต่อผู้ตามโดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สร้างบรรยากาศของการให้การสนับสนุน คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความจำเป็นและความต้องการ ผู้นำมีการส่งเสริมการสื่อสารสองทาง และมีการจัดการด้วยการเดินดูรอบๆ (Management by walking around) มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตามเป็นการส่วนตัว ผู้นำสนใจในความกังวลของแต่ละบุคคล เห็นปัจเจกบุคคลเป็นบุคคลทั้งครบ (As a whole person) มากกว่าเป็นพนักงานหรือเป็นเพียงปัจจัยการผลิต ผู้นำจะมีการฟังอย่างมีประสิทธิภาพ มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) ผู้นำจะมีการมอบหมายงานเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้ตาม เปิดโอกาสให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถพิเศษอย่างเต็มที่และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่ท้าทายความสามารถ ผู้นำจะดูแลผู้ตามว่าต้องการคำแนะนำ การสนับสนุนและการช่วยให้ก้าวหน้าในการทำงานที่รับผิดชอบอยู่หรือไม่ โดยผู้ตามจะรู้สึกว่าเขากำลังถูกตรวจสอบ

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) คือระดับพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงให้เห็นในการจัดการหรือการทำงาน เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลเชิงบวกต่อผู้ร่วมงาน โดยการเปลี่ยนสภาพหรือเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงานให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้น เกิดการตระหนักรู้ในการกิจและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม จูงใจให้ผู้ร่วมงานมองไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม หรือสังคม

วิเคราะห์ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวปฏิจางสมุพบาท

ความสัมพันธ์เชิงพฤติกรรมของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญและสัมพันธ์กับหลักปฏิจางสมุพบาทที่เป็นไปตามกฎแห่งปัจจัยการ มีความอิงอาศัยกันแล้วเกิดขึ้นหรือดับไปผ่านความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจที่ปรากฏในองค์ประกอบของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน หัวหน้างาน ผู้บริหาร และบุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้อง สามารถอธิบายความเชื่อมโยงได้ดังนี้

1. เมื่อเกิดอวิชชา หรือความไม่รู้ขึ้นในองค์การ ผู้นำในฐานะที่เป็นหัวหน้าจะต้องมีการรู้เท่าทันและคิดวิเคราะห์เชิงสาเหตุแห่งความไม่รู้นั้นๆ บนพื้นฐานแห่งภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงคือ ใช้คุณลักษณะแห่งศรัทธาบาร์มีในตนเอง เพื่อสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ตาม

26 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

และสร้างแรงบันดาลใจเพื่อให้เกิดการกระตุ้นทางปัญญาของผู้ตามในองค์กร แต่ต้องคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลไปพร้อมกันด้วยเพื่อให้เกิดพฤติกรรมความร่วมมือจัดการแก้ปัญหาแห่งความไม่รู้นั้น เช่น เมื่อเกิดข้อขัดแย้งในขณะประชุมเพื่อกำหนดนโยบาย มีการสื่อสารที่ผิดพลาดทำให้เกิดการไม่ยอมรับซึ่งกันและกันในกลุ่ม ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องใช้ทักษะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สร้างความเข้าใจให้เกิดการยอมรับในเป้าหมายขององค์กรร่วมกัน สื่อสารถึงเมื่อกลุ่มสามารถร่วมกันทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกคนในกลุ่มก็จะได้รับการตอบสนอง ความต้องการได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เป็นกระบวนการร่วมแรงร่วมใจอย่างสร้างสรรค์ และ

2. การปรุงแต่งของ สังขาร ของผู้ตามในกลุ่มก็จะเป็นไปในรูปแบบที่ส่งเสริม สนับสนุน กันและกัน มีการรับรู้ถึงสภาพปัญหา และร่วมการคิดวิเคราะห์เพื่อหาเหตุผลและเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ลดการใช้อารมณ์ที่เป็นความต้องการส่วนบุคคล มุ่งเน้นไปที่เป้าหมายหรือนโยบายขององค์กรเป็นหลัก ส่งผลให้

3. เกิดการตระหนักรู้ถึง วิทยญาณ ที่มีต่ออารมณ์ความรู้สึก ให้เป็นไปในทางบวกรู้ถึงสภาพการณ์ของการสื่อสารในขณะนั้นตามความเป็นจริง ไม่มีความโน้มเอียงหรืออคติที่เข้าข้างตนเอง มีความเข้าใจและเห็นใจต่อเพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งสอดคล้องกับหลักของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล สร้างความพึงพอใจ และบรรยากาศการสื่อสารที่ดี ส่งผลให้เกิดกระบวนการรับรู้ที่ถูกต้องร่วมกันระหว่าง

4. การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมภายนอกคือ นามรูป ประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และธรรมารมณ์ อย่างเท่าทันในขณะนั้นๆ ผู้นำสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ โดยกระตุ้นให้ผู้ตามเกิดการรู้คิดทางปัญญา นำมาซึ่งข้อเสนอแนะหรือองค์ความรู้ใหม่ที่ดีเพื่อประกอบในแผนงานหรือนโยบายของกลุ่ม เพิ่มศักยภาพเพื่อการพัฒนาความร่วมมือ ร่วมใจ ส่งผลให้

5. สหายตนะ ที่มีกรมองเห็น ได้ยินเสียง รับรู้กลิ่น การสัมผัสทางกาย การรู้คิด ของบุคคลในฐานะผู้นำเกิดความรู้สึกแห่งความเป็นกัลยาณมิตร สามารถแสดงพฤติกรรมภายนอกเพื่อสร้างแรงบันดาลใจทางบวกให้กับผู้ตามมีความเข้าอกเข้าใจในกลุ่ม เช่น การเปิดรับฟัง ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะด้วยใจที่เปิดกว้างบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและ

เหตุผลส่งผลให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องชัดเจน ร่วมแรงร่วมใจในการคิดและเสนอทางเลือกที่ดีที่สุด อันเกิดจากพฤติกรรมภายในส่งผลสู่

6. ผัสสะ ที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ผู้นำจะแสดงออกในรูปแบบของการจัดการ การแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องมีความให้เกียรติ เคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้ตาม ผู้นำจะไม่เพิ่มกิเลสหรือความต้องการส่วนตนเพื่อทำให้ปัญหาขยายใหญ่ขึ้นในช่วงเวลานั้น ทำให้เกิดการตึงเครียดแห่งความต้องการส่วนตัวทั้งของตัวผู้นำเองและของกลุ่มให้หมดสิ้นไป ผลักดันให้

7. เวทนา หรือความรู้สึกว่า สุข ว่าทุกข์ หรือเฉยๆ ที่ถูกกระตุ้นจากปัจจัยรอบด้าน ก็จะถูกกำหนดรู้อย่างเท่าทันให้เป็นไปอย่างมีความน่าเชื่อถือ การสร้างแรงบันดาลใจร่วมกันและเกิดการกระตุ้นทางปัญญานำไปสู่การเคารพในตัวบุคคลซึ่งกันและกัน แสดงออกซึ่งพฤติกรรมเพื่อขับเคลื่อนให้องค์การไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการช่วยลดพฤติกรรมส่วนบุคคลของผู้นำและผู้ตามในด้านที่เป็นความต้องการในเชิง

8. ทหะยานอยาก คือตัว ตัณหา ซึ่งอาจเป็นในรูปแบบของการโยนความผิดให้กับคนอื่น ทำให้ผู้นำขาดภาวะผู้นำที่ถูกต้อง ดังนั้นการรู้เท่าทัน ความทะยานอยากส่วนตัว โดยคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นสิ่งสำคัญอย่างมีสติรู้เท่าทันความต้องการที่กำลังเกิดขึ้นนั้น ก็จะช่วยลดตัวตัณหาให้เบาบางลง นำไปสู่ภาวะผู้นำที่สร้างสรรค์ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ตนเองและส่งต่อไปยังผู้ตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างพฤติกรรมกลุ่มให้เกิดแรงจูงใจเพื่อจัดการแก้ปัญหาขององค์การร่วมกันในทุกระดับ จะให้ช่วยลดกระบวนการแห่งความ

9. ยึดติดถือมั่นในตัว อุปาทาน ซึ่งเป็นความรู้สึกแห่งความคิดที่ว่า เป็นตัวเราของเรา ส่งผลให้ผู้นำหรือผู้ตาม อาจมีการแบ่งกลุ่ม ขาดความสามัคคี ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องมีบุคลิกภาพที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้ผู้ตามเกิดความเคารพได้ โดยไม่สร้างการรับรู้ว่า ตัวผู้นำเป็นผู้ที่ยึดติดกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สามารถกระตุ้นให้ผู้ตามมีความรู้สึกที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่คิดว่าตัวเองถูกต้อง คนอื่นผิดพลาด ซึ่งจะส่งผลให้ลดความขัดแย้งและความเครียด จากเหตุปัจจัยของปัญหา

10. ภพ ซึ่งเป็นรูปแบบของการวนกลับมาเกิดใหม่ในปัญหาทั้งปวงของกลุ่ม คือ กรณีความขัดแย้งที่มาจากการสื่อสารที่คลาดเคลื่อน ไม่ยอมรับในความคิดเห็นของบุคคลในกลุ่ม เกิดความขัดแย้งไม่สามารถกำหนดทิศทาง แผนงานหรือนโยบายขององค์การร่วมกันได้ ดังนั้น ผู้นำ

เชิงสร้างสรรค์จะต้องแสดงภาวะผู้นำในการสร้างความไว้วางใจ และแรงบันดาลใจ เพื่อส่งผลให้เกิดการกระตุ้นทางปัญญา รู้เท่าทันว่าไม่ควรไปติดยึดกับตัวปัญหาใหม่ ให้มองไปข้างหน้าร่วมกันเพื่อผลักดันและแผนงานของนโยบายขององค์การให้ไปสู่เป้าหมายได้อย่างยั่งยืน ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นถูกลดระดับลงและสามารถดับไปส่งผลให้ตัดขั้นตอนของการเกิด

11. ขาด ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องสามารถ ระวัง ยับยั้ง การแสดงออกที่เป็นปัญหาในกลุ่ม เช่น การพูดจาก้าวร้าว หยาบคาย การไม่เคารพบุคคลอื่นในขณะที่ทำการสื่อสาร โดยต้องแสดงควมมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ที่ชัดเจนเพื่อให้ผู้ตามเกิดการปฏิบัติตามอย่างสร้างสรรค์ กล่าวคือ เมื่อบุคคลในกลุ่มมีท่าทีหลังจากที่เกิดจากการรับรู้ แล้วทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกในทางลบ ผู้นำก็ต้องแสดงพฤติกรรมเพื่อจูงใจให้ผู้ตาม ปรับเปลี่ยน การแสดงออกให้เป็นไปในทางบวกอย่างทันทีทันใด ส่งผลให้เกิดการตัด

12. พฤติกรรมแห่งการเกิดดับ อันเป็นสภาพการณ์ของความ ชรา-มรณะ ซึ่งเป็นตัวปัญหาที่กำลังสุขขอมเต็มทีอาจจะมีการแตกหักอย่างรุนแรง ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องทำการตัดเพื่อดับวงจรแห่งเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นอีกภายในขณะนั้นด้วยการส่งสารที่เป็นลักษณะของศรัทธาบาร์มีจากตัวผู้นำเอง ให้ผู้ตามเกิดการกระตุ้นทางปัญญา มีความตระหนักรู้ถึงแผนงานและเป้าหมายที่ดีขององค์การเป็นหลัก ทำให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาไปสู่การปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ให้แก่ทุกคนในกลุ่ม เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ สามารถแข่งขันกับโลกภายนอกได้อย่างแท้จริง

บทสรุป

จากผลการศึกษาดังกล่าว ได้ข้อค้นพบเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การให้คำตอบเรื่อง พุทธจิตวิทยา : ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์ ได้ดังนี้คือ บุคคลทุกระดับ เมื่อคำนึงถึงบทบาทของความเป็นมนุษย์อยู่เสมอ การแสดงออกทางพฤติกรรมจากภายในและภายนอกจะต้องเน้นการให้ความสำคัญอย่างมากในเรื่องที่เกี่ยวกับสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่นรอบข้าง โดยเฉพาะ ในการทำงานร่วมกัน ซึ่งหัวหน้าหรือผู้นำจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการสร้างความสำเร็จหรือความล้มเหลวให้แก่องค์การ รูปแบบของภาวะผู้นำแบบต่างๆ ที่เป็นแนวคิดของศาสตร์สมัยใหม่จากทางตะวันตก อาจไม่สามารถประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาวะผู้เชิงพุทธบูรณาการ โดยการนำหลักปฏิจจสมุปบาทที่มีกลไกอันเป็นปัจจัยที่

เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันและกัน สามารถประยุกต์เข้ากับรูปแบบของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลงตัว โดยการเชื่อมโยงตามหลักปัจจัยการ ทำให้เกิดรูปแบบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ในองค์ประกอบหลัก ๔ ด้าน (๔ ส.) ได้แก่ ๑) สาน..ศรัทธา-บารมี อย่างมีอุดมการณ์ ๒) สร้าง..แรงบันดาลใจไฟสัมฤทธิ์ ๓) ส่ง..การกระตุ้นทางปัญญา และ ๔) เสริม.. ความเป็นปัจเจกบุคคล นำมาบูรณาการร่วมกับ ๑๒ พฤติปัจจัยการ คือ ๑) ความไม่รู้ใน อวิชา ๒) การปรุงแต่งแห่งสังขาร ๓) ความรู้สึกใน วิญญาน ๔) การปรากฏของ นามรูป ๕) การรับรู้ใน สฬายตนะ ๖) การสัมผัสของ ผัสสะ ๗) ความรู้สึกแห่ง เวทนา ๘) ความทะยานอยากแห่ง ตัณหา ๙) การยึดมั่นในอุปาทาน ๑๐) การเวียนเกิดใน ภพ ๑๑) ขาติ และ ๑๒) การทุกข์ระทมใน ชรา-มรณะ

หัวใจสำคัญของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์นี้คือ การที่ตัวผู้นำเป็นผู้ที่มีสติ รู้เท่าทันอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองเป็นอันดับแรก มีความรู้คิดและเข้าใจ ถึงสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทุกขณะที่ทำหน้าที่ ว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ กล่าวคือ มีความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ดังนั้น การแสดงออกต่อบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องจะต้องคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นอันดับแรก พร้อมทั้งสามารถเชื่อมโยงไปสู่การเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ สร้างแรงบันดาลใจให้แก่ตนเองและผู้ตาม ส่งผลให้เกิดการรู้คิดทางปัญญา (Wisdom-Cognitive Thinking: WCT) อย่างสร้างสรรค์ ในทุกสภาพการณ์ ภายใตเป้าหมายของการเป็นผู้นำจะสร้างสรรค์ความสงบสุขให้แก่บุคคลอื่น องค์การและสังคมโดยรวมเป็นไปบนวิถีแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2556). **ความคิดเชิงสร้างสรรค์.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: บริษัท

ซัคเซส มีเดีย จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2541). **ปฏิจลสมุปาทจากพระโอษฐ์.** ไซยา : คณะธรรมทาน ไซยา.

นภา ธรรมทรงชนะ. (2557). **บันทึกการเรียนรู้ Authentic Leadership.** กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยมหิดล

สถาบันพัฒนาพระวิทยากร. (2561). **หลักสูตรผู้นำการเปลี่ยนแปลงบนรากฐานคุณธรรม
จริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: เซน ปรีณัติ.

อารี พันธุ์มณี. (2543). **การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์สู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

Baron. (1992). **Behavior in Organization**. Boston: Allyn and Bacon.

Bass and Avolio (1998). Transformational leadership and the falling dominos effect Group and Organization studies. **Group & Organization Studies**. Volume: 12 issues: 1, page(s): 73-87.

Jones, Gareth R., & George, Jennifer M. (2003). **Contemporary Management**. 3rd ed. New Jersey: McGraw-Hill.

Middlemist and Hiitl. (1983). **Personnel Management: Jobs, People and Logic**. New Jersey: Prentice-Hall.

การบริหารองค์กรพระสงฆ์ไทยตามแนวพุทธกาล*

Management of Thai Sangha Administration in the Buddhist era

ธรรณปพร หงษ์ทอง
Thannapaporn Hongthong
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
Bansomdejchaopraya Rajabhat University
Corresponding author email: thannahong@gmail.com

Received: June 27, 2021; **Revised:** June 28, 2021; **Accepted:** June 28, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ และวิเคราะห์คุณค่าของการบริหารองค์กรคณะสงฆ์ บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เอกสาร จากผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลใช้พระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยการบริหารจัดการองค์กรพระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบการปกครองของราชอาณาจักร เมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จนถึงฉบับปรับปรุงแก้ไข พ.ศ. 2535 แม้ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์กลับมีรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การบริหารจัดการจึงยังใช้หลักการอธิกรณ์ทั้ง 4 ด้วยรูปแบบ อธิกรณ์สมณะทั้ง 7 ทำให้เกิดปัญหาที่หลากหลาย เช่น ความล่าช้า ความไม่เป็นธรรม ความไม่ชัดเจนตามพระธรรมวินัยและส่งผลต่อระดับศรัทธาของประชาชน ข้อดีของการบริหารจัดการองค์กรพระพุทธศาสนาในปัจจุบันคือ ความเป็นเอกภาพและมีความใกล้ชิดกับรัฐ ข้อเสียได้แก่ การประทุษร้ายต่อพระธรรมวินัยและความเสื่อมศรัทธาของประชาชน ทั้งนี้เพราะปัจจัยแวดล้อม 3 ประการคือ 1) พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 2) โครงสร้างของมหาเถรสมาคม และ 3) ระบบสมณศักดิ์

คำสำคัญ: การบริหาร, องค์กร, พระพุทธศาสนา

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

Abstract

This article entitled to study the concept of the pattern and to analyze the value of management of Thai Sangha Administration. This is a qualitative research done by studying academic documents. it was found that the management systems of Buddhist organizations during the Buddha's time followed the dhammavinaya, as clearly laid out by the Buddha. When Buddhism entered Thailand, the systems had to adapt to fit the governance and culture of the country. However, the Sangha Act 1962 (amended in 1992) maintains Buddhist organizational management systems that resemble those of an absolute monarchy even though the Thailand's political system has become a constitutional democracy. This absolute system in the Buddhist sphere has caused many issues such as delays, injustice, and ambiguity and ultimately has shaken the faith of Thai citizens. The pros of the system are it encourages unity and close connection to the state and to key leaders. However, the cons include distorting the dharma Vinaya and deteriorating the faith of local citizens due to three main factors: 1) The Sangha Act 1962, 2) structure of the Sangha Supreme Council of Thailand, and 3) seniority system of monks.

Keywords: Management, Organizations, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาถูกสืบทอดและดำรงอยู่มากว่า 2600 ปี นอกจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นสัจธรรมต่อมวลมนุษยชาติแล้ว การบริหารจัดการให้หลักพุทธธรรมได้เข้าถึงระดับบุคคลทุกหมู่เหล่าอันว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการนำหลักพระธรรมวินัยในสมัยพุทธกาลมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ไทย ถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนไปตราบนานเท่านานได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด โดยการบริหาร มีคำนิยามไว้ว่า 1) ออกกำลังเช่น การบริหารร่างกาย 2) ปกครอง เช่น บริหารส่วนท้องถิ่น, ดำเนินการ, จัดการ เช่น บริหารธุรกิจ 3) กล่าวแก่ เช่น ราชบริหาร 4) คำแถลงไข เช่น พระพุทธบริหาร ก่อนที่จะกล่าวถึงหัวข้อการบริหารจัดการพระพุทธศาสนาในพระธรรมวินัยนั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 609) ในพระไตรปิฎกมีความหมายของคำว่า “บริหาร” ในหลายแบบแต่สามารถสรุปได้ว่าการบริหารสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับสิ่งที่เป็นนามธรรม ดังต่อไปนี้

1. การบริหารทางกายภาพ เป็นลักษณะการบริหารที่เชื่อมโยงรูปแบบที่ถูกนำเสนอผ่านข้อวินัย โดยจะพบว่า ในพระไตรปิฎกใช้คำว่าบริหารในหลายบริบท เช่นกรณีของพระสุทินกลันทบุตรนั้น เมื่อฉันภัตตาหาร เสร็จเรียบร้อยแล้ว จะบริหารร่างกายด้วยกิจกรรมการอาบน้ำ เป็นต้น เพื่อให้เกิดกำลังกายแล้ว (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 1 หน้า 699) รวมถึงการบริหารตนให้สะอาดจากกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 33 หน้า 288) ซึ่งเป็นการบริหารขั้น 5 นั้นเอง ได้มีการขยายความในอรรถกถาว่า อุปาทานขั้น 5 ท่านกล่าวว่าเป็นภาระ เพราะอะไร ก็ตอบว่า เป็นภาระที่จะต้องบริหาร จริงอยู่ อุปาทานขั้น 5 เหล่านั้น จะต้องบริหารด้วยการยืน เดิน นั่ง นอน อาบน้ำ แต่งตัว เคี้ยว กิน เป็นต้น จึงถือว่าเป็นภาระที่ควรกระทำ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ภาระเพราะว่าเป็นภาระจะต้องบริหาร (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 27 หน้า 59) นอกจากจะใช้คำว่าบริหารกับสิ่งที่มีชีวิตแล้ว ยังมีใช้คำว่าบริหารกับวัตถุที่ไม่มีชีวิต เช่น การบริหารข้าว ดังข้อความว่า ข้าวสาลินั้น ตั้งแต่หว่านไปมีการบริหารจัดการที่ดี ดังนี้ แปลงนาต้องมีกระทำ (การดูแล) บริกรรมเป็นอย่างดีแล้วเอาฟางในทีนั้น รดด้วยน้ำหอม ในเวลาหว่าน ผูกผ้าพันมีผ้าอยู่เบื้องบนทำดุมเพดาน เวลาแก่ก็เกี่ยวรวงข้าวเปลือกทำเป็นกำๆ ผูกเชือกห้อยตากให้แห้ง ลาดจุนของหอมให้เต็มฉาง เก็บไว้แล้วเปิด ทุกสามปี ข้าวสาลีแดงกลิ่นหอมที่เก็บไว้ถึงสามปีนี้เป็นข้าวสารบริสุทธิ์ไม่มีเมล็ดดำ จะปรุงเป็นของเคี้ยวต่างๆ ก็ได้ หรือเป็นข้าวสวยก็ได้ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 21 หน้า 18-19)

การใช้คำว่าบริหารกับวัตถุอื่นๆ เช่น ผ้าจีวร ปรากฏใน อุทโทสติกขาบทที่พระพุทธเจ้าตรัสการบริหารไว้สำหรับภิกษุผู้มีอธิษฐานไตรจีวรแล้วบริหารอยู่ คำว่าบริหารยังใช้กับการจัดการในระดับรัฐได้ ดังเช่น นครของเราสมบูรณ์ด้วยสมบัตินี้และนี้ ผู้ที่ปรารถนาจะอยู่ในที่นั้นจงไปตามสบายเถิด และจักได้รับ บริหารอย่างนี้และอย่างนี้ ฟังสั่งว่าพวกท่านจงให้บ่าวร้องสรรเสริญคุณแห่งนครและการได้รับการบริหารลาอย่างนี้และอย่างนี้ เขาฟัง ทำอย่างนั้น ลำดับนั้นคนทั้งหลายได้ยินคุณค่าของนครและการได้รับการ บริหารจากทุกทิศก็มารวมกันทำนครให้เต็ม สมัยต่อมา นครนั้นอันหนาผาฉ่างแพร่หลาย (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 3 หน้า 718) เมื่อเห็นบริบทของการใช้คำว่าบริหารที่เกี่ยวกับวัตถุ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตแล้วจะเห็นว่าไม่ต่างจากคำจำกัดความในพจนานุกรมในความหมายของการดำเนินการ หรือการจัดการ

2. การบริหารทางจิตใจ เป็นการพัฒนาการบริหารด้วยการยกระดับจิตใจด้วยหลักธรรม โดยปรากฏว่ามีรูปแบบการบริหารนามธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีมากมาย เช่น การบริหารปัญญา ซึ่งมีคำอธิบายว่า ปัญญาอันเป็นเหตุที่บุคคลพึงบริหารให้สำเร็จกิจทั้งปวง โดยนัยว่า นี่เป็นกาลสมควรเพื่อศึกษาเล่าเรียน (อุเทศ) นี่เป็นเวลาที่เหมาะสมเพื่อสอบถาม (ปริปุจฉา) เป็นต้น ชื่อว่าปาริหาริยปัญญา (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 24 หน้า 130-131) ก็คือการบริหารจิต ดังพระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสกับผู้ได้ฌาน 4 จำพวกไว้ว่า 4 คือ ผู้ได้ฌานบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิแต่ไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ 1 บางคนฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิแต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 1 บางคนไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิและไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ 1 บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิและฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ 1 ใน 4 จำพวกนั้นผู้ได้ฌานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิและฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธินับว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐที่สุด เป็นประธานสูงสุด และดีกว่าผู้ได้ฌาน 4 จำพวกนั้น (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 27 หน้า 604)

บทความนี้ จึงต้องการศึกษาแนวคิดและวิเคราะห์การบริหารที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างและผู้นำผ่านการทรงสอน ถ่ายทอด การแสดงให้เห็น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพื่อให้สมณและเหล่าสาวกได้เกิดการเรียนรู้ตนเองในด้านต่างๆ

แนวคิดด้านการบริหารคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องการบริหารภิกษุสงฆ์ โดยการเปรียบเทียบกับพระผู้มีพระภาค พระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้นจักทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพันรูป เหมือนตถาคตบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยรูปในบัดนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 107 หน้า 79) นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วผู้ที่สามารถบริหารคณะสงฆ์ได้ก็มีเพียงพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ที่ดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเท่านั้น ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดีละ โมคคัลลานะ ความจริงเราหรือสารีบุตรและโมคคัลลานะเท่านั้น พึงปกครองภิกษุสงฆ์ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 20 หน้า 381) และเมื่อพระอัครสาวกทั้งสองปรินิพพานแล้วพระพุทธเจ้า ก็ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย บริษัทของเรานี้ปรากฏเหมือนว่างเปล่า เมื่อสารีบุตรและโมคคัลลานะยังไม่ปรินิพพาน สารีบุตรและโมคคัลลานะอยู่ในทิศใด ทิศนั้นของเราย่อมไม่ว่างเปล่า ความห่วงใยย่อมไม่มีในทิศนั้นการที่พระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะเป็นเพื่อนกันมา ย่อมให้ร่วมมือกันด้วยดี งานก็สำเร็จราบรื่น เพราะกำลังกับปัญญาเดินเคียงคู่กัน กล่าวคือพระโมคคัลลานะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านฤทธิ์หรือกำลัง ในขณะที่พระสารีบุตรเป็นเลิศด้านปัญญา (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 30 หน้า 443)

ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายความเป็นผู้บริหารคณะของพระพุทธเจ้าว่า คำว่า “คณิ” ความว่า มีคณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่าเป็นคณิ เพราะเป็นพระคณาจารย์ เป็นพระศาสดาของคณะ ทรงบริหารคณะ ทรงตรัสสอนคณะ ทรงพราสอนคณะ ทรงมีความองอาจเสด็จเข้าไปสู่คณะ คณะย่อมตั้งใจฟังพระองค์ เจริญสดลลงฟัง เข้าไปตั้งจิตเพื่อความรู้ ยังคณะให้ออกจากอกุศล ให้ตั้งอยู่ในกุศล เป็นคณาจารย์ของคณะภิกษุ เป็นคณาจารย์ของคณะภิกษุณี เป็นคณาจารย์ของคณะอุบาสก อุบาสิกา เป็นคณาจารย์ของพระราชา หรือของกษัตริย์ เป็นคณาจารย์ของพราหมณ์ เป็นคณาจารย์ของแพศย์ เป็นคณาจารย์ของศูทร เป็นคณาจารย์ของเทวดา เป็นคณาจารย์ของพรหม พระศาสดาเป็นผู้มีหมู่ มีคณะเป็นพระคณาจารย์ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 66 หน้า 533-534)

เมื่อสมเด็จพระศาสดาจารย์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ปรากฏว่าพระกัสสปะเป็นประธานในการทำปฐมสังคายนา ณ เมืองราชคฤห์ ซึ่งเข้าใจได้ว่า พระกัสสปะได้รับสมมติเป็นสังฆปริณายกองค์แรก ตั้งแต่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานมา เมื่อสิ้นพระกัสสปแล้วก็คงจะมีพระมหาเถรองค์อื่นๆ ได้รับสมมติเป็นสังฆปริณายกต่อๆ กันมา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , 2514: 1-2)

ในสมัยพุทธกาล การบริหารพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ทรงใช้สิกขาบทเป็นเครื่องมือในการบริหารคณะสงฆ์ และทรงบริหารด้วยพระองค์เอง ภายในคณะสงฆ์ที่จัดแบบเรียบง่าย เมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น สังคมชนพลแพร่หลายไปในวงกว้าง ก็มีการกำหนดหน้าที่โดยใช้วิธีการที่ผู้มีอาวุโสกว่าและบวชมานานกว่าเป็นผู้ดูแลและผู้เข้ามาใหม่และผู้อ่อนอาวุโสกว่า พระวินัยกำหนดทั้งคุณสมบัติและหน้าที่ของอุปัชฌาย์ที่ต้องดูแลความประพฤติและสั่งสอนสัทธินิหาริก (ศิษย์ของตน) และหน้าที่ของสัทธินิหาริกที่ต้องดูแลความประพฤติอุปัชฌาย์และรับฟังคำสั่งสอน

36 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดคุณสมบัติ และหน้าที่ที่อาจารย์และอันเตวาลิก(ศิษย์) พึงมีต่อกัน พระวินัย กำหนดแม้กระทั่งจำนวนสัททวิหาริกและจำนวนสามเณรต่อภิกษุหนึ่งรูป แต่ก็มิใช่ข้อความเปิดไว้ให้ว่าจะมีมากกว่านั้นก็ได้ ถ้าดูแลได้ทั่วถึงเพราะข้อบัญญัติมิไว้เพื่อระวังมิให้พระภิกษุ หนึ่งรูปมีศิษย์มากเกินไปจนดูแลไม่ทั่วถึง ซึ่งจะทำให้คุณภาพคนต่ำลง พลอยทำให้คุณภาพงานต่ำลงไปด้วย

เมื่อพระพุทธเจ้า จะทรงส่งพระสงฆ์ออกเผยแผ่พระธรรมในระยะแรก พระองค์ทรงกำหนดวิธีการที่รับบุคคลเข้ามาเป็นภิกษุไว้ และมอบหมายให้พระอริยสาวกทุกองค์ต่างเป็นอุปชฌาย์ให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะบวชได้ด้วยการบวชแบบนี้ว่า ติสรณคมนุปสัมปทา เมื่อคณะสงฆ์ขยายตัวมากขึ้น การทำงานก็ซับซ้อนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ถึงแม้จะไม่ยกเลิกการวินิจฉัยของรายบุคคล แต่เมื่อมีกฎ กติกาใหม่ๆ เกิดขึ้น การใช้วิธีการแบบเดิมก็เหมือนยกเลิกไปโดยปริยาย เมื่อการเผยแผ่พระธรรมกว้างขวางออกไป พระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติวิธีการให้อุปสมบทขึ้นใหม่โดยให้สงฆ์คือภิกษุ 5 รูปขึ้นไป ร่วมกันทำพิธีบวช ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการมอบอำนาจของผู้บริหารสูงสุดให้กับคณะกรรมการ การบวชแบบนี้เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมุปสัมปทา และเริ่มมีการบัญญัติสิกขาบทที่เป็นระบบระเบียบมากขึ้นเรื่อยๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ที่มีจำนวนและกิจที่ต้องทำและไม่ทำต่างๆ มากยิ่งขึ้น

รูปแบบการบริหารจัดการคณะสงฆ์

พระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงปฏิบัติหรือไม่ก็ตาม ก็เป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา ธรรมชาติและธรรมาคือธรรมพระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม คือความจริงนั้นแล้วก็ทรงนำมาประกาศเผยแผ่สั่งสอนชี้แจงให้เข้าใจง่าย หน้าที่ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับธรรม คือทรงค้นพบและนำมาสั่งสอนความจริงที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติดีผลในทางปฏิบัติ และเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคมก็ต้องนำหลักความจริงนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ โดยนำหลักความจริงซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันนั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากกฎในธรรมชาติก็มาเป็นกฎในหมู่มนุษย์ โดยมีรูปแบบการบริหารอยู่ 2 แบบคือ

1. การบริหารตามหลักวินัย เป็นการบริหารด้วยระบบการวางระเบียบ มีหลักการที่พระศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ 2 ประการ คือ 1. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม 2. เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 8 ข้อ 498 หน้า 713) ซึ่งการบริหารตามหลักวินัยเป็นไปตามเพื่อสร้างกฎการบริหารจัดการคณะสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการบัญญัติ พระวินัย 10 ประการ โดย เหตุผลที่พระพุทธเจ้า ทรงปรารภในการบัญญัติสิกขาบทแก่พระสงฆ์สาวก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 287-288) ดังต่อไปนี้

1) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณโทษแห่งความประพฤติต่างๆ ชัดเจนแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้ด้วยความเห็นร่วมกัน

2) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์หมายถึงเพื่อประโยชน์แก่ความอยู่เป็นสุขด้วยความเป็นอยู่ร่วมกัน

3) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติ คือ เพื่อกำราบคนผู้ดื้อน ประพฤติทราม 4) เพื่อความอยู่สำราญแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม คือผู้มีศีลเป็นที่รัก เมื่อรู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ชัดคั่นเขตแดนแล้ว ย่อมไม่ลำบาก ไม่รำคาญ

5) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือ เพื่อระงับปิดทางความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่จะมีในปัจจุบัน

6) เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต คือ เพื่อแก้ไขมิให้เกิดความเสื่อมเสียความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีมาในภายหน้าหรือภพหน้า

7) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส คือเมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ คนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใสได้ทราบสิกขาบทบัญญัติหรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติ ย่อมเลื่อมใสว่า สมณศากยบุตรเหล่านี้ย่อมอยู่เห็นห่างเว้นจากธรรมที่ตั้งความกำหนด ความขัดเคืองและความลุ่มหลงของมหาชนในโลกเหล่านั้น

8) เพื่อความเลื่อมใสง่ายขึ้นไปของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว คือ คนทั้งหลายแม้เลื่อมใสในพระศาสนาแล้วเมื่อได้ทราบสิกขาบทบัญญัติหรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ย่อมเลื่อมใสง่ายๆ ขึ้นไปว่าพระสงฆ์คอยเฝ้ารักษาวินัยสังวรซึ่งมีอาหารครั้งเดียวตลอดชีวิต เป็นความประพฤติประเสริฐเป็นผู้มีปกติทำกรรมที่ทำได้ยาก

9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม คือ เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ ภิกษุทั้งหลายย่อมเรียนสิกขาบทและวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้นและพุทธวจนะอื่นเพื่อส้องความแห่งสิกขาบทและวิภังค์นั้น และเมื่อปฏิบัติสิกขาตามตามที่ทรงบัญญัติไว้ย่อมบรรลุนิพพานธรรมที่ตนจะพึงบำเพ็ญข้อปฏิบัติแล้ว บรรลุได้ด้วยการปฏิบัติ สัทธรรมจึงตั้งอยู่ ยั่งยืน ด้วยสิกขาบทบัญญัติ

10) เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ ทำให้มีบทบาทบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบของหมู่สนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น

จากวัตถุประสงค์ทั้ง 10 ประการนั้น พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), 2538: 287-288) วิเคราะห์ว่า วัตถุประสงค์ข้อ 1-2 ว่าด้วยประโยชน์แก่สงฆ์ หรือส่วนรวม วัตถุประสงค์ข้อ 3-4 ว่าด้วยประโยชน์แก่บุคคล วัตถุประสงค์ข้อ 5-6 ว่าด้วยประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต ทั้งทางกายและทางใจ วัตถุประสงค์ข้อ 7-8 ว่าด้วยประโยชน์แก่ประชาชน วัตถุประสงค์ข้อ 9-10 ว่าด้วยประโยชน์แก่พระศาสนา การตักเตือนกันเป็นส่วนหนึ่งของการสั่งสอนอบรม ซึ่งพระธรรมวินัยจะกำหนดหน้าที่ต่อกัน

หากไม่ปฏิบัติตามก็มีทางออกให้ด้วย คือ ถ้าฝ่ายสัทธินิหาริกไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของผู้ปกครองหรือปณิษาย่อมถือว่าผิด ในทางกลับกัน ถ้าสัทธินิหาริกประพฤติไม่ถูกต้องแล้ว ครูผู้สอนไม่ตักเตือน ไม่ติเตียน ครูก็เป็นฝ่ายผิด

แต่ถ้าสัทธินิหาริกไม่ผิดแต่ครูไปติเตียนครูก็ผิด ถ้าสัทธินิหาริกหัวแข็งมาก ครูผู้ฝึกก็มีสิทธิที่จะไม่พูด ไม่สอน ไม่สมาคมด้วยจนกว่าจะสำนึกได้แล้ว ขอโทษ แต่ถ้าสัทธินิหาริกขอโทษแล้ว ครูไม่ยกโทษให้ ครูก็เป็นฝ่ายผิด นี่เป็นหลักของความเป็นธรรมสำหรับทั้งสองฝ่าย บนหลักการของการรู้จักเมตตาและให้อภัยเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ต่อไป

กฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ ถ้าปฏิบัติได้ถูกต้องตามเจตนารมณ์สังคมนั้นๆ จะเป็นสังคมที่น่าอยู่เพราะข้อกำหนดต่างๆ เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น มีความเคารพยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกันเพื่อถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ เป็นสังคมของคนดี มีมารยาท เอื้ออาทรต่อกันและกัน เป็นสังคมที่อยู่กันด้วยเหตุผลและยุติธรรม คือต่างฝ่ายต่างมีสิทธิและมีหน้าที่ต่อกันและมี บทลงโทษและวิธีป้องกันการกระทำมิชอบในทำนองเลือกปฏิบัติเอาไว้อย่างดี หลักการของพระธรรมวินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนทฺ์ บางทีพวกเธอจะฟังมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาของพวกเราไม่มี ข้อนี้นัก เธอไม่ฟังเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ตีวินัยก็ตีอันใดอันเราแสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาแห่งพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 35 หน้า 53)

2. การบริหารตามหลักธรรม เป็นการบริหารด้วยการวางกรอบแห่งธรรม โดยบุคคลจะต้องมีคุณธรรมประจำ คือบุคคลเหล่าใดลอยบาปธรรมได้แล้ว เป็นผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ มีสังโยชน์สิ้นแล้ว เป็นผู้ตรัสรู้ บุคคลเหล่านั้นแล ชื่อว่า ‘พราหมณ์’ ในโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 5 หน้า 178) หรือกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงความเป็นพระภิกษุว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ มีสุขโสมนัส มากอยู่ในปัจจุบัน และยอมปรารถนาเหตุเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย คือ 1. ภิกษุคุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย 2. รู้ประมาณในการ

บริโภคาหาร 3. ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนืองๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 239 หน้า 239) ซึ่งหลักธรรมนั้นยังเป็นการรวมถึงประเพณีที่สอดคล้องกันไปตามบริบทของสังคม ดังในกรณีจักกวัตติสูตรที่สืบทอดจักกวัตติธรรม โดยอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 84 หน้า 62) หรือการบริหารตามหลักอภิธานิธรรมที่เน้นไปที่การใช้หลักธรรมในการนำมาซึ่งความเจริญ ไม่มีความเสื่อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 134 หน้า 78-79) หลักธรรมที่มีการกล่าวถึงในที่นี้จึงเป็นการกล่าวถึงลักษณะที่สืบทอดกันต่อมา หากลักษณะดังกล่าวนั้นถูกต้องหรือสอดคล้องกับความดี ไม่เกี่ยวข้องกับความไม่ดี มีเป้าหมายเพื่อความสุขสงบของสังคมเป็นหลัก

การใช้หลักวินัยและธรรมนี้จึงกลายเป็นรูปแบบการบริหารพระสงฆ์ ตามพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้พระธรรมวินัยเป็นเครื่องตัดสิน ทรงใช้พระธรรมวินัยแทนพระองค์ แม้แต่พระพุทธองค์ เมือยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ก็ทรงมีความเคารพพระธรรมวินัยเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า พระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ที่ล่วงไปแล้วก็ตีพระพุทธเจ้าเหล่าใดที่ ยังไม่มาถึงก็ตีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใดผู้ยังความโศกของชนเป็นอันมากให้เสื่อมหายในปัจจุบันนี้ก็ตี พระพุทธเจ้าทั้งปวงนั้นเป็นผู้ทรงเคารพพระสัทธรรมแล้ว ทรงเคารพพระสัทธรรมอยู่และจักทรงเคารพพระสัทธรรม นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ผู้รักตน หวังเป็นใหญ่ควรระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พึงเคารพพระสัทธรรม พระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพหลักธรรม หรือหลักการมากกว่าบุคคล ดังนั้นพุทธบริษัททั้ง 4 จึงต้องเคารพในหลักการดังกล่าวนี้ เช่นเดียวกันเพราะพระพุทธเจ้าตรัสหลักการเรื่องความเคารพไว้ว่าเป็นเหตุให้พระศาสนาตั้งมั่น ดังต่อไปนี้

“กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในศาสดา เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในธรรม เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสงฆ์ เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขาเป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงกันและกัน ดูก่อนกิมพิละ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้ไม่นาน หลังจากตถาคตปรินิพพานแล้ว” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 35 หน้า 53)

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ทรงมีรับสั่งกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายว่า ดูก่อนอาณนฺท์ ถ้าสงฆ์ปรารภจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างจงถอนเถิด (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 13 หน้า 321) แต่ในขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพระพุทธดำรัสก่อนที่จะปรินิพพานกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ยังจักไม่บัญญัติสิ่งที่ตถาคตมิได้บัญญัติไว้ จักไม่

เพิกถอนสิ่งที่ตลาคตบัญญัติไว้แล้ว ยังจักสมาทานประพุดิอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่ตลาคตได้บัญญัติไว้แล้ว ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 13 หน้า 320) ซึ่งส่งผลให้พระมหากัสสปเถระ นำมาเป็นหลักในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 โดยที่ไม่มีการลดหย่อนสิกขาบทในพระธรรมวินัยแม้แต่ข้อเดียว ด้วยเหตุผลที่ท่านประการในคราวปฐมสังคายนาว่า

“ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่ปรากฏแก่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้ว่า สิ่งนี้ควรแก่พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร ถ้าพวกเราจักถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสีย จักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายเป็นกาลชั่วคราว พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ยังดำรงอยู่ตราบไดสาวกเหล่านี้ยังศึกษาในสิกขาบททั้งหลายตราบนั้น เพราะเหตุที่พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ปรินิพพานแล้ว พระสมณะเหล่านี้จึงไม่ศึกษาในสิกขาบททั้งหลายในบัดนี้ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้วสงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พึงสมาทานประพุดิในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้วนี้เป็นยุติ” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 13 หน้า 240)

ในการรักษาหลักการของพระธรรมวินัยให้สมบูรณ์นั้น คือการไม่เพิ่มเติมหรือลดหลักพระธรรมวินัยให้เปลี่ยนแปลงไปย่อมจะทำให้การปฏิบัติซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากหลักการในพระธรรมวินัยนั้นมีความผิดเพี้ยนน้อย ลงไปด้วยซึ่งย่อมนำมาซึ่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนาด้วย

การจัดตั้งวางระเบียบระเบียบในหมู่มนุษย์นี้แหละเรียกว่า วินัย กฎของธรรมชาติเรียกว่า “ธรรม” กฎของมนุษย์เรียกว่า “วินัย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 2-4) สมัยปฐมโพธิกาล เมื่อพระสาวกยังมีจำนวนไม่มาก พระพุทธเจ้าทรงบริหารจัดการพระศาสนาด้วยพระองค์เอง คือ ทรงแสดงธรรมและบัญญัติพระวินัยจุฬายนิตินิบัญญัติ ทรงปกครองภิกษุสงฆ์จุฬายบริหารและทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ต่างๆ ด้วยพระองค์เองจุฬายตุลาการ ด้วยหลักธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเรื่องราว ของคณะสงฆ์นั้นมีมากขึ้น อธิกรณ์หรือคดีสงฆ์ได้เกิดขึ้นมากมาย พระพุทธเจ้าจึงทรงให้พระภิกษุสงฆ์ปกครองกันเองด้วย การตักเตือนซึ่งอาจไม่เพียงพอและไม่ทันการ พระพุทธเจ้าจึงทรงบริหารจัดการด้วยวิธี จำแนกอธิกรณ์

คุณค่าของการบริหารจัดการตามพระธรรมวินัย

กระบวนการบริหารได้ทำให้เกิดคุณค่า โดยเป็นคุณค่าที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล กล่าวคือ

1. คุณค่าทางกายภาพ เป็นการจัดการอิทธิกรณด้วยอิทธิกรณสมณะตามพระวินัย ควรจะพิจารณาหลักธรรมที่เกี่ยวกับคุณค่าของการบริหารในพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้เป็นแนวทางการบริหารจัดการพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสม ในคัมภีร์ชาดก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538: 2-4) กล่าวถึงคุณธรรมของผู้บริหาร ความว่า คนพาลแต่สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต บริหารหมู่คณะลู่อ่านาจตามความคิดของตน คงนอนตายเหมือนกระปี่ตัวนี้ ฉะนั้น คนโง่แต่มีกำลังบริหารหมู่คณะก็ไม่ดี ไม่เป็นประโยชน์แก่เหล่าญาติ เหมือนนกต่อไม่เป็นประโยชน์แก่นกทั้งหลาย ฉะนั้น ส่วนคนฉลาดมีกำลังบริหารหมู่คณะดี เป็นประโยชน์แก่เหล่าญาติ เหมือนท้าววาสวะเป็นประโยชน์แก่ทวยเทพชาวไตรทศ ฉะนั้น อนึ่ง ผู้ใดเห็นศีล ปัญญาและสุตะมีในตน ผู้นั้น ย่อมประพฤติประโยชน์แก่คนทั้ง 2 ฝ่าย คือทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เพราะฉะนั้น อีรชนควรขังใจดูตัวเองเหมือนขังใจดูศีล ปัญญาและสุตะ ฉะนั้น แล้วจึงบริหารหมู่คณะบ้าง อยู่คนเดียว เว้นการบริหารบ้าง

จะเห็นว่าการบริหารที่ดี ควรประกอบไปด้วยกำลังกายและกำลังใจ โดยกำลังใจ ได้แก่ ศีล ปัญญา และสุตะ โดยการบริหารนั้น ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนเองและผู้อื่นด้วยหากจะจำกัดความเฉพาะการบริหารคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงบริหารสงฆ์ด้วยวิธีการที่ว่าเมื่อพระองค์ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้เบิกบานแล้ว และทรงเป็นผู้จำแนกพระธรรม จักทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อย (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 15 หน้า 120)

2. คุณค่าทางด้านจิตใจ การบริหารจัดการด้วยหลักธรรม โดยพระพุทธเจ้าทรงบริหารคณะสงฆ์ด้วยการแสดงธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นผลจากการตรัสรู้ ที่กล่าวว่าทรงบริหารด้วยการแสดงธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา นั้นก็เพราะในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวว่า ความงามในเบื้องต้นแห่งพระศาสนา ทรงประกาศด้วยศีล ความงามในท่ามกลางเป็นอันทรงประกาศด้วยสมาธิ ความงามในที่สุดเป็นอันทรงประกาศด้วยปัญญา” (พระพุทธโฆสาจารย์, 2546: 6-7) ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงบริหารคณะสงฆ์ด้วยการแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุด ย่อมหมายถึง การแสดงธรรมเรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง จะเห็นว่าการบริหารด้วยศีล สมาธิ ปัญญา จะสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสก่อนทรงปรินิพพานว่า

“ภิกษุสงฆ์ยังหวังอะไรในเรตถาคตเล่า ธรรมที่ตถาคตแสดงแล้ว ได้ทำให้มีในมิให้มี นอก อานนท์ ตถาคตมิได้มีกำมือปิดบังซ่อนเร้น ในธรรมทั้งหลาย ผู้ที่คิดว่า เราเท่านั้น จักเป็นผู้บริหารภิกษุสงฆ์ต่อไป หรือว่า ภิกษุสงฆ์จะต้องยึดเราเท่านั้นเป็นหลัก ผู้นั้น จะต้องปรารภภิกษุสงฆ์แล้วกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ แต่ตถาคตไม่คิดว่า เรา เท่านั้น จักเป็นผู้บริหารภิกษุสงฆ์ต่อไป หรือว่าภิกษุสงฆ์จะต้องยึดเราเท่านั้นเป็นหลัก แล้วทำไมตถาคตจะต้องปรารภภิกษุสงฆ์กล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งอีกเล่า บัดนี้ เราเป็นผู้ ชรา แก่ เฒ่า ล่วงกาลมานานผ่านวัยมามาก เรามีวัย ๘๐ ปี ร่างกายของตถาคต ประหนึ่งแซมด้วยไม้ไผ่ ยังเป็นไปได้ ก็เหมือนกับเกวียนเก่าที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ฉะนั้น พวกเธอจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรม เป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 165 หน้า 110-111)

จะเห็นได้ว่าการบริหารคณะสงฆ์ ก็คือการแสดงธรรมอย่างไม่มีการปิดบังซ่อนเร้น เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมานานถึง 80 พรรษาแล้ว จึงทรงกำหนดให้มีตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ดังที่ตรัสว่า จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นสรณะ ซึ่ง ทรงอธิบายความ หมายความว่า การมีตนเป็น เกาะก็คือการมีธรรมเป็นสรณะนั้นเอง โดยธรรมที่ตรัสอธิบายได้แก่การเจริญสติปัญญาโดย อาศัยความเพียร สติ และปัญญา (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา เล่ม 13 หน้า 274)

จากพุทธพจน์จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงเห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์เพราะไม่ ทรงถือพระองค์เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับการสักการบูชาแต่ทรงถือธรรมหรือหลักการเป็นใหญ่ มากกว่าบุคคล นอกจากจะเน้นในเรื่องความสำคัญทั้งตัวคนและหลักการแล้ว พระพุทธศาสนา ยังคำนึงถึงความสำคัญของโลกหรือสังคมซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วยจึงพอสรุปได้ว่าธรรม ของพระพุทธศาสนานั้นสามารถประยุกต์เข้ากับหลักในการบริหารได้เพราะการบริหารต้อง พิจารณาถึงปัจจัยสามประการคือ คน หลักการและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น หลักธรรมของ พระพุทธศาสนาเข้ากันได้กับหลักการบริหารงานและมีคุณค่าต่อการที่จะนำมาใช้เป็นหลักใน การดำรงชีวิตและเป็นหลักในการปฏิบัติงานในเรื่องของการมองเห็นความสำคัญของตัวคนกับ หลักการได้เป็นอย่างดี (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2544: 31,46)

บทสรุป

การบริหารในพระพุทธศาสนาด้านคุณค่าทางกายภาพต้องเป็นการบริหารที่เน้นไปที่ หลักวินัย ขณะที่การบริหารทางด้านจิตใจจะมุ่งเน้นอาศัยธรรมะเป็นหลักโดยหลักธรรมที่เป็น คุณค่าควบคู่กับการที่พระภิกษุและสาวกทั้งหลายได้รักษาพระวินัยซึ่งจะเกิดการบริหารก็ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยปัญญานั้นหมายถึงปัญญาจากสุตะหรือปริยัติและปัญญาที่เกิดจาก

การปฏิบัติ โดยการบริหารจัดการด้วยธรรมะนั้นต้องบริหารอย่างเปิดเผยและเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน โดยไม่ได้หวังให้มีการยกย่องใดๆ ด้วย การจะใช้หลักการใดๆ มาตัดสินเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ในพระธรรมวินัยย่อมต้องใช้หลักพระธรรมวินัยนั่นเองตัดสินจะนำเกณฑ์อื่นๆ มาใช้มิได้ เรื่องของพระสงฆ์ย่อมต้องให้ผู้กำหนดพระสงฆ์ซึ่งก็คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง เป็นผู้ตัดสิน

แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระธรรมวินัยจึงเป็นพระศาสดาแทน พระองค์หลักพระธรรมวินัย จึงกลายเป็นผู้ให้กำเนิดพระสงฆ์ถ้าพระภิกษุสงฆ์ไม่ยอมรับหลักพระธรรมวินัยว่าเป็นเกณฑ์ ที่สำคัญที่สุดในการตัดสินเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ ก็หมายถึงการไม่ยอมรับภิกษุภาวะของตนเองที่อาศัยพระธรรมวินัยด้วยเช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าพระภิกษุสงฆ์นั้นถือกำเนิดขึ้นมาจากพระธรรมวินัย ขั้นตอนการ เปลี่ยนจากฆราวาส มาเป็นพระ ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่การบรรพชาการอุปสมบท การประพฤตินิสัยในสิกขาบท การประพฤติปฏิบัติในวัตรต่างๆ เช่น การปลงอาบัติ การออกจากอาบัติ การเข้าอยู่ปริวาสกรรม รวมถึงการทำสังฆกรรมต่างๆ ทุกอย่างทุกขั้นตอน จนถึงที่สุดแม้การลาสิกขา ล้วนเกิดจากหลักการที่มีการบันทึกไว้ในพระธรรมและวินัยซึ่งอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งสิ้น ดังนั้นการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเฉพาะมหาเถรสมาคมหรือองค์การที่เกี่ยวข้องอย่างสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงต้องนำหลักธรรมและวินัยในสมัยพุทธกาลมาเป็นแบบแผนในการสร้างแนวทางการอบรมและปฏิบัติแก่บริษัท 4 อย่างถูกต้องเคร่งครัด เพื่อความสมบูรณ์ในการสืบทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและรักษาพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2527). **ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2544). **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: หจก.สหยาบ
บล็อกและการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2538). **วินัย: เรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระพุทธโฆษาจารย์. (2546). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)
แปล กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

44 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564)

มหาวิทยาลัย. (2534). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.

กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). ตำนานคณะสงฆ์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

พระนางมัทรี: วิเคราะห์ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

กัณท์มัทรี*

**MATSEE: AN ANALYTIC STUDY OF CHARACTER IN THAI
LITERATURE VEJSANDORNSHADOK (MATSEE EPISODE)**

วิชุดา พรายยงค์

Vichuda Prayyong

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

Dhonburi Rajabhat Universit

Corresponding author email: khemprapai1@gmail.com

Received: June 27, 2021; **Revised:** June 28, 2021; **Accepted:** June 28, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทตัวละครหญิง และวิเคราะห์ตัวละครหญิงในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เอกสารจากผลการศึกษาพบว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทย สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ดังปรากฏ เรื่องกาพย์มหาชาติ ตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นวรรณคดีที่รู้จักกันดีในทุกชนชั้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา มีตัวละครเอกหญิงคือพระนางมัทรี เมื่อวิเคราะห์ตัวละครในวรรณคดีแล้ว พระนางมัทรี เป็นสตรีที่มีคุณลักษณะเป็นสตรีในอุดมคติ ได้แก่ 1. ความจงรักภักดีต่อสามี 2. มีความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก 3. เป็นผู้มีความเป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย 4. มีความกล้าหาญ อุดม 5. มีจิตใจใฝ่บุญ กุศล 6. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปียวาจา อย่างไรก็ตาม ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ยังเป็นที่รู้จักและอยู่คู่กับสังคมไทย เนื่องด้วยเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา จวบ

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

จนปัจจุบัน นอกจากนี้นิ้วน่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ยังมีคุณค่าต่อการศึกษา วรรณคดี ด้าน ภาษา สถาปมสังคม ศาสนา ประเพณีของไทย

คำสำคัญ: ตัวละคร, พระนางมัทรี, น่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

Abstract

This article entitled to study the Character of a woman and to analyze the Character in Thai literature Vejsandornshadok. This is a qualitative research done by studying academic documents. it was found that Mahavejsandornshadok literature is the buddhist literature along with Thai society for a long time which is in the form of Mahachart poem in the ancient Ayutthaya period until now. This is the well-known poem in all social classes in Thai society according to its story is about buddhist religion which the significant character named ‘Princess Matsee’. When we have analyzed this character in the literature, we will find that Princess Matsee is the role model woman in Thai society. Her magnificent characters are (1) royalty to husband, (2) a beloved mother and the protector of children, (3) a noble lady or gentle woman, (4) brave and patient, (5) merit mind, and (6) wisdom and good speech. Moreover, Mahavejsandorn- shadok literature is full of the great values towards education, Thai literatures, linguistics, social condition, religious and tradition in Thai society until the present time.

Keywords: Character, Matsee, Mahavejsandornshadok

บทนำ

คัมภีร์พระพุทธานุสาหรณวาทที่มีอิทธิพลต่อเรื่องเล่าเชิงคุณธรรมอย่างมาก โดยเฉพาะ เรื่องพระเวสสันดรชาดกดังจะเห็นได้ว่าการประพันธ์ทั้งในรูปร้อยแก้ว ร้อยกรองออกมาเป็น จำนวนมาก ซึ่งเนื้อหานี้ก็ไม่ใช่เรื่องไกลตัวแต่เป็นการนำเสนออุดมคติทางพระพุทธานุสา ใน เรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์

ในแง่คติของการเล่าเรื่องนั้นปรากฏผ่านการเล่าเรื่องแบบประพันธ์คาถาปรากฏใน พระไตรปิฎก ก่อนขยายความเป็นเรื่องเล่าชาดกผ่านอรรถกถา แล้วจึงมีการแต่งเป็นคำกลอน เรียกว่า น่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถูกถือเป็นวรรณคดีศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทย สืบ ทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ดังปรากฏ เรื่องกาพย์มหาชาติ ตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็น วรรณคดีที่รู้จักกันดีในทุกชนชั้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธานุสา โดยอ้างอิงจาก พระไตรปิฎกว่า พระนางมัทรีราชบุตรีผู้มีความงามทั่วสรรพางค์กาย ได้ทูลถามพระเวสสันดร

นั้นว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันจะเก็บไว้ที่ไหน หม่อมฉันได้ทูลถามพระองค์แล้ว ขอได้โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้นเถิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 28 ข้อ 1708 หน้า 555)

ในส่วนการร่ายยวณนี้ได้ถือเอาเนื้อหาตามที่อรรถกถาได้ยกมาอธิบาย และมีการชื่นชมในสำนวนจนถูกนำเสนออย่างต่อเนื่อง หลังจากนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมพระสงฆ์นักปราชญ์ ราชบัณฑิตแปลและแต่งมหาชาติคำเป็นหลวงขึ้นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2025 สำหรับสวดในพระราชพิธีเข้าพรรษาและสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังระหว่างพรรษาเรื่องราวของมหาชาติชาดกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชน เพราะถือว่าเป็นตอนที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี ครบ 10 ประการ ก่อนจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยทานบารมีขั้นสุดท้ายที่ยากยิ่ง จึงเรียกว่า มหาชาติ

ร่ายยวณมหาเวสสันดรชาดก มีผู้แต่งหลายสำนวน ส่วนกัณฑ์มัทรี ผู้แต่งคือ เจ้าพระยาพระคลังหน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเนื้อหาทั้งหมดนี้เป็นการกล่าวถึงลักษณะของสตรีในทางพระพุทธศาสนาในลักษณะของสตรีผู้ทรงพระสิริโฉม มีคุณธรรมแต่กลับต้องทุกข์ทรมานจากความเป็นมารดาที่ถูกถูกบริจาคให้เป็นทาน แต่ก็ยอมรับการถวายทานนั้นของพระเวสสันดร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 28 ข้อ 2266 หน้า 533) การยอมรับหน้าที่ของภริยาที่ต้องยอมรับการตัดสินใจในการถวายทานของพระเวสสันดรเป็นลักษณะที่กล่าวถึงตัวละครที่บอกเล่ายุคสมัยมากกว่าจะเป็นข้อเท็จจริงที่ยอมรับกันได้ในเวลาต่อมา จึงปรากฏข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าวอย่างกว้างขวาง

บทความนี้จึงต้องการเสนอบทบาทของตัวละครหญิงที่น่าเสนอเรื่องร่ายยวณนี้และจะขอเสนอการวิเคราะห์ตัวละครหญิงนี้ผ่านเรื่องเล่าในเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีต่อไป

บทบาทตัวละครหญิงในมหาชาติชาดก

ความนิยมและความสำคัญของเรื่องมหาชาติชาดก ปรากฏให้เห็นได้จากวรรณกรรมที่แต่งขึ้นมากมาย ทั้งต่างสำนวนและต่างยุคสมัย เฉพาะที่เป็นฉบับหลวงก็มีมากมายในลักษณะของรูปแบบคำประพันธ์ต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีมหาชาติฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ อีก เช่น ทางภาคเหนือ มีมหาชาติภาคพายัพ เขียนเป็นอักษรล้านนา มีหลายฉบับและหลายสำนวน ทางภาคอีสาน มีมหาชาติคำเตี๋ย

ส่วนทางภาคใต้ มีมหาชาติชาดกฉบับวัดมณีมาวาส สงขลา เป็นต้น และยังมีมหาชาติสำนวนต่าง ๆ อีกมากมายที่แต่งกันเองโดยอิสระกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติจึงปรากฏในสังคมไทยทุกภูมิภาคทั้งในราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไป

(กระทรวงวัฒนธรรม, กรมการศาสนา, 2559: 5-7) ซึ่งมุมมองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นลักษณะสตรี ดังต่อไปนี้

1. **บทบาทของตัวละครหญิงตามคตินิยม** เป็นการนำเสนอสตรีผ่านตัวละครนางเอก ในวรรณคดีแต่ละเรื่อง สะท้อนสภาพสังคม แนวคิด ค่านิยมของคนในสังคมนั้นอย่างชัดเจน ซึ่งมักต้องให้ผู้ชายเป็นผู้กำหนด ตามลักษณะคตินิยมแบบแนวคิดศาสนาในยุคสมัยพุทธกาลที่มองว่า ผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชาย เช่นในแง่ตามธรรมชาติที่มองว่า ผู้หญิงนั้นหากไม่ผ่านการอบรมที่ดีย่อมมีลักษณะร้ายมากกว่าดี ดังข้อความว่า “เตี้ยง ที่นั่ง เครื่องประดับ ตัณหา ความพยาบาท ความไม่เจริญ ความพร้อมที่จะทำร้าย และความด้อยในศีลธรรม เป็นสิ่งที่พระมनुให้ไว้แก่ผู้หญิง” (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541: 38) ลักษณะตามที่ปรากฏในพิธีกรรมทางศาสนาที่ถือว่าผู้หญิงไม่สามารถร่วมพิธีทางศาสนาได้ ดังข้อความว่า “ “หญิงไม่พึงสาธยายมนตร์เพื่อทำพิธีใดๆ เนื่องจากมีกฎเกี่ยวกับคุณสมบัติที่จะใช้ถ้อยคำดังกล่าว เพราะหญิงเป็นเพศอ่อนแอและไม่มีส่วนในมนตร์ จึงเป็นผู้ขาดคุณสมบัติกฎบัญญัติไว้เช่นนั้น” (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541: 39) จึงทำให้เห็นว่า ข้อความในเวสสันดรชาดกที่ถูกนำเสนอเรื่องสตรีว่า มีการตั้งราคาตัวของผู้หญิงในวรรณคดีมีเหตุกำกับไว้ให้ด้วยเสมอ โดยอมิตดาตกเป็นเมียทาสชุก เพราะพ่อแม่เอาเงินชุกไปใช้ร้อยกหาปณะ ส่วนในกรณี กัณหา ขาลี ก็เห็นได้ว่าพระเวสสันดรคาค่าพระขาลีไว้น้อยกว่านางกัณหามาก เพื่อที่ว่าผู้ที่สามารถไถ่กัณหา ขาลีได้จะมีแต่กรุงสยชัยพระเจ้าปู่ หรือถ้าผิดไปก็ต้องเป็นกษัตริย์มหาศาล ซึ่งคงจะรับนางไปเป็นมเหสี ที่จะเป็นคนต่ำกว่านั้นไม่มีทางจะเป็นได้เลย (สุมาลี วีระวงศ์, 2546: 161)

2. **บทบาทของผู้หญิงไทยตามประเพณี** เป็นการนำเสนอสตรีในลักษณะที่หลากหลาย มีบทบาทหลายหน้าที่ ทั้งผู้หญิงชนชั้นปกครอง และผู้หญิงชาวบ้าน มีความคาดหวังจากสังคมว่า จะต้องทำงานได้เป็นอย่างดีทั้งสองงาน ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ตลอดจนการประเมินค่าล้วนมีที่มาจากวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนในเรื่องของจริยธรรม ที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในการจัดระเบียบสังคมโดยการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว (บุญวดี มนตรีกุล ณ อยุธยา, 2559: บทคัดย่อ) ซึ่งลักษณะของสตรีดังกล่าวนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นข้อกำหนดฐานะผู้หญิง เช่น ผู้หญิงในฐานะบุตร ภรรยา หญิงหม้าย มารดา อุบาสิกา โดยแบ่งให้ผู้หญิงเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างและกับบุคคลหลายสถานะ แต่การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและบุคคลต่างๆ เหล่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นผู้หญิง แต่เกี่ยวข้องในฐานะเป็นมนุษย์ ซึ่งอาจไม่แตกต่างกัน เช่น ฐานะเป็นบุตร เป็นอุบาสิกา เพราะบุตรชายหรือหญิงต่างมีหน้าที่เดียวกัน อุบาสิกากับอุบาสกก็มีหน้าที่ไม่ต่างกัน แม้แต่ฐานะมารดาก็ไม่ต่างจากบิดามากนัก ฐานะที่สัมพันธ์กับเพศแท้ๆ มีเพียงบางเรื่อง เช่น ฐานะภรรยา ฐานะหญิงหม้าย และฐานะอาชีพการงานทางสังคม ” (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541: 92)

3. บทบาทสตรีตามความเชื่อทางศาสนา เป็นไปตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกมองว่า สตรีจะมีบทบาท ดังนี้

ก. ภรรยาจุฑาเพชฌฆาต คือภรรยาคิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ยินดีต่อชาย เหล่าอื่น ดูหมิ่นสามีเป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี

ข. ภรรยาจุฑานางโจร คือ ภรรยาจะไม่ยกยอทรัพย์แม้มีจำนวนน้อยที่สามีประกอบ ศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา

ค. ภรรยาจุฑาหญิง คือภรรยาไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาดคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาด ข่มขู่สามีผู้ขยันหมั่นเพียร

ง. ภรรยาจุฑามารดา คือภรรยาผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อคอยทะนุถนอมสามี เหมือน มารดาคอยทะนุถนอมบุตรรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้

จ. ภรรยาจุฑาพี่สาวน้องสาว คือ ภรรยาเป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามี ของตน มีใจละอายต่อบาป ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี

ฉ. ภรรยาจุฑาเพื่อน คือ ภรรยาเห็นสามีแล้วชื่นชมยินดีเหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไป นานแล้วกลับมาเป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี

จ. ภรรยาจุฑาสามี คือ ภรรยาถูกสามีขู่จะฆ่าจะเข่นตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 63 หน้า 123-125)

เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าตัวละครหญิงนั้นมีทั้งที่มีคุณธรรมและไม่มีคุณธรรม ทั้งในสถานที่ที่เป็นมารดาของบุตรก็มีลักษณะดุดะเดียนกัน อันเป็นผลมาจากลักษณะทางคุณธรรมเป็นเครื่องประกอบมากกว่าจะพิจารณาในแง่ของคตินิยมและประเพณี แต่พุทธศาสนาเถรวาทก็ยังกล่าวถึงสตรีในแง่ทางสังคมเพื่อบอกลักษณะที่สังคมกล่าวถึง แต่หากจะพิจารณาในแง่ของความ เป็นจริง ทั้งสตรีและบุรุษก็สามารถแยกได้ตามลักษณะบทบาทที่ทำนั้นมีคุณธรรมหรือไม่นั่นเอง

วิเคราะห์ตัวละครพระนางมัทรีในรายาวมหาเวสสันดรชาดก

พระนางมัทรี หากวิเคราะห์ในเชิงตัวละครในวรรณคดีแล้ว พระนางมัทรี ถือเป็นผู้สตรีที่มีคุณลักษณะเป็นผู้สตรีในอุดมคติ รูปงาม ดังที่พระเวสสันดรกล่าวถึงในเชิงกลิ้งเสียดสี ว่าพระนางมัทรีกลับมาช้าเพราะไปเที่ยวหาผู้อื่น “เจ้าผู้มีพักตร์อันผุดผ่องเหมือนหนึ่งเอน้ำทองเข้ามา ทาบทับประเทืองผิวงามว่าจะลอยลี้ลงจากฟ้า” ความงามของพระนางมัทรีแม้มิได้บรรยายเด่นชัด แต่ความดี ความงามของพระนางมัทรีปรากฏชัดเจน ด้วยหลักการดังนี้

1. วิเคราะห์ตัวละครตามเรื่องเล่า เป็นการกล่าวถึงตัวละครที่ปรากฏในรายาวมหาเวสสันดรชาดกตามลักษณะจิตใจและการแสดงออก ดังนี้

ก. ความจงรักภักดีต่อสามี เป็นการอธิบายถึงการที่พระนางมัทรี เป็นกษัตริย์ แต่ก็ทรงมีความมั่นคง จงรักภักดีต่อพระราชสามี คือพระเวสสันดร แม้ต้องออกจากเมือง ไปอยู่ป่า ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก แต่ก็มิได้ย่อท้อ การที่พระนางมัทรีติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า ด้วยว่าประสงค์จะรับใช้ปรนนิบัติพระเวสสันดรอย่างใกล้ชิด พระนางมัทรียังคงทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี ในการดูแลทั้งพระราชสามีและบุตรทั้งสองด้วยความเต็มใจ ทำหน้าที่มิได้ขาดตกบกพร่อง ดังปรากฏความว่า “พระคุณเอยจะคิดдумังเป็นไรเล่าว่ามัทรีนี้เป็นข้าเก่าแต่ก่อนมาตั้งเงาตามบาทาก็เหมือนกัน นอกหน้านั้นที่แน่นอนคือ นางอันสนธิชิตใช้แต่ก่อนกาล ยังจะติดตามพระราชสมภารมาบ้างละหรือ ได้แต่มีทรีที่แสนดีผู้เดียวดอก ไม่รู้จักปลิ้นปลอกพลิกไพล่เอาตัวหนี มัทรีสัตยาสวามิภักดิ์รักผัวเพียงบิดากี่ว่าได้”

คำกล่าวของพระนางมัทรีที่ว่า รักผัวเพียงบิดา แสดงให้เห็นความรัก ความภักดี ของภรรยาที่มีต่อสามี อันเป็นคุณสมบัติของสตรีไทยไม่ว่าชนชั้นใด ในสังคมไทยก็มีการปลูกฝังความคิดเรื่อง ความซื่อสัตย์ต่อสามี

พระนางมัทรีต้องออกจากวังมาอยู่ป่า ด้วยความเต็มใจ เพราะพระนางมีความรักและภักดีต่อพระเวสสันดร เป็นตัวละครหญิงในอุดมคติ ที่แสดงถึงบทบาทความเป็นภรรยาที่ดี ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกับสามี

“อุตสาหะตรระตราคระตราเตร็ดเตร่หาผลไม้ม่า ถึงที่ไหนจะรักเรียวก็ชอกซอน อดสำห้เที่ยวไม่ถอยหลัง จนเนื้อหนังชวนขาดเป็นริ้วรอย โลหิตไหลย่อยทุกหย่อมหนามอาราม จะใครได้ผลไม้ม่ามาปฏิบัติลูกบำรุงผัว”

พระนางมัทรีเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขและประโยชน์ของสามีและครอบครัว ความคิดเช่นนี้ เป็นสิ่งที่สตรีไทยปฏิบัติยึดถือกันมาโดยตลอด

ข. ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก เป็นการกล่าวถึงคุณสมบัติสำคัญของสตรี คือ ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ไม่ว่าจะเป็นสตรีในชนชั้นใด ฐานะใดก็ตาม ย่อมมีสัญชาตญาณของความเป็นแม่ และพระนางมัทรี เป็นแม่ที่รักและปกป้องลูกอย่างที่สุด

พระนางมัทรีให้ความรักดูแลห่วงใย ทนุถนอมบุตรทั้งสองด้วยความรัก ปรากฏความว่า “แม่ผู้พยาบาลบำรุงเจ้าที่เยาว์มา เจ้ามิได้หามารดาสักหายใจ โอความซึ้งใจในครั้งนี้นี้เหลือขนาด สันสมบัติพลัดญาติตั้งแต่ตัวต้องไปมาหาเลี้ยงลูก และเลี้ยงผัวทุกเวลา”

เมื่อมาอยู่ป่า พระนางมัทรีได้พยายามดูแลลูกทั้งสอง อย่างเต็มที่มิให้บกพร่อง หาผลไม้ อาหารมาให้ลูกได้กินอยู่ไม่ลำบาก แต่เมื่อรู้ว่าลูกทั้งสองหายไป พระนางมัทรีออกติดตามหาลูก กัณหา ขาลี ในป่าเวลากลางคืน ด้วยความรัก ความห่วงใย โดยมีได้กลัวอันตราย ตามข้อความว่า “พระนางยิ่งหมองศรีโศกกำสรดสะอึกสะอื้น ถวายบังคมคืบออกมาเที่ยวแสวงหาพระลูกรัก

ทุกหนแห่ง” อันถือเป็นการแสดงความรัก ความห่วงใยของพระนางมัทรี สะท้อนให้เห็นถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูกว่าเป็นความรักที่บริสุทธิ์ยิ่งใหญ่ที่สุด ไม่มีสิ่งใดมาเทียบเท่า

ค. เป็นผู้มีความเป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย เป็นการโยงให้เห็นว่าสตรีไทยได้รับการอบรมสั่งสอนมาแต่โบราณ ว่าให้มีความเป็นกุลสตรี รักนวลสงวนตัวทั้งผู้หญิงที่เป็นชนชั้นสูงและหญิงชาวบ้าน โดยเฉพาะหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน และแม้เป็นหญิงที่แต่งงานแล้ว ก็ต้องมีการปฏิบัติตัวอย่างสำรวม ไม่แสดงความรักความสนิทสนมกับสามีในสาธารณะ

พระนางมัทรีเป็นภรรยาของพระเวสสันดรก่อนที่จะออกจากเมืองมาอยู่ป่า แต่เมื่อพระเวสสันดร ทรงบวชถือศีล พระนางมัทรีก็ให้ความเคารพพระเวสสันดรประดุจผู้ทรงศีล แยกที่อยู่หลับนอนเป็นสัดส่วน เพื่อมิให้เป็นการรบกวนการถือศีลภาวนาของพระเวสสันดร แม้ขณะที่พระนางมัทรีเป็นลมเพราะอ่อนเพลียจากการตามหาบุตรทั้งสอง เมื่อฟื้นขึ้นมาพบว่าตนเองสลบอยู่บนตักพระเวสสันดร ก็รีบขยับตัวออกมาด้วยเกรงจะไม่เหมาะสม “เมื่อพระนางมัทรีเธอได้สมปฤติคืนมา นางพระยาเจ้าละอายแก่เพชฌายนัก ด้วยตัวมานอนอยู่บนตักพระราชาสามี บังควร (อุกฤษฏายะ) จึงอุกฤษฏาการโดยด่วนเลื่อนพระองค์ลงจากตักพระราชาสามี”

ค่านิยมเรื่องการปฏิบัติตัวความเป็นกุลสตรีของสตรีไทย ปรากฏในตัวละครหญิงในวรรณคดีเกือบทุกเรื่อง ทั้งเรื่องกริยามารยาท อันเป็นสิ่งที่สตรีไทยถูกอบรมสั่งสอนเสมอมา การรักนวลสงวนตัว ความเป็นแม่ศรีเรือน เพื่อที่จะดูแลคนในบ้าน คนในครอบครัวมิให้ขาดตกบกพร่อง

แม้ยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป บทบาทหน้าที่ของสตรีในสังคมไทยมีมากมายหลายอย่าง แต่คุณค่าความเป็นกุลสตรีไทย ยังเป็นสิ่งสำคัญที่สตรีไทยยึดถือเป็นแบบอย่าง พระนางมัทรี ถือเป็นแบบอย่างของสตรีไทย ที่มีความเป็นกุลสตรี เพียบพร้อมทุกประการ

ง. มีความกล้าหาญ อดทน เป็นการอธิบายถึงความกล้าหาญ อดทน ไม่ได้มีเพียงผู้ชายเท่านั้น แต่สตรีไทยก็ต้องฝึกฝนความกล้าหาญและอดทนเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นสตรีในชนชั้นใดก็ตาม พระนางมัทรีมีความกล้าหาญ ไม่แสดงความอ่อนแอว่าเป็นหญิงต้องให้ผู้ชายมาดูแลเพียงอย่างเดียว พระนางมัทรีแม้จะเป็นสตรีแต่เมื่อถึงคราวคับขัน ต้องตามหาเพื่อช่วยเหลือลูกทั้งสอง แม้จะพบเจออุปสรรคมากมาย กระทั่งสัตว์ร้าย อย่างเสือโคร่งมาขวางหน้าไว้

พระนางมัทรีก็ได้หาหนทาง มีจิตใจที่เข้มแข็ง ด้วยความรัก ความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูก อยากจะรีบกลับไปหาลูกทั้งสอง พระนางมัทรีจึงไหว้วอนพญาเสือ เพื่อขอทางให้พระนางได้กลับอาศรม “พระนางจึงปลงหาบคอนลงวอนไหว้แล้วอภิวาทน์ ข้าแต่พญาพาหนมฤคราชอันเรื่องเดช ท่านก็เป็นพญาสัตว์ในหิมเวศวนาสนต์ จงผินพักตร์ปริมณฑลทั้งสามรา มารับวันหนาน้อมไปด้วยทศนขเบญจางค์... อนึ่งน้องนี้จะแบ่งปันผลไม้ให้สักกิ่ง ครึ่งหนึ่งนั้นน้องจะขอไปฝาก

พระหลานน้อยๆทั้งสองรา (มคค์ เม เทถ ยาจิตา) พระเจ้าพี่ทั้งสามของน้องเอ๋ย จงมีจิตคิดกรุณาสังเวชบ้าง ขอเชิญลวงครรไลให้หนทางพนาวันอันสัจจร แก่น้องที่วังวอนอยู่นี้เถิด ”

พระนางมัทรี เป็นคนอดทนและหนักแน่น แม้จะเป็นกษัตริย์แต่พระนางก็ปรับตัวให้เข้าสภาพแวดล้อม นางมาอยู่ป่ากับพระเวสสันดรและกัณหา ซาลี พระนางต้องออกหาผลไม้ในป่าด้วยพระองค์เองเพื่อดูแลลูกและสามี จึงถือว่าพระนางมัทรีเป็นต้นแบบของสตรีที่มีความอดทน แม้กาลเวลาผ่านมาถึงปัจจุบัน สตรีไทยต้องมีความกล้าหาญอดทน ทั้งเป็นแม่ เป็นภรรยาและอีกหลายบทบาท

จ. มีจิตใจใฝ่บุญกุศล กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าชนชั้นใด ย่อมมีความศรัทธา เพียรกระทำความดี พระนางมัทรี ก็เช่นกัน เมื่อพระเวสสันดรจะเสด็จออกบวช พระนางก็อนุโมทนาและตามเสด็จไปอยู่ป่าด้วย แม้จะเจอความยากลำบากอย่างไร ก็มีได้ย่อท้อ

เมื่อพระนางทราบถึงความประสงค์ที่พระเวสสันดร ทรงยก กัณหา ซาลี ให้กับชูชก พระนางก็ขมใจให้คลายเศร้า และอนุโมทนากับพระเวสสันดร ดังตัวอย่าง “(สา มทุที) ส่วนสมเด็จ พระมัทรี ศรีสุนทรบรรราชธิดาตามหาสมมุติวงศ์สุทธิสืบสันดานมา (วราโรหา) ทรงพระพักตร์ผิวงดงามเนื้อทองไม่เทียมสี (ยสสลินี) มีพระเกียรติยศอันโอฬารล้ำเลิศวิไลลักษณ์ยอดกษัตริย์ อันทรงพระศรัทธาโสมนัสสนับน้อมประนมอ้อมเศียรเคารพทูล ท้าวเธอที่ขึ้นบานบริสุทธ์ด้วยปิยบุตรมิ่งมกุฏทานอันพิเศษ” นับได้ว่าพระนางมัทรีเป็นยอดขัตติยนารี ที่ทรงสนับสนุนให้พระเวสสันดร ได้กระทำทานบารมี เป็นผลสำเร็จ

ฉ. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปียวาจา โดยโยงให้เห็นว่า พระนางมัทรีเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เมื่อตอนที่พระนางจะขอติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า พระนางมัทรีทรงกล่าวให้พระเวสสันดร คลายความกังวลว่าสองกุมาร กัณหา ซาลี จะได้เล่นสนุกในป่า ทั้งที่การจากวังมาอยู่ป่าย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะปรับตัว และเมื่อตอนที่นางมัทรีพบพญาเสือขณะเดินกลับอาศรม พบกับพญาเสือขวางทางไว้ พระนางมัทรีทรงรวบรวมสติ มีความกล้าหาญ และได้กล่าวไหว้วอนขอร้องพญาเสือ ด้วยถ้อยคำอ่อนอ่อนหวาน เพื่อให้พญาเสือเห็นใจเปิดทางให้พระนางได้กลับอาศรมมาหาลูกทั้งสอง

2. วิเคราะห์ลักษณะตัวละครตามสภาพสังคม เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ยังเป็นที่รู้จักและอยู่คู่กับสังคมไทย เนื่องด้วยเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา จวบจนปัจจุบัน การศึกษาตัวละครในแง่มุมใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นด้านวรรณคดี ภาษา สภาพสังคม ศาสนา ประเพณี

ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก นั้นเป็นแบบอย่างในการถ่ายทอด ปลุกฝังการทำความดีให้คนในสังคม การเทศน์มหาชาติในล้านนามีคุณค่ามากมาย จากกัณท์มัทรี มีคุณค่า

ต่อผู้ฟัง เพราะการฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ทำให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต อานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาติมีมากมายเช่น จะได้ไปเกิดมาในยุคพระศรีอภัยเมตไตรย เป็นการเตือนให้ทำความดีและบริจาคทาน สอนให้เห็นถึงความรักภายในครอบครัว แบบอย่างคฤณบุรามี (พระไกรสร กิตติเวที (วรา), 2561: บทคัดย่อ)

ตัวละครในเวสสันดรชาดกมีพระนางมัทรีเป็นแบบอย่างภรรยาที่เป็นกัลยาณมิตรต่อสามี คอยเอาใจใส่หนุนสามีให้ถึงเป้าหมายชีวิตอันประเสริฐที่สามีตั้งไว้ (พระใบฎีกา อุดตมเมธี, 2558 ออนไลน์)

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ไม่เพียงเป็นวรรณคดีศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เรื่องราวยังสามารถสะท้อนภาพวัฒนธรรมประเพณีไทยในหลายแง่มุม ดังนี้

ความเชื่อ ความฝัน พระนางมัทรีทรงฝันว่ามีคนมาเอาลูกตาไป สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องความฝัน อันหมายถึงฝัน 4 ประเภท คือ 1.บุพนิมิต คือ การบอกให้ทราบเหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคต 2. จิตนิรณ คือ จิตใจที่เป็นกังวลบางเรื่องจนนำไปฝัน 3.เทพสังหรณ์ คือ เทวดาดลใจให้ฝัน 4. ธาตุโชก คือ ร่างกายที่เจ็บป่วย ไม่สบาย จนทำให้เกิดนำไปฝัน ความเชื่อเรื่องความฝันนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใดในสังคมไทยยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับความฝันจนปัจจุบัน

มีอิทธิพลในวรรณคดีเรื่องอื่นๆสมัยหลัง เช่น เสภาขุนช้างขุนแผน มีการกล่าวถึงการเทศน์มหาชาติ

“ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน

พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์

คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา

วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร)

ด้านจิตรกรรม นิยมวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปทศชาติ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดไตรใหญ่

ที่มา : วิชุดา พรายยงค์ (2563)

ด้านภาษา มีการใช้สำนวน เปรียบเทียบเรื่องราวในรายยาวมหาเวสสันดรชาดก เช่น ใจดีเป็นพระเวสสันดร หมายถึงคนที่ใจดี ให้สิ่งของแก่ผู้อื่น กินเป็นชุก หมายถึง คนที่เห็นแก่กิน เหมือนชุก ที่กินจนท้องแตกตาย เป็นต้น

สรุป

พระนางมัทรีเป็นตัวละครหญิงในอุดมคติ กล่าวคือ เป็นต้นแบบของสตรีไทย ที่มีหลายบทบาท หน้าที่ความรับผิดชอบมากมาย ทั้งหน้าที่ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ความเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามี แม้พระนางจะอยู่ในชนชั้นกษัตริย์ แต่มิได้บกพร่องต่อหน้าที่ พระนางมัทรีเป็นตัวละครหญิง ที่เพียบพร้อมไปด้วยความดีงาม รูปสมบัติและคุณสมบัติของสตรีไทย ปัจจุบันยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป สตรีไทยในปัจจุบันมีความรู้มากขึ้น ทำงานเท่าเทียมกับผู้ชาย มิได้เป็นช้างเท้าหลังเช่นแต่ก่อน มีความมั่นใจในตนเอง มีความคิดเป็นของ

ตนเอง แต่เรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณคดีเกี่ยวกับศาสนา ยังคงถูกสืบทอดมาในสังคมไทย และพระนางมัทรี ก็ยังคงได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบอย่างของสตรีไทยเช่นเดิม

เอกสารอ้างอิง

- กตัญญู ชูชื่น. (2538). **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- กระทรวงวัฒนธรรม, กรมการศาสนา. (2559). **องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2548). **วรรณคดีวิจิตร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2548.
- บุญเกิด รัตน์แสง.(2541). **ภาษากวีวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์. 2541.
- บุญวดี มนตรีกุล ณ ออยุธยา. (2559). **บทบาทสตรี : ในมุมมองความยุติธรรมในสังคมไทย**.
- วารสารการบริหารปกครอง ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 .** กรกฎาคม – ธันวาคม.
- เบญจมาศ พลอินทร์. (2524). **วรรณคดีชนบประเพณีและศาสนา**. กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2541). **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไกรสร กิตติเวที (วรา). (2561). **ศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีในล้านนา**. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระใบฎีกา อุดตมเมธี. (2558). **คุณธรรมของพระเวสสันดร**. บทความ (ออนไลน์ <http://www.mcu.ac.th>).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุมาลี วีระวงศ์.(2546). **บทบาทของสตรีในวรรณคดีไทย : เงามสะท้อนกับความเป็นจริง**.
- วารสารศิลปศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2.** กรกฎาคม – ธันวาคม.

แนวคิดการปรับตัวทางสังคมและจริยธรรมของบริษัทในการดำเนินธุรกิจกับการ

ก้าวสู่บริษัทธรรมาภิบาล ยุค 4G*

**Concepts of Social and Ethical Adjustment of a company to conducting
business with the advancement of corporate Governance into the 4G**

ณกมล ปุณฺชเขตต์ทิกุล

Nakamon Punchakhetikul

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Phranakhon Rajabhat University

Corresponding author email: religion.ba@mcu.ac.th

Received: June 28, 2021; **Revised:** June 29, 2021; **Accepted:** June 29, 2021

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดรูปแบบการดำเนินธุรกิจที่หลากหลาย มีการดำเนินธุรกิจรูปแบบใหม่ๆ ไม่มีข้อกำหนดด้านพื้นที่และทำเลที่ตั้งของสถานประกอบการเช่นอดีตที่ผ่านมา การมีความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ และมีวิธีการตัดสินใจทางธุรกิจที่รวดเร็วมีผลต่อการเติบโต มีความสำเร็จและการล้มเหลวพอๆ กัน การปรับตัวตามแบบจริยธรรมของบริษัทในการดำเนินธุรกิจกับการก้าวสู่บริษัทธรรมาภิบาล ยุค 4G ถือเป็นเรื่องในโลกธุรกิจให้ความสำคัญมาก และถือเป็นเครื่องมือในการควบคุมการดำเนินการทางธุรกิจที่สำคัญ เพราะเกี่ยวกับกฎหมาย ข้อบังคับ หลักศีลธรรมอันดีในการดำเนินธุรกิจ เป็นพันธสัญญาที่ต้องปฏิบัติตามเคร่งครัดต่อกัน ในการทำธุรกิจหรือการค้าขายร่วมกัน การต่างเปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายมีส่วนร่วม มีความรับผิดชอบ โปร่งใสและมีความคุ้มค่า เป็นส่วน

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

สำคัญในการปรับฐานคิดในการทำธุรกิจให้เกิดความสุจริตมากเท่าที่จะมากได้ เพราะโลกใบนี้ ยุค 4G ไม่มีอะไรที่สามารถปิดบังกันอีกต่อไป

คำสำคัญ : การปรับตัว, จริยธรรมธุรกิจ, ธรรมาภิบาล, ยุค 4G

ABSTRACT

Changes in technology and economic innovation result in a variety of business models. There is a new business model which without the restrictions on the area and location of the establishment like in the past. The Knowledge and creativity and how to make quick business decisions that affect to growth are equal successes and failures. The company's ethical adjustment in business operations and the transition to corporate governance in the 4G era is a matter of great importance in the business world, and is considered as a tool for controlling important business operations. Because it is about laws and regulations. A good moral in business is a commitment that must be strictly observed with each other. In the business or trading together, to give the stakeholder an opportunity to participate, responsible, transparent, and cost-effective is an important way in adjusting the thinking base in doing business to be as honest as possible. Because in this world, the 4G era, nothing can be hidden from each other anymore.

Keywords: Adjustment, Business ethics, Good Governance, the 4G era

บทนำ

ปัจจุบันการดำเนินการทางธุรกิจจะมีความยุ่งยากและความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในข้อนี้ ต้องกล่าว่ามันเป็นเรื่องยากมาก ๆ สำหรับคนที่ไม่สนใจเรื่องของเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่จะกลักลายเป็นเรื่องง่ายสำหรับคนที่มีความพร้อม ซึ่งเป็นความพร้อมในระนาบของการมีจิตใจที่จะเรียนรู้ถึงความก้าวหน้าทางเทคนิคและตัวเทคโนโลยีเหล่านี้ และนี่เป็นอีกเหตุผลหนึ่งจากหลายเหตุผลที่จะทุกคนในแวดวงทางธุรกิจต้องคำนึงถึงทำไมต้องคำนึงถึงด้วยก็เพราะว่ามีเหตุผลที่ต้องคำนึงถึงนั่นเองที่สำคัญ ๆ อาทิเช่น เรื่องสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เรื่องสภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เรื่องการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ เรื่องสภาพแวดล้อมทางกฎหมายและเรื่องการเปลี่ยนแปลงลักษณะประชากร เรื่องสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่โลกก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษ ที่ 21 สู่โลกของความเร็วสูงสุด ที่มาพร้อมกับนวัตกรรมเทคโนโลยีและวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ที่เสมือนจริง

ต่อสภาพปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับการพัฒนาประเทศที่ทำให้ไม่สามารถเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ซึ่งเกิดจากปัญหาการคอร์ปชั่นของผู้ปกครองและเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงการไม่ยึดต่อหลักกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง การขาดประสิทธิภาพในการบริหารงาน การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนพร้อมกับได้เสนอว่า ระบบการบริหารภาครัฐและเอกชนต้องยึดหลักธรรมาภิบาล (ประธาน สุวรรณมงคล, 2558: 6) โดยมีทั้งการจัดการด้วยภาครัฐและเอกชน อย่างการบริหารงานธุรกิจที่ต้องมีการแข่งขันกันจำเป็นต้องทำให้เกิดการแข่งขันเป็นไปได้อย่างดี และทำให้อุตสาหกรรมเป็นไปตามต้นทุนที่แท้จริง อีกทั้งยังสามารถแข่งขันในเวทีการค้าโลกได้อย่างไม่เสียเปรียบ (ประธาน สุวรรณมงคล, 2558: 31) ความเชื่อมโยงกันระหว่างการบริหารทั้งรัฐและเอกชนได้สะท้อนให้เห็นการแก้ปัญหาที่จำเป็นในการปรับปรุงให้เกิดความสนับสนุนส่งเสริมกันและกันเพื่อให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพในการทำงานอย่างรวมเร็วและทันต่อเหตุการณ์

บทความนี้จึงต้องการสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของสังคมและการทำธุรกิจที่ต้องการระบบธรรมาภิบาลมาอธิบาย และข้อเสนอที่จะช่วยขับเคลื่อนแนวคิดดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

รูปแบบการปรับตัวทางสังคมและจริยธรรมของบริษัทธุรกิจ

ในสังคมโลกที่เต็มไปด้วยการรบของนักรบเศรษฐกิจจะมีรูปแบบการปรับตัว ดังต่อไปนี้

1. การปรับตัวตามสภาพสังคม จะเห็นได้ว่าสภาพสังคมประชาธิปไตยที่ต้องการเน้นระบบให้ประชาชนมีเสรีภาพ ทำให้อำนาจของผู้ปกครองน้อยลง และทำให้เกิดให้เกิดความขัดแย้งทางอำนาจมากขึ้น เป็นการมองรัฐในแง่ที่ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองต่างมุ่งเพิ่มอำนาจของตน การจัดการเรื่องอำนาจ สนใจเรื่องตำแหน่งของตน จึงกลายเป็นสิ่งที่สำคัญกว่าการทำหน้าที่เพื่อประชาชน จึงทำให้เกิดความไม่ชอบธรรมในระบบสังคมโดยรวม (พระมหาวิบูลย์ กิตติเมธี, พระมหาวิริยธน์ วรินโท, 2562: 274) ประกอบกับการปรับตัวตามสภาพเศรษฐกิจที่เน้นธุรกิจการค้า การตลาดจะแผ่ขยายกว้างขวางขึ้นในระดับนานาชาติ และระดับโลก อีกทั้งมีความร่วมมือกันระหว่างองค์กรธุรกิจต่าง ๆ มากขึ้น บริษัททั้งหลายมักขยายกิจการธุรกิจของตนไปสู่ต่างประเทศ ทั้งในลักษณะการเปิดบริษัทสาขา และการส่งผลิตภัณฑ์ของบริษัทของตนเป็น

สินค้าออก ดังนั้นบริษัททั้งหลายจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ว่าจะดำเนินการตลาดและธุรกิจอย่างไร ในประเทศที่ตนทำการด้วยมากกว่าแต่ก่อน รวมทั้งต้องให้ความสนใจประเด็นปัญหาทางจริยธรรมที่อาจเกิดขึ้นที่บริษัทหนึ่ง ๆ หรืออุตสาหกรรมหนึ่งๆ ต้องเผชิญจากสภาพแวดล้อมภายนอก เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การเข้าสู่ยุคข้อมูลข่าวสาร ทำให้การดำเนินธุรกิจและการดำเนินงานของบริษัทต่าง ๆ อาศัยระบบโทรคมนาคม และอินเทอร์เน็ตมากขึ้นเป็นผลทำให้รูปแบบการทำธุรกิจเปลี่ยนแปลงไป โดยมีการทำธุรกิจผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์บริษัททั้งหลายจึงกลายเป็นสถานที่ทำงานเคลื่อนที่ซึ่งพนักงานสามารถทำงานที่ใดก็ได้ การติดต่อลูกค้าและพนักงานคนอื่นของบริษัทจะผ่านอุปกรณ์สื่อสารชนิดต่าง ๆ ประเด็นปัญหาด้านสภาพความเป็นส่วนตัว และพฤติกรรมของบริษัทที่ติดตามสอดส่องดูแลพฤติกรรมของพนักงาน (savellance) อาจเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานที่ทำงานเรื่องสภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง การล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของระบบทุนนิยม ที่มีรูปแบบหลากหลายแตกต่างกันไปทำให้ระบบธุรกิจการได้มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้น ความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และรูปแบบในการประกอบธุรกิจของประเทศคู่ค้าต่าง ๆ เป็นประเด็นที่นักธุรกิจมืออาชีพต้องให้ความสนใจ

2. การปรับตัวตามระบบจริยธรรม เป็นการปรับเปลี่ยนด้วยการประยุกต์หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักการประนีประนอมที่แต่ละบุคคลจะกระทำร่วมกัน เช่นในแง่เศรษฐกิจที่มุ่งเน้นแต่ผลประโยชน์ทางธุรกิจก็มักจะถือว่า เธอได้เท่าไร ฉันได้เท่าเธอหรือไม่ แต่ควรร่วมแรงร่วมใจกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันหาวิธีสร้างสรรค์ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข มีความเอื้อเฟื้อให้กับผู้อื่นอันจะช่วยให้แต่ละคนพัฒนาชีวิตของตนจนมีชีวิตที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยหันมาสนใจพัฒนาให้หลักประชาธิปไตยมีหลักสาระธรรม จะได้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ โดยใช้หลักการปกครองสังคมให้รวมเอาทั้งประโยชน์ตนและผู้อื่นเข้ามาร่วมกันด้วยหลักธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือเอาตามความถูกต้องเป็นหลัก สมควรตามธรรมเป็นประมาณ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2558: 56)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ วิถีปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐ ตัวอย่างเช่น องค์กรอาหารและยาของประเทศ ต่าง ๆ ต้องพิจารณาและรับรองยาชนิดใหม่ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วนมากขึ้น เมื่อเกิดกรณีคนไข้ได้รับอันตรายถึงชีวิตหลักจากบริโภคยาบางชนิด

หรือกรณีจากการค้นพบว่ามียาหลายชนิด ได้แก่ ยาบรรเทาอาการไข้หวัดมีสารประกอบที่เป็นอันตรายต่อร่างกาย

การดำเนินธุรกิจกับสังคมที่ยึดมั่นธรรมาภิบาล

การดำเนินธุรกิจปัจจุบันประสบการยุ่งยากด้านกฎหมายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในช่วงโลกไร้พรมแดน จะเห็นว่าเรื่องสภาพแวดล้อมทางต้นกฎหมาย ประเด็นที่ยังเป็นปัญหาอยู่ คือ กฎหมายที่เกี่ยวกับการระงับผูกพันที่บริษัทมีต่อผู้ใช้สินค้าและบริการ ในกรณีที่เกิดผลเสียหาย หรืออันตรายจากการใช้สินค้าและบริการนั้น (product liability law) ปัญหาก็คือความรับผิดชอบของธุรกิจที่มีต่อลูกค้า ควรมีขอบเขตครอบคลุมเพียงใดและเรื่องการเปลี่ยนแปลง ลักษณะประชากร กำลังแรงงานที่เข้าทำงานในองค์กรและบริษัทต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน หลากหลายมากขึ้น ทั้งในด้านเพศ อายุ การศึกษา เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม ตลอดจนประเพณีต่าง ๆ ดังนั้น ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามมาในองค์กร เช่น ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ (Sexual Harassment) ปัญหาการกีดกันแบ่งแยก (Discrimination) นอกจากนี้ ผลการปรับลดขนาดองค์กร (Downsizing) อาจก่อให้เกิดปัญหา ขวัญกำลังใจของพนักงานที่ไม่ได้ถูกปลดออกและยังคงทำงานอยู่กับบริษัท เป็นต้น จากจริยธรรมธุรกิจสู่การเป็นธรรมาภิบาล จริยธรรมทางธุรกิจเป็นศิลปะและสาขาวิชาที่ประยุกต์หลักการทางจริยธรรม เพื่อไปตรวจสอบ แก้ปัญหา จริยธรรมธุรกิจจะตอบคำถาม อะไรถูก อะไรผิด ดี เลว ในการดำเนินธุรกิจ แนวทางในการแก้ปัญหาธุรกิจ อาจไม่ได้มีทางเลือกหรือแนวทางที่เหมาะสมถูกต้องเพียงแนวทางเดียว และบางครั้งอาจไม่มีแนวทางที่เหมาะสมก็เป็นได้ (Wiess, Joseph, W, 1998: 7) โดยจะพบหลักการในการเข้าใจรูปแบบดังกล่าวดังนี้

1. **แนวคิดเรื่องการทำธุรกิจบนฐานจริยธรรม** เนื่องจากการเข้าใจความหมายของการดำเนินธุรกิจนั้น ไม่มีคำนิยามของจริยธรรมธุรกิจที่ดีที่สุด แต่สิ่งที่นักวิชาการมีความเห็นร่วมกัน คือ จริยธรรมธุรกิจเป็นเรื่องของการหาเหตุผลที่เหมาะสมที่สุด โดยข้อวินิจฉัยนี้อยู่บนพื้นฐานของหลักการและความเชื่อในการตัดสินปัญหาธุรกิจที่อาศัยดุลยภาพของผลประโยชน์ส่วนบุคคลทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์สังคมและสาธารณะ Laura Nash (Nash, Laura, 1990: 5) กล่าวว่า จริยธรรมธุรกิจ หมายถึง การศึกษาแนวทางการนำหลักการศีลธรรมส่วนบุคคลไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมและเป้าหมายทางธุรกิจการค้าได้อย่างไร เป็นการศึกษาว่า

สภาพแวดล้อมทางธุรกิจเป็นตัวกำหนดปัญหาเฉพาะของธุรกิจอย่างไร ตัวอย่างพฤติกรรมที่เป็นปัญหาทางด้านจริยธรรมธุรกิจ อาทิเช่น พฤติกรรมการติดสินบน การขโมยของบริษัท การไล่พนักงานที่เปิดเผยพฤติกรรมที่ไม่ดีของบริษัทต่อสาธารณะ (Whistle blowing) การเปิดเผยข้อมูลที่เป็นความลับทางการค้าของบริษัทแก่บริษัทคู่แข่ง การสิ้นสุดสัญญาจ้างโดยไม่แจ้งล่วงหน้า พนักงานใช้สิ่งของต่าง ๆ ของบริษัทเพื่องานส่วนตัว

จริยธรรมธุรกิจ ไม่ได้เป็นเรื่องราวของปัจเจกบุคคลหรือส่วนบุคคล แต่เกี่ยวข้องกับครอบคลุมหลายแง่มุมและหลายระดับ ผู้บริหารและนักลงทุนทางธุรกิจต้องจัดการและเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางธุรกิจ (stakeholders) หลายกลุ่มทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กร ความเข้าใจถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางธุรกิจกลุ่มต่าง ๆ จะช่วยให้สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในประเด็นปัญหาจริยธรรมธุรกิจได้ชัดเจนขึ้น

Carroll (Carroll, Archie, 1993: 110-112) ได้กล่าวถึงการมองประเด็นปัญหาจริยธรรมธุรกิจออกเป็น 5 ระดับ คือ ระดับนานาชาติ ระดับสังคม ระดับสมาคมวิชาชีพ ระดับองค์กร ระดับปัจเจกบุคคล

ความเข้าใจปัญหาทางศีลธรรม จริยธรรม โดยการแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ (ดังแผนภูมิ) ทำให้มองเห็นถึงที่มาหรือจุดกำเนิดของประเด็นปัญหา รวมถึงอิทธิพลที่มาจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางธุรกิจกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้การตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ ดียิ่งขึ้น ระดับปัจเจกบุคคลถ้าปัญหาจริยธรรมเกี่ยวกับหรือจำกัดอยู่ภายในขอบเขตความรับผิดชอบระดับบุคคลแล้วแต่ละบุคคลต้องตรวจสอบแรงผลักดันและมาตรฐานทางจริยธรรมภายในของตนก่อนที่จะตัดสินใจกระทำการใด ๆ ตัวอย่างพฤติกรรมระดับบุคคลนี้ ได้แก่ การโทรศัพท์เข้าไปที่บริษัทว่าตนป่วยไม่สามารถทำงานได้

ทั้ง ๆ ที่ไม่ป่วยจริง การรับสินบน การปฏิบัติตามความพึงพอใจของตนมากกว่าปฏิบัติตามกฎระเบียบขององค์กรระดับองค์กร ปัญหาจริยธรรมในระดับนี้อาจเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง ถูกกดดันให้มองข้ามพฤติกรรมที่ผิดศีลธรรมหรือผิดกฎหมายของเพื่อนร่วมงานเพื่อผลประโยชน์ของบริษัท หรือพนักงานคนหนึ่งอาจถูกขอร้องให้กระทำการที่ผิดกฎหมายและศีลธรรม เพื่อให้ผนวกหรือฝ่ายของตนได้กำไรมากขึ้น เมื่อเกิดปัญหาจริยธรรมในระดับองค์กรขึ้น สมาชิกขององค์กรควรตรวจสอบนโยบาย วิธีปฏิบัติงานและหลักการของบริษัทก่อนจะ

ตัดสินใจใด ๆ ระดับสมาคม ปัญหาจริยธรรมในระดับนี้ มักเกิดจากวิชาชีพบางวิชาชีพ มักรวมกลุ่มเป็นสมาคม ได้แก่ นักบัญชี นักกฎหมาย แพทย์ หรือที่ปรึกษาทางบริหารและการจัดการ มักจะอ้างถึงหลักจรรยาบรรณวิชาชีพของตน ที่จะเป็นหลักควบคุมพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน ตัวอย่าง พฤติกรรมที่เป็นปัญหาจริยธรรม ได้แก่ การแนะนำลูกค้าให้หลีกเลี่ยงภาษี การให้ยาที่มีผลข้างเคียงต่อสุขภาพแก่คนไข้ การแนะนำบริษัทให้มีการดำเนินธุรกิจที่ผิดกฎหมาย

2. แนวคิดเรื่องการทำธุรกิจที่ต้องตามหลักสังคม เป็นการทำธุรกิจบนมาตรฐานการควบคุมทางธุรกิจระดับสังคม กฎหมาย ปทัสถานของสังคม ประเพณีและวิถีชีวิตต่าง ๆ จะเป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม กิจกรรมทางธุรกิจที่สามารถยอมรับได้ในประเทศหนึ่ง อาจเป็นพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายและศีลธรรมในอีกประเทศหนึ่งได้ตัวอย่าง อาทิ เช่น พฤติกรรมการตัดสินบน ในประเทศแถบตะวันออกกลาง เอเชียและบางประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน ถือเป็นพฤติกรรมที่พอยอมรับได้ แต่ในยุโรปและอเมริกา ถือเป็นพฤติกรรมที่ผิดรุนแรงระดับนานาชาติ ปัญหาจริยธรรมในระดับนี้ยากมากในการตัดสินใจเพราะมีการผสมผสานวัฒนธรรม การเมือง ศาสนา ค่านิยม ความเชื่อที่หลากหลายแตกต่างกันไป การตัดสินใจที่จะดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องพิจารณาเฉพาะเรื่องไป โดยคำนึงถึงกฎหมาย รัฐธรรมนูญ ประเพณี

ความคิดความเชื่อที่ผิดเกี่ยวกับจริยธรรมธุรกิจมีความคิดเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับจริยธรรมทางธุรกิจ บางคนมีความเห็นว่าจริยธรรมและการศึกษาจริยธรรมเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นและไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจความเชื่อที่ผิดพลาด ได้แก่จริยธรรมเป็นเรื่องส่วนบุคคล ไม่ใช่เรื่องสาธารณะและไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะนำมาอภิปรายโต้แย้งกันได้ ความเชื่อประการแรกนี้อยู่บนฐานคติที่ว่า จริยธรรมเป็นความเชื่อทางศาสนาและเป็นเรื่องส่วนบุคคลที่จะตัดสินใจว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด อันเป็นมโนสำนึกของแต่ละบุคคล มีนักวิชาการที่มีชื่อเสียง มีความเห็นสนับสนุนความคิด ความเชื่อนี้ ได้แก่ Milton Friedman (Friedman, Milton, 1970: 33) นักเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงมองว่าจริยธรรมไม่เหมาะสมกับธุรกิจ โดยเฉพาะที่จะประยุกต์มาใช้อย่างจริงจังในการดำเนินธุรกิจ เพราะนักธุรกิจไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมขนนั้น บุคคลทั้งหลายก็ต้องตัดสินใจเลือกสิ่งต่าง ๆ ในชีวิต ที่เกี่ยวข้องกัศีลธรรม จริยธรรม รวมถึงงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ ภาวะที่จะต้องตัดสินใจเลือกที่ต้องอาศัยเหตุผลทางศีลธรรมจริยธรรมของแต่ละบุคคลมักได้รับอิทธิพลจากการพูดคุย สนทนากับบุคคลอื่น มาตรฐานความคิด ความเชื่อของกลุ่มของ

สังคม เพราะบุคคลต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งขององค์การที่มีปทัสถาน ค่านิยม แนวทางประเพณี ปฏิบัติที่คอยควบคุมว่าแนวคิดและพฤติกรรมใดที่จะยอมรับได้ หรือยอมรับไม่ได้

Posner และ Schmidt (Posner, Barry, and Warren Schmidt, 1984: 202-216) ได้สำรวจบริษัทในสหรัฐอเมริกาพบว่า ร้อยละ 60 ถึง 70 ของผู้จัดการระดับต่าง ๆ ในบริษัท สหรัฐ รายงานว่า พวกเขารู้สึกกดดันที่ต้องยอม กระทำสิ่งที่ละเมิดศีลธรรมอันดีงามของตนเพื่อ เป้าหมายของบริษัท อีกงานสำรวจหนึ่งโดย Carroll (Carroll, Archie, 1975: 75-80) พบว่า ผู้บริหารชั้นต้น มักมีความกดดันมาก ถ้าได้รับรู้ถึงพฤติกรรมที่ผิดจริยธรรม

จากรายงานสำรวจนี้ ทำให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางธุรกิจและแรงกดดันขององค์กรที่มี อิทธิพลต่อการตัดสินใจ การเลือกที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมส่วนบุคคล การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้ หมายความว่า การตัดสินใจทางจริยธรรมส่วนบุคคลไม่สำคัญแต่ชี้ให้เห็นว่าจริยธรรมธุรกิจมิใช่เพียง เรื่องราวที่เกี่ยวข้องเฉพาะระดับบุคคลแต่เป็นเรื่องระดับสังคม องค์กร และนานาชาติ ความ เชื่อที่ว่า ไม่สามารถเรื่องธุรกิจมาปะปนกับจริยธรรม De Corge (De George, Richard, 1986) เสนอว่า การดำเนินงานธุรกิจนั้นโดยพื้นฐานมิได้เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรม เพราะธุรกิจ ดำเนินในตลาดเสรี (Free Market) ความเชื่อนี้ยืนยันว่าการจัดการเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ไม่ใช่ ศาสนาและไม่เกี่ยวกับหลักจริยธรรม แม้ว่าความคิดนี้จะเจริญแพร่หลาย อย่างมากในสหรัฐ โดยเฉพาะช่วงยุคอุตสาหกรรมตอนต้นจนมาถึงก่อนช่วงสงครามเวียดนาม ในปี ค.ศ.1996 แต่ แนวความคิดนี้เริ่มเสื่อมลงไปประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมาปรากฏการณ์ที่พบในทางธุรกิจ อาทิเช่น การรับสินบน การติดสินบน ผลិតภัณฑ์ที่ไม่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค (Unsafe Products) การรั่วไหลของน้ำมันดิบในทะเล (Oil Spills) การปล่อยสารพิษต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อม (Toxic Dumping) ปัญหามลภาวะทั้งอากาศและน้ำ

ปัญหาเหล่านี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยตามมามากมายรวมทั้งสิ้นคลอน ความเชื่อพื้นฐานเดิม ที่เชื่อว่าการดำเนินธุรกิจเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์และความเชื่อมั่นในระบบตลาดแท้ที่จริงธุรกิจ เป็นกิจกรรมของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของวิทยาศาสตร์ ดังนั้น จึงสามารถประเมินกิจกรรมเหล่านี้ใน มุมของศีลธรรม จริยธรรมได้ เพราะถ้าทุกคนที่อยู่ในธุรกิจมองเห็นว่าธุรกิจไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับ จริยธรรมแล้ว ธุรกิจก็อาจล่มสลายได้ง่าย พนักงานของบริษัทก็อาจขโมยของและทรัพย์สินของ นายจ้าง ขณะที่นายจ้างก็อาจไล่ลูกจ้างออกเมื่อใดก็ได้ตามอำเภอใจ ผู้ที่ทำสัญญาต่อกันก็คงละ มิตสัญญาและข้อตกลงได้ตามใจชอบ ดังนั้น ความสับสนอลหม่านก็จะแผ่ไปทั่ว ประเด็นที่

สำคัญคือ ความเชื่อที่ว่าธุรกิจดำเนินอยู่ภายใต้ระบบตลาดเสรี (Free Market) ยังเป็นความเชื่อที่สามารถโต้แย้งได้ กล่าวคือปัญหาของความไม่เท่าเทียมกันนำไปสู่สถานะของการผูกขาดอำนาจทางการค้าเพียงแค่บริษัทเพียงไม่กี่บริษัทที่ครอบครองตลาด และจากสภาพความเป็นจริง ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และประเทศในยุโรปทั้งหลายก็มีระบบเศรษฐกิจแบบผสม (Mixed Economics) ที่จำเป็นต้องอิงอาศัยกฎหมายนโยบายภาครัฐเพื่อแก้ปัญหาความบกพร่องไม่เท่าเทียมกัน อาทิเช่น กฎหมายค่าจ้างขั้นต่ำ

3. เป้าหมายของการประกอบการกับจริยธรรมธุรกิจ ความเชื่อที่ว่า จริยธรรมทางธุรกิจไม่มีมาตรฐานที่สมบูรณ์ในตัวเอง ความเชื่อนี้ หรือจริยธรรมมักเปลี่ยนแปลง ในทศวรรษที่ 1950 บริษัททั้งหลายในสหรัฐอเมริกา มักมีการคอร์รัปชัน ซึ่งในปี ค.ศ.1977 ประเทศสหรัฐอเมริกาออกกฎหมายที่ตัดสินบนพนักงาน รวมถึงคอร์รัปชัน แต่ในประเทศแถบอาหรับ เอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกานั้น การดำเนินธุรกิจยังคงมีการจ่ายสินบนพนักงาน ดังนั้น พฤติกรรมที่ถูกต้องทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่ประเมินหรือตัดสินลงไปได้ยากการนำหลักการทางจริยธรรมไปได้ถือเป็นศาสตร์และศิลป์ การใช้เหตุผลของมนุษย์ไม่มีความสมบูรณ์ ผู้ประกอบการที่มีความตั้งใจอาจทำผิดพลาดหรือตัดสินใจผิดพลาด ฝ่ายที่ซื่อสัตย์อาจจะยอมลดมาตรฐานความดีงาม ความซื่อสัตย์ของตนเองลงเพื่อแลกเปลี่ยนกับกำไรที่เพิ่มขึ้นของบริษัท มาตรฐานและหลักการทางจริยธรรมไม่สมบูรณ์เพียงพอที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งได้เสมอไปนั่นไม่มี หลักการใด ๆ จะสามารถทดแทนวิจารณญาณของมนุษย์ได้ เพราะปัญหามีความซับซ้อน

ในปัจจุบันนี้ ผู้ประกอบการต้องเผชิญกับปัญหาทางจริยธรรมที่เป็นปัญหารูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างจากปัญหาในอดีตที่ผ่านมา ดังนั้นผู้จัดการทั้งหลายต้องรักษาคุณภาพของชีวิตมนุษย์และปัจจัยทางเศรษฐกิจในการตัดสินใจ ผู้จัดการควรรักษาคุณภาพของการศึกษา เรื่องโรคร้ายแรงของคนงานและประชาชนผู้อยู่อาศัยบริเวณใกล้โรงงานเพราะได้รับสารพิษที่ปล่อยจากโรงงานกับความสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเงินโดยปิดโรงงานซึ่งทำให้คนงานต้องตกงานด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการรายใหญ่ ปัจจุบันต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางจริยธรรม ความซับซ้อนเหล่านี้รวมถึงปัญหาทางศีลธรรมจริยธรรม อาทิเช่น การต้องเลือกระหว่างความภักดีต่อองค์การหรือความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม การเลือกจ้างงานเฉพาะบุคคลบางกลุ่มบางพวก และปิดกั้นกลุ่มคนบางกลุ่มจากการอภิปรายข้างต้นเราสามารถเห็นได้

ชัดเจนว่าการตัดสินใจเชิงจริยธรรมมีความซับซ้อนสูงขึ้น คำตอบแบบง่าย ว่า ใช่ หรือ ไม่ใช่ ไม่เป็นคำตอบที่เพียงพอต่อปัญหาที่เกิดขึ้น

วิเคราะห์จริยธรรมทางธุรกิจในฐานะธรรมาภิบาลและความโปร่งใส

การวิเคราะห์การทำธุรกิจจำเป็นต้องพิจารณาระดับขั้นของการพัฒนาทางศีลธรรม Kohlberg เสนอระดับขั้นในการพัฒนาการทางศีลธรรม 3 ระดับ 6 ขั้นตอน เพื่อเป็นแนวทางในการสังเกตการพัฒนาการทางศีลธรรมของบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะในการดำเนินงานขององค์กรต่าง ๆ บางส่วน อย่างไรก็ตาม การโต้แย้งว่าจริยธรรมทั้งหมด มิได้มีมาตรฐานจะตรงข้ามกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เพราะถ้าแนวความคิดนี้เป็นจริง ก็จะไม่มีการสามารถโต้แย้งหรือไม่เห็นด้วยกับปัญหาทางศีลธรรมใด ๆ ได้ เพราะความคิดความเชื่อแนวทางความประพฤติของคนหนึ่ง ๆ ก็จะต้องสำหรับตนเอง (Wiess, Jaseph, W., 1998: 15) ความเชื่อที่ว่า ธุรกิจที่ดี หมายถึงจริยธรรมที่ดี บริษัททั้งหลายพยายามรักษาภาพพจน์ที่ดีของบริษัท ปฏิบัติต่อลูกค้าและพนักงานของบริษัทอย่างซื่อสัตย์ ยุติธรรมกำไรและผลตอบแทนที่บริษัทจะได้ก็ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม ถ้าบริษัทยึดถือแนวทางที่กล่าวข้างต้นก็จะต้องกังวลปัญหาจริยธรรมว่าจะเกิดขึ้นในที่ทำงานแนวความคิดที่ผิดพลาดเชื่อว่าจริยธรรมมิได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่เฉพาะเจาะจง ทางธุรกิจไม่ว่าจะเป็นการตลาด การบัญชี การเงิน การวิจัยและพัฒนา Rogene Buchholz (Buchholz, Rogene, 1989: 28) เชื่อว่าไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างความดีงาม กับการความสำเร็จทางวัตถุ(ธุรกิจ) Lisa Newton (Newton, Lisa, 1986: 249) และ Buchholz (Buchholz, Rogene, 1989: 25) กล่าวว่าวัฒนธรรมของบริษัทที่ดีเลิศจะช่วยสร้างสรรค์ กำหนดค่านิยมและให้ความใส่ใจพนักงานในองค์กรมากกว่าที่จะใช้กำไรเป็นตัวจูงใจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมในมิติดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบต่อการบริการผู้อื่น ในกรณีนี้ จะเห็นได้ว่าความดีเลิศเกี่ยวข้องกับการบริการลูกค้า การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีกับสาธารณะ และพนักงานของบริษัท รวมถึงการรักษาความซื่อสัตย์มั่นคงของบริษัทมากกว่าเพียงแค่การหวังผลกำไร ประเด็นข้างต้นนั้น จริยธรรมไม่ใช่สิ่งที่เสริมเข้าไปในการดำเนินธุรกิจแต่เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการจัดการธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นจึงควรกล่าวว่า จริยธรรมที่ดีหมายถึงธุรกิจที่ดี ซึ่งข้อความนี้สามารถพิสูจน์ได้จากบริษัทที่ประสบความสำเร็จทั้งหลายจะให้ความสำคัญกับจริยธรรมเป็นประการแรก

ความสำคัญของการใช้เหตุผลเป็นจริยธรรมในธุรกิจการใช้เหตุผลทางจริยธรรมมีความจำเป็นในการดำเนินธุรกิจ ด้วยเหตุผลที่สำคัญอย่างน้อย อาทิเช่น กฎหมายไม่มีความครอบคลุมปัญหาทุกแง่ทุกมุมอย่างพอเพียง (Stone, 1975) นอกจากนี้ การดำเนินการทางกฎหมายบางครั้งอาจไม่ถูกต้องจริยธรรม และก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น ๆ

2. ผลกระทบต่อหลักจริยธรรมสากล กลไกตลาดแบบเสรีและกลไกตลาดภายใต้การควบคุมของรัฐ (Free-market and regulated-market mechanisms)ทางจริยธรรมมักเปลี่ยนแปลง ในทศวรรษที่ 1950 บริษัททั้งหลายในสหรัฐอเมริกาจะมีการให้สินบน เงินใต้โต๊ะปี 1977 ประเทศสหรัฐอเมริกาออกกฎหมายที่ติดสินบนพนักงาน รวมถึงเงินใต้โต๊ะ แต่ในประเทศแถบอาหรับ เอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกานั้น การดำเนินธุรกิจยังคงมีการคอร์รัปชัน และติดสินบนพนักงาน ดังนั้นพฤติกรรมที่ถูกต้องทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่ประหลาดหรือตัดสินใจได้ยาก การข้ามหลักการทางจริยธรรมไปได้ถือเป็นศิลปะ การใช้เหตุผลของมนุษย์ไม่มีความสมบูรณ์ ผู้ประกอบการที่มีความตั้งใจดีอาจทำผิดพลาดหรือตัดสินใจผิดพลาด ฝ่ายที่มีความซื่อสัตย์อาจจะยอมลดมาตรฐานความดีงาม ความซื่อสัตย์ของตนเองลงเพื่อแลกเปลี่ยนกับกำไรที่เพิ่มขึ้นของบริษัท มาตรฐานและหลักการทางจริยธรรมไม่สมบูรณ์เพียงพอที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งได้เสมอไปนั่นคือไม่มีหลักการใด ๆ จะสามารถทดแทนวิจารณญาณของมนุษย์ได้ เพราะปัญหาที่มีความซับซ้อน ในปัจจุบันนี้ การทำธุรกิจต้องเผชิญกับปัญหาทางจริยธรรมที่เป็นปัญหารูปแบบใหม่ๆ ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างจากปัญหาในอดีต ดังนั้น ผู้ที่ต้องรักษาคุณภาพของชีวิตมนุษย์และปัจจัยทางเศรษฐกิจในการตัดสินใจ เขาก็ควรรักษาคุณภาพของการศึกษาเรื่องป้องกันสุขภาวะหรือโรคร้ายแรงของพนักงาน ตลอดจนผู้อยู่อาศัยบริเวณใกล้โรงงานที่เสี่ยงต่อสารพิษที่ปล่อยจากโรงงานกับความสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเงินโดยปิดโรงงานซึ่งทำให้คนงานว่างงานด้วย

3. ผลกระทบต่อศีลธรรมแบบปัจเจก เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความเป็นเลิศและให้การยอมรับปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรอย่างไม่แบ่งพิกแบ่งพวก อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการธุรกิจใหญ่ๆ ปัจจุบันต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางจริยธรรม ความซับซ้อนเหล่านี้รวมถึงปัญหาทางศีลธรรมจริยธรรม อาทิเช่น การต้องเลือกระหว่างความภักดีต่อองค์กรหรือความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม การเลือกจ้างงานเฉพาะบุคคลบางกลุ่มบางพวก และปิดกั้นกลุ่มคนบางกลุ่ม ซึ่งจากการอภิปรายข้างต้นเราสามารถเห็น

ได้ชัดเจนว่าการตัดสินใจเชิงจริยธรรมมีความซับซ้อนสูง คำตอบง่ายๆว่า ใช่ หรือ ไม่ใช่ ไม่เป็นคำตอบที่เพียงพอต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ต่อปัญหาที่จะต้องอธิบายความกันไปอีก ก็คือคำถามที่จะตามมาว่าจริยธรรมทางธุรกิจ จะก้าวไปสู่การเป็นธรรมาภิบาลสากลได้หรือไม่ อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับเรื่องนี้ขอให้พิจารณาระดับขั้นของการพัฒนาทางศีลธรรม Kohlberg ที่เสนอระดับขั้นในการพัฒนาทางศีลธรรม 3 ระดับ 6 ขั้นตอน เพื่อเป็นแนวทางในการสังเกตการพัฒนาทางศีลธรรมของบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะในการดำเนินงานขององค์กร

บทสรุป

ความคิดว่าการทำธุรกิจต้องมีจริยธรรมนี้ มีความเกี่ยวข้องกับ ความถูกต้อง ผิด ในการตัดสินใจ การดำเนินงานและนโยบายทางธุรกิจ จริยธรรมธุรกิจกำหนดหลักการและแนวทางเพื่อช่วยบุคคลผู้เกี่ยวข้องทางธุรกิจมีทางเลือกที่เหมาะสมที่ต้องให้ความสำคัญในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเงิน เท้าเทียมกับความรับผิดชอบต่อสังคม จริยธรรมธุรกิจสามารถพิจารณาได้หลายระดับ คือระดับบุคคล ระดับองค์กรระดับสมาคม ระดับสังคมและระดับนานาชาติ สิ่งเหล่านี้อธิบายให้เห็นถึงความซับซ้อนและความเชื่อมโยงของการดำเนินการตัดสินใจทางจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งแน่นอน นับแต่นี้ การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ประกอบการ จะต้องถูกตรวจสอบจากสังคมผ่านการเฝ้าระวังการดำเนินการทางธุรกิจตามหลักธรรมาภิบาลอย่างใกล้ชิด การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจ จะเป็นเรื่องของความพยายามก้าวตรงไปที่ธรรมาภิบาล และจะกว้างขวางขึ้น ในสหัสวรรษที่โลกกำลังก้าวสู่ความเป็นตลาดดิจิทัล ตลาดออนไลน์ ตลาดอิเล็กทรอนิกส์ ปัญญาประดิษฐ์ การใช้นวัตกรรมทางเทคโนโลยีจากความเจริญที่มาพร้อมกับความเร็วของวิศวกรรมคอมพิวเตอร์และการเติบโตของกิจกรรมทางไอทียุค 4G-5G จะถูกท้าทายสูงขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ประธาน สุวรรณมงคล. (2558). การบริหารงานภาครัฐกับการสร้างธรรมาภิบาล. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: ผลิตภัณ์.

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, พระมหาวิริยธน์ วรินทร์. (2562). "การบูรณาการหลักธรรมมาภิบาล เพื่อชีวิตที่ดีในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน". วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 .พฤษภาคม – สิงหาคม: 267-284.

Buchholz, Rogene. **Fundamental concepts and problems in business ethics**. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1989.

Carroll, Archie. **Managerial ethics : A post-Watergate view**. Business Horizons (April 1975) : 75-80.

Carroll, Archie. **Business and society : Ethics and stakeholder management**. 2d ed. Cincinnati : South-Western, 1993.

De George, Richard. **Business ethics**. 2d ed. New York : Macmillan, 1986.

Friedman, Milton. **The social responsibility of business is to in creasits profits**. New York Times Magazine (13 September 1970) : 33.

Hosmer, LaRue. **Managerial responsibilities on micro level**. Business Horizons (July - August 1991) : 49-55.

Nash, Laura. **Good intentions aside : A manager, s guide to resolving ethical problems**. Boston : Harvard Business School Press, 1990.

Newton, Lisa. **The internal morality of the corporation**. Journal of Business ethics, 1986 : 249.

Posner, Barry, and Warren Schmidt. **Valued and the American manager : An update**. California Management Review (spring 1984) : 202-16.

Wiess, Jaseph, W. **Business ethics: A stakeholder and issues management approach** (2 nd ed.) New York : The Dryden Press, 1998.

การถ่ายทอดทางสังคมให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรมนำความรู้*

Socialization to student have morals and knowledge

ปวรี กาญจนภี นิลผาย

Pawaree Kanchanapee Nilphai

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

Faculty of Education, Nakhon Phanom University

Corresponding author email: pawaree_kan@hotmail.com

Received: June 29, 2021; **Revised:** June 29, 2021; **Accepted:** June 30, 2021

บทคัดย่อ

หากเราต้องการจะสร้างให้เด็กประถมศึกษาให้เป็นคนดีมีคุณธรรมนำความรู้ สถาบันต่างๆ ล้วนมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาของเด็กประถมศึกษา โดยตัวแทนในการถ่ายทอดทางสังคมให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรมนำความรู้ โดยผ่านสถาบันต่างๆ ได้แก่ ๑) บทบาทของรัฐบาล ๒) บทบาทของชุมชน ๓) บทบาทของสื่อ เช่น โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และสื่อบันเทิงต่างๆ ๔) บทบาทของครอบครัว และ ๕) บทบาทของโรงเรียน

คำสำคัญ: การถ่ายทอดทางสังคม, คุณธรรม, เด็กประถมศึกษา

ABSTRACT

If we want to create student to be good people with morals and knowledge, institutions are all involved in the development process of children. By representatives in socialization to student with morals and knowledge Through various institutions, including 1) roles of government, 2) roles of

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

communities, 3) roles of media such as television, internet and entertainment media, 4) roles of families and 5) roles of schools.

Keywords: Socialization, morals, student

บทนำ

โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นโลกที่ไร้พรมแดน มีการติดต่อสื่อสาร ใช้ข้อมูลข่าวสารอย่างไร้ขีดจำกัด มีการแข่งขันกัน พัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แข่งขันกันทางด้านอุตสาหกรรมและการค้า ทำให้มีค่านิยมทางวัตถุสูงมากยิ่งขึ้น เกิดการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มุ่งแสวงหาประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ขาดการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม อย่างจริงจังและต่อเนื่อง สิ่งต่างๆดังกล่าวนี้ส่งผลให้สังคมไทยมีปัญหาซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ก่อให้เกิดปัญหาคุณธรรม จริยธรรม สังคมขาดระเบียบวินัย ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทศนคติ ความเชื่อและพฤติกรรมอันขาดจิตสำนึกที่ดีเหล่านี้ฝังลึกในจิตใจคนไทยมาโดยตลอด และจะทวีความรุนแรงของปัญหามากยิ่งขึ้น ตั้งแต่การไม่เอาใจใส่ในสมบัติส่วนรวม การไม่รู้สึกรังเกียจถึงความเป็นเจ้าของที่จะช่วยกันดูแลรักษา การแย่งชิงเพื่อยึดเอาเป็นทรัพย์สินส่วนตัว การไม่ช่วยกันรักษาสมาบัติ สิ่งของ สถานที่ ที่เป็นทรัพย์สินสาธารณะ และเฉยชากับเหตุการณ์ที่ไม่กระทบถึงตนเอง (สุดาพรรณ บินนอก, ๒๕๕๑)

สังคมมีแนวโน้มจะมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมไปอย่างมาก ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ได้เข้ามามีบทบาทและส่งผลกระทบต่อสังคมไทย จนเกิดเป็นความเจริญและความเสื่อมบางประการ เนื่องจากมีความเจริญทางด้านวัตถุ แต่ความเจริญทางด้านจิตใจกลับไม่มีการพัฒนาไปพร้อมกัน จึงทำให้ค่านิยม กฎระเบียบ ความดีงาม คุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลมีการเบี่ยงเบนออกจากบรรทัดฐานทางศีลธรรมของศาสนา (พระมหาชยันต์ แสนโบราณ, ๒๕๔๓) การพัฒนาวัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรม หากแต่จิตใจ ซึ่งเป็นส่วนของนามธรรม ไม่พัฒนาไปอย่างรวดเร็วพร้อมวัตถุ จึงเกิดเป็นปัญหาสังคมตามมา ปัญหาที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก คือ ปัญหาจริยธรรมซึ่งเป็นปัญหาที่เป็นผลกระทบสืบเนื่องมาจากความเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ประเทศไทยมีการพัฒนาประเทศอย่างเร่งรัด เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ (พ.ศ.

๒๕๐๔-๒๕๐๙) ถึงฉบับที่ ๘ ในปี พ.ศ. ๑๒๔๐ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๔ รัฐบาลได้เน้นเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ แต่ในฉบับที่ ๕ ได้เริ่มเน้นถึงการพัฒนาด้านจิตใจและศีลธรรมไปด้วย ทั้งนี้เพราะประเทศไทยก็มีปัญหาเหมือนประเทศทั้งหลายที่กำลังพัฒนาหรือที่พัฒนาแล้ว คือ ในขณะที่มีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วก็จะมี ความเสื่อมทางศีลธรรมและจริยธรรมเพิ่มขึ้น (สุรางค์ โค้วตระกูล, ๒๕๔๖) ซึ่งในพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวดที่ ๔ ได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาส่วนหนึ่งให้ จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ในด้านต่างๆ รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เพื่อเป็นแนวทางใน การเสริมสร้างมนุษย์ให้สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ผ่านระบบการศึกษาอันเป็นกลไก สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อพื้นฐานการพัฒนาสังคมและ ประเทศชาติ

กรมวิชาการ จึงได้กำหนดคุณลักษณะพื้นฐานที่ จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุค โลกาภิวัตน์ ด้านการช่วยเหลือผู้อื่น การเสียสละต่อสังคม และความมุ่งมั่นพัฒนาสังคม ไว้ดังนี้ การช่วยเหลือผู้อื่น หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความมีน้ำใจเอื้ออาทร มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และให้ความช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน การเสียสละต่อสังคม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม การเสียสละเวลา กำลัง กาย กำลังทรัพย์ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม รวมทั้งการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า ประโยชน์ส่วนตน ความมุ่งมั่นพัฒนาสังคม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความมุ่งมั่นและ ความคิดริเริ่มในการพัฒนาตน พัฒนาสังคม เพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยแต่ละ องค์ประกอบมีองค์ประกอบย่อย ดังนี้

1) พฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่น ได้แก่ การช่วยแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ผู้อื่น การ ร่วมมือกับผู้อื่นในการพัฒนาสังคม การอำนวยความสะดวกให้กับผู้อื่น และการแบ่งปันสิ่งของ ให้กับผู้อื่น

2) พฤติกรรมการเสียสละต่อสังคม ได้แก่ การเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ และเวลา ช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การรู้จักเป็นผู้ให้ มากกว่าผู้รับ การสละประโยชน์ที่ตนพึงได้รับเพื่อแลกกับประโยชน์ของคนหมู่มากหรือคนที่ อ่อนแอกว่า และการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

3) พฤติกรรมมุ่งมั่นพัฒนาสังคม ได้แก่ การสนใจในปัญหาการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งเสนอความคิดที่จะพัฒนาสังคม การตั้งใจที่จะทำงานอย่างหนึ่งอย่างใดให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดและเป็นประโยชน์ต่อสังคม การตั้งใจที่จะทำงานส่วนรวมจนสำเร็จ และการริเริ่มสิ่งใหม่ๆ เพื่อพัฒนาสังคมจนสำเร็จ

เมื่อปลายทางของการศึกษา ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นควรบรรจบลงที่อุปนิสัยอันดีงามของผู้ได้รับการศึกษา แต่เหตุใดคุณภาพความเป็นมนุษย์ของผู้คนกลับห่างไกลคำว่าคุณธรรมความดีงามเข้าไปทุกที ก่อนอื่นเราคงต้องหันกลับมามองสภาพสังคมของเรา แล้วเราจะพบว่าปัจจุบันสังคมของเรามีการแข่งขันในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ซึ่งการแข่งขันไม่ได้จำกัดไว้แต่เฉพาะผู้ใหญ่เท่านั้น แม้แต่เด็กประถมศึกษาเองก็มีการแข่งขันในหลายเรื่อง และเมื่อมองเข้าไปในทิววงการศึกษาก็ควรจะเป็นจะเป็นแหล่งบ่มเพาะความดีงามให้แก่เด็กประถมศึกษาๆ เรากลับพบว่ามีการแข่งขันต่างๆ แทรกตัวอยู่ในนั้นเป็นอย่างมาก เริ่มตั้งแต่กระแสนของโรงเรียนที่มุ่งสร้างเด็กประถมศึกษาให้เป็นคนเก่ง มีการจัดการแข่งขันทางด้านวิชาการและให้รางวัลเพื่อเป็นการยกย่องเด็กประถมศึกษาที่ทำคะแนนได้สูง เพราะจุดมุ่งหมายของโรงเรียนในเวลานี้ส่วนใหญ่ คือต้องการให้เด็กประถมศึกษาในโรงเรียนของตนแข่งขันกับเด็กประถมศึกษาจากโรงเรียนอื่นในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยให้ได้มากที่สุด ด้วยเหตุนี้ผู้เรียนในยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องมีการแข่งขันกันอย่างหนักเพื่อมุ่งเอาชนะกัน ซึ่งเราคงต้องทบทวนว่าเด็กประถมศึกษาได้อะไรจากการแข่งขันแบบนี้และประเทศของเรา รวมไปถึงโลกของเรา ได้อะไรบ้างจากการที่ทรัพยากรมนุษย์มีแต่ความคิดที่จะแข่งขันและเอาชนะกันตลอดเวลา ซึ่งบางทีคำถามเหล่านี้อาจจะต้องเริ่มต้นโดยการย้อนกลับไปตั้งคำถามใหม่แก่วงการศึกษากว่า เป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษาควรมอบอะไรให้แก่เด็กประถมศึกษา

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดการสร้างคนดีเหนือสิ่งอื่นใด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมอบความรู้ทางด้านวิชาการให้แก่ผู้เรียนควบคู่ไปด้วย เพื่อให้เขาสามารถผสานทั้งสองอย่างเข้ากับการดำเนินชีวิตในอนาคตได้อย่างสมบูรณ์

แนวคิดเรื่องคุณธรรมนำความรู้

สังคมทุกสังคมต้องการการอยู่ร่วมกันอย่างสงบและเป็นสุข โดยความสงบนั้นเป็นการเน้นที่กระบวนการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ขณะที่เป็สุขเน้นกระบวนการเรียนรู้ตนเองด้วยหลักความเพียรและมีสติที่จะทำให้คนนั้นประสบผลสำเร็จในชีวิต ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสะท้อนผ่านลักษณะแนวคิดดังนี้

1. การมีความรู้ นำคุณธรรม กล่าวคือการเรียนขาดกระบวนการทางสังคมและการเรียนรู้ตัวเอง มาจากการเรียนที่ครูมักปรารถนาที่จะเห็นลูกศิษย์ของตนเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ที่มีความรู้ที่สามารถช่วยให้เขาประกอบอาชีพหารายได้ได้มากๆ อย่างไรก็ตามในศตวรรษที่ ๒๑ นั้นเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสารที่ใครๆ ก็สามารถหาความรู้ได้อย่างง่ายดายภายในเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์ในการเลือกรับข้อมูลและใช้ข้อมูลที่ได้นั้นอย่างเหมาะสม มีคนเก่งและคนฉลาดหลายคนที่ใช้ความรู้ความสามารถของตนไปในทางที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน แต่ในศตวรรษหน้าซึ่งประชากรของโลกมีจำนวนมากกว่าหมื่นล้านคน สังคมจะต้องการคนที่ทำหน้าที่ต่างๆ ของตนโดยปราศจากความเห็นแก่ตัว คนที่มีแต่ความรักความเมตตา คอยรับใช้ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก โดยมีหวังได้สิ่งใดตอบแทน เราต้องการคนที่ จะช่วยให้เกิดความสามัคคี มิใช่ความแตกแยกในสังคม

การศึกษาในทุกวันนี้ มุ่งแต่จะให้เด็กประถมศึกษาเป็นคนเก่ง มีความรู้รอบตัวมากมายหลายเรื่อง แต่ปรากฏว่าหลายครั้งที่ความรู้เหล่านั้นไม่อาจช่วยให้พวกเขาเอาตัวรอดได้ในวิกฤติจากสถานการณ์จริง ดังนั้นการศึกษาจึงควรสอนให้เด็กประถมศึกษาเข้าใจและรู้จักตัวเอง สามารถค้นพบความสุขในชีวิตได้เพราะคนเรานั้น หากชีวิตไร้ความสุข มีแต่ความเครียด บ้างก็เครียดเรื่องการเรียน บ้างก็เครียดเรื่องงาน จนบางคนต้องฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหา ถ้าการศึกษาไม่อาจช่วยให้คนเราหาทางออกที่ดีกว่านี้ได้ แล้วจะมีประโยชน์อันใด นอกจากนั้นในฐานะที่เป็นครูบาอาจารย์ ขอให้พึงระลึกไว้เสมอว่าการสอนให้เด็กประถมศึกษาเก่งอย่างฉาบฉวยแต่ขาดมโนสำนึกแห่งความดีนั้น เท่ากับกำลังสร้างภาพในอนาคตที่อันตรายและน่ากลัวให้แก่สังคม เพราะสุดท้ายความเก่งเหล่านั้นจะไม่ได้สร้างประโยชน์ให้แก่ใคร แต่จะทำร้ายคนอื่น ๆ รวมทั้งตัวของเขาเองด้วย สังคมของเราต้องการคนดี เพราะคนดีเท่านั้นที่คิดจะช่วยเหลือผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ ครูผู้อบรมบ่มเพาะเด็กประถมศึกษาพึงต้องระลึกถึงเป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษาอยู่เสมอ ไม่ว่าครูอาจารย์คนไหนก็อยากให้เห็นลูกศิษย์ของตนเป็นคนดี

และคนเก่ง แต่เราต้องชั่งน้ำหนักระหว่างสองคุณสมบัตินี้ ดีหรือเก่ง สิ่งใดที่คุณสมบัติสำคัญที่เราจะต้องสร้างให้เกิดแก่เด็กประถมศึกษาของเรา ก่อน ซึ่งคุณสมบัตินั้นต้องทำให้ลูกศิษย์ของเราสามารถพาชีวิตของตนไปสู่ความสุขสงบ มีภูมิต้านทานสิ่งเลวร้ายในจิตใจ และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง (อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, ๒๕๕๓)

2. การมีคุณธรรมนำความรู้ เนื่องจากเด็กประถมศึกษาเป็นกลุ่มคนที่ยังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน โรงเรียนทุกโรงเรียนจึงเป็นตัวแทนในการถ่ายทอดทางสังคม ให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม ความรู้ ทักษะ และการกระทำต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวคิดและพฤติกรรม เพื่อให้บุคคลสามารถเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข (นริศรา พิงโพธิ์สภ, ๒๕๖๐) พร้อมทั้งช่วยเตรียมความพร้อมของเด็กประถมศึกษาให้มีความสามารถในการสร้างความสุขให้กับตัวเองและมีภูมิคุ้มกันจากปัญหาต่างๆ รอบด้านจากสังคมในยุคปัจจุบัน การศึกษาจึงไม่ควรมุ่งให้เด็กประถมศึกษาแข่งขันในด้านการเป็นคนเก่ง ในทางตรงกันข้ามการศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์เป็นคนดีเหนือสิ่งอื่นใด ให้ทุกคนสามารถมีชีวิตที่เต็มไปด้วยความสงบ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การศึกษาต้องไม่ใช่แค่สอนให้เรา มีความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพเท่านั้น แต่ควรสอนให้เรา รู้จักเส้นทางไปสู่การมีชีวิตที่สมบูรณ์ เห็นคุณค่าความดีงาม มากกว่าความเก่งซึ่งไม่ได้ช่วยให้ส่วนรวมดีขึ้น

กระบวนการเรียนรู้นี้มาจากการฝึกให้เกิดการเรียนรู้การสอนในรูปแบบของคุณธรรมนำความรู้ นั้น โดยต้องมุ่งมั่นจะสร้างเด็กประถมศึกษาให้เป็นคนดีเหนือสิ่งอื่นใด แต่ความหมายของคนดี คืออะไร เราต้องทำความเข้าใจ เพื่อที่จะสามารถวัดผลการพัฒนาของผู้เรียน โดยอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, ๒๕๕๓) ได้สร้างแบบประเมินคนดี เพื่อใช้ประกอบในการพิจารณาคณดี ไว้ดังต่อไปนี้

แบบประเมินคนดี

คำชี้แจง

รายการในแบบสอบถามทั้งหมดนี้เป็นพฤติกรรมของเด็กประถมศึกษา จงวงกลมรอบตัวเลข ๐ ๑ หรือ ๒ ตามที่ท่านรู้สึกตรงกับพฤติกรรมของเด็กประถมศึกษา

ความหมายของตัวเลข

๐ ไม่จริงเลย

๑ จริงบ้าง เป็นบางครั้ง

๒ จริงเกือบตลอดเวลา

ตัวอย่างแบบสอบถาม

๑) มีความตั้งใจเรียนดี	○	๑	๒
๒) มีความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่	○	๑	๒
๓) มีการแบ่งปันให้กับผู้อื่น	○	๑	๒
๔) มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น	○	๑	๒
๕) เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย	○	๑	๒
๖) มีความเมตตาต่อสัตว์	○	๑	๒
๗) มีความร่าเริง แจ่มใส	○	๑	๒
๘) พูดความจริง	○	๑	๒
๙) เคารพครูบาอาจารย์	○	๑	๒
๑๐) แต่งกายสะอาด เรียบร้อย	○	๑	๒
๑๑) มีสุขภาพดี และรักษาสุขภาพตนเอง	○	๑	๒
๑๒) มีสติ สมาธิ ในการทำงาน	○	๑	๒
๑๓) พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อมีโอกาส	○	๑	๒
๑๔) ดูแลทรัพย์สินของตนเองและผู้อื่นเป็นอย่างดี	○	๑	๒
๑๕) ตรงต่อเวลา	○	๑	๒
๑๖) พูดจาเรียบร้อย มีมารยาท	○	๑	๒
๑๗) รู้จักความพอดี เหมาะสมตามสถานการณ์	○	๑	๒
๑๘) มีความตั้งใจทำงานที่ได้รับมอบหมาย	○	๑	๒
๑๙) มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์	○	๑	๒
๒๐) มีความตั้งใจที่จะฝึกสมาธิ	○	๑	๒
๒๑) มีกิริยามารยาทที่ดี	○	๑	๒
๒๒) มีความอดทนอดกลั้น	○	๑	๒
๒๓) มีความมั่นใจในตนเอง	○	๑	๒

คะแนนรวม	
----------	--

ข้อเสนอแนะในการประเมินคนดี

๑) ครูประจำชั้นเป็นผู้ประเมิน โดยครูจะต้องคอยสังเกตการเปลี่ยนแปลง ในการประเมินนั้นต้องไม่ใช้การเปรียบเทียบระหว่างเด็กประถมศึกษา แต่เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงในเด็กประถมศึกษาคนนั้นเท่านั้น

๒) ผู้ปกครองสามารถประเมินลูกของตนเองได้ โดยสังเกตพฤติกรรมของลูก

๓) เด็กประถมศึกษาสามารถประเมินตัวเองได้ โดยให้เด็กประถมศึกษาบันทึกว่าในแต่ละวันได้ทำความดีอะไรบ้าง เหมือนการบันทึกธนาคารแห่งความดี

๔) เด็กประถมศึกษาสามารถประเมินกันและกันได้ โดยให้เพื่อนๆ ช่วยประเมินเพื่อนของตนเอง

รูปแบบดังกล่าวนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนคิดทั้งตนเองในฐานะที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และเป็นการสร้างสังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบด้วยทุกคนหมั่นสังเกตตนเองและคนรอบข้าง

กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรมนำความรู้

หากเราต้องการจะสร้างให้เด็กประถมศึกษาให้เป็นคนดีมีคุณธรรมนำความรู้ และรู้จักที่จะใช้ทั้งสองประการควบคู่กันไป มีการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ รวมทั้งสร้างอุปนิสัยที่ดีงามให้กับเด็กประถมศึกษาแล้ว ครูทุกคนต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ถ้าจะให้โรงเรียนเป็นโรงเรียนแห่งการเรียนรู้ ก็ต้องให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เช่นเดียวกันกับโลกภายนอกที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนก็ต้องเป็นโลกแห่งการเรียนรู้ ผู้ปกครอง ธุรกิจ ทุกคนที่อยู่รอบรู้ของโรงเรียนต่างก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของเด็กประถมศึกษาทั้งสิ้น อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, ๒๕๕๓)ได้เสนอบทบาทของตัวแทนในการถ่ายทอดทางสังคมให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรมนำความรู้ โดยผ่านสถาบันต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) บทบาทของรัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงาน เขตการศึกษา นโยบายของรัฐบาลมีความสำคัญมาก ซึ่งกระทรวงศึกษาจะต้องรับคำสั่งโดยผ่านทางเขตการศึกษามาสู่

โรงเรียน ในการที่เราจะใช้นโยบายคุณธรรมนำความรู้ รัฐบาลเองต้องเป็นตัวอย่างของความดี กระทั่ง ศึกษานิเทศก์และเขตการศึกษาก็เช่นเดียวกัน ต้องเป็นตัวอย่างให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ถ้าไม่อย่างนั้น แม้ว่าโรงเรียนจะสอนความดีให้แก่เด็กประถมศึกษาแค่ไหน สุดท้ายเด็กประถมศึกษาจะเลียนแบบรัฐบาล

๒) บทบาทของชุมชน เมื่อชุมชนและโรงเรียนร่วมมือกันก็จะได้ประโยชน์มาก ดังนั้นชุมชนและโรงเรียนจึงควรร่วมมือกัน มีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้เด็กประถมศึกษาไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการผลิตสินค้าต่างๆ โรงเรียนควรสำรวจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อให้เด็กประถมศึกษาได้ไปเรียนรู้ ส่วนสำคัญในการเรียนรู้ของเด็กประถมศึกษา คือ การให้เด็กประถมศึกษาได้ออกไปรับใช้ช่วยเหลือชุมชน เช่น ไปช่วยทำความสะอาดวัด โบสถ์ มัสยิด ช่วยกันเสิร์ฟอาหารและล้างจานเมื่อมีงานวัด เป็นต้น

๓) บทบาทของสื่อ เช่น โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต และสื่อบันเทิงต่างๆ เด็กประถมศึกษาในยุคปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากโทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต และสื่อต่างๆ อย่างมาก ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องให้ผู้ปกครองร่วมมือกับครูในการควบคุมสิ่งที่จะชักจูงเด็กประถมศึกษาไปในทางที่ไม่ดี ถ้าเด็กประถมศึกษาเห็นอะไรที่ไม่ดี ผู้ปกครองและครูก็ต้องคุยกับเด็กประถมศึกษาสอนให้เด็กประถมนศึกษามีวิจารณญาณ ในขณะเดียวกัน โรงเรียนก็ต้องจัดเว็บไซต์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยเน้นเรื่องความดี เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้มีการบูรณาการคุณธรรมเข้าไปทุกเรื่อง กระทรวงศึกษานิเทศก์ต้องมีเว็บไซต์ของคนดี และเผยแพร่คุณงามความดีให้กับทุกโรงเรียน

๔) บทบาทของครอบครัว ถ้าจะให้รูปแบบการเรียนการสอนได้ผลตามเป้าหมาย เราจำเป็นต้องให้ผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของบุตรหลานของตน ผู้ปกครองจะเป็นผู้ร่วมกระบวนการที่สำคัญเพราะผู้ปกครองคือครูที่บ้าน ดังนั้น ผู้ปกครองจึงต้องมีวิสัยทัศน์และมีเป้าหมายเดียวกันกับโรงเรียน ผู้ปกครองควรจะต้องเห็นด้วยที่จะให้ลูกเป็นคนดีมีคุณธรรม ผู้ปกครองจะต้องให้เวลาและความอบอุ่นแก่ลูกๆ รวมถึงโรงเรียนจะต้องจัดการอบรมให้แก่ผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้ปกครองและครูมีโอกาสพบปะ พูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ของเด็กประถมศึกษาช่วยกันวางแผนที่จะช่วยแก้ปัญหา และผู้ปกครองควรจะต้องร่วมมือกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัด

๕) บทบาทของโรงเรียน บรรยากาศของโรงเรียนควรเป็นบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความรักความเมตตา เมื่อเด็กประถมศึกษาและครูมาสัมผัสบรรยากาศแบบนี้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยครูจะต้องเปลี่ยนบทบาทของตัวเองจากครูผู้สอนเป็นครูผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ครูต้องเป็นตัวอย่างของคุณธรรม มีคุณค่าความเป็นมนุษย์หรืออุปนิสัยที่ดี เพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ หากครูต้องการให้ผู้เรียนเป็นเช่นไร ตัวครูเองก็ต้องเป็นแบบอย่างของสิ่งที่ครูปรารถนาจะให้เด็กประถมศึกษาเป็นเช่นนั้น

สรุป

คุณครูทุกคนย่อมทราบว่าเด็กประถมศึกษา ที่ตนเองสอนนั้นมีนิสัยใจคออย่างไร ควรจะได้รับการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ซึ่งการสร้างเด็กประถมศึกษาให้เป็นคนดีมีคุณธรรมและเก่งด้วยนั้น ไม่ใช่เรื่องยากอย่างที่หลายคนคิด ในฐานะที่เป็นครูซึ่งได้รับการเปรียบเทียบกับเป็นแม่พิมพ์ของชาติ หากเราปรารถนาให้ลูกศิษย์ของเราเป็นคนดี ครูก็ต้องเป็นคนดีก่อน เราต้องการให้เด็กประถมศึกษาเป็นคนเก่ง เราก็ต้องเก่งด้วย เราอยากให้เด็กประถมศึกษามีคุณธรรม ครูก็ต้องมีคุณธรรมด้วย เพราะฉะนั้นแม่พิมพ์จะต้องเป็นต้นแบบของทุกสิ่ง ที่เราต้องการจะให้เด็กประถมศึกษาเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กประถมศึกษาจึงจะประสบความสำเร็จ ขอให้คุณครูทุกท่านภูมิใจในความเป็นครู เพราะไม่มีอาชีพไหนที่จะวิเศษและยิ่งใหญ่เท่ากับอาชีพครู ไม่มีอาชีพไหนที่จะช่วยให้อนาคตของโลกเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี นอกจากอาชีพครู หากเราต้องการให้ประเทศชาติของเราเป็นอย่างไร เราต้องเริ่มอบรมสั่งสอนเด็กประถมศึกษาของเราให้มีนิสัยที่ดีงามเสียแต่วันนี้ เมื่อพวกเขาเหล่านั้นเติบโตขึ้น พวกเขา ก็จะเป็นคนดีที่ช่วยเปลี่ยนแปลงประเทศ เปลี่ยนแปลงโลกของเราไปในทางที่ดีได้อย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

นริสรา พึ่งโพธิ์สภ. (๒๕๖๐). การถ่ายทอดทางสังคม. เอกสารการเรียนการสอนวิชาการถ่ายทอดทางสังคมเกี่ยวกับการทำงาน. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- พระมหาชยันต์ แสนโบริณ. (๒๕๔๗). “ผลของโปรแกรมการเสนอตัวแบบต่อลักษณะนิสัยทางจริยธรรม ด้านระเบียบวินัยของเด็กปฐมวัย”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุตาพรรณ บินนอก. (๒๕๕๑). “โมเดลเชิงสาเหตุของจิตอาสาของนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหา วิทยาลัย”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรางค์ โค้วตระกูล. (๒๕๕๖). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา. (๒๕๕๓). คุณธรรมนำความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฟรีมายด์ พับลิชชิง จำกัด.

มโนทัศน์เรื่องสิทธิเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท A Concept of Right and Freedom in Theravada Buddhism

¹พระมหาขวัญชัย เหมประไพ

Phramaha Khwanchai Hemprapai

พระครูวินัยธรสมุทร ทาทอง

PhrakruvinaiTHON Samut Thathong

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya

พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย

Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding author email: khwanchai.hem@mcu.ac.th

Received: June 14, 2021; **Revised:** June 24, 2021; **Accepted:** June 24, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพ และวิเคราะห์สิทธิและเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า สิทธิและเสรีภาพเป็นแนวคิดทางด้านสังคมและการเมืองที่ถูกเสนอผ่านข้อเสนอทางอภิปรายที่พิจารณาถึงเสรีภาพทางธรรมชาตินั้นมาจากใจที่ไม่ถูกผูกมัดด้วยเงื่อนไขอื่นใด ข้อเสนอทางด้านสังคมจะพิจารณาถึงสิทธิและอำนาจทางสังคมที่จะกำหนดมนุษย์ไม่สามารถใช้เสรีภาพได้เพื่อรักษาประโยชน์ที่ทุกคนจะได้รับไว้ด้วยกัน เป็นการกำหนดการกระทำที่เป็นรูปธรรมรวมถึงพิจารณาถึงการได้รับสิทธิทางกฎหมายที่เท่าเทียมและยุติธรรมกันเป็นเครื่องตอบแทน

ส่วนสิทธิและเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกเสนอผ่านข้อเสนอทางด้านอภิปรายที่พิจารณาถึงเรื่องเสรีภาพในแง่ของกรรมนิยามที่ปัจเจกบุคคลสามารถทำทุกอย่างได้ หากปัจเจกบุคคลนั้นมีเจตนาที่บริสุทธิ์ก็ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผลที่ตามมา ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาเถรวาทก็อ้างถึงความรับผิดชอบถึงผลที่เกิดขึ้น โดยผลนั้นจะกระทบถึงจิตใจของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นหลักในทุกการกระทำที่ส่งผลต่อเนื่องกันไปตามกรรมนิยาม และ

ข้อเสนอทางด้านสังคมที่พิจารณาเรื่องสิทธิทางธรรมชาติที่มนุษย์จะเป็นเจ้าของชีวิตของตนเอง รวมถึงทรัพย์สินของตนเอง รวมถึงสิทธิของสตรีกับบุรุษที่แตกต่างกันนั้นมาจากการยอมรับทางด้านสมมติสัจจะ เป็นวิธีที่พระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าความจริงทั้งแบบปรมาณูสัจจะและสมมติสัจจะว่าเป็นจริงเสมอกัน

คำสำคัญ: สิทธิ, เสรีภาพ, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article entitled to study a concept of Right and Freedom and to analyze Right and freedom in Theravada Buddhism. This is qualitative research done by studying academic documents. It was found that Rights and Freedom are social and political concepts presented through metaphysical approach that consider natural freedom from the mind not bound by any other condition. The social approach takes the social rights and authority to determine human beings cannot exercise freedom in order to maintain the benefits that everyone enjoys together. It defines concrete actions and considers the acquiring of equal and fair legal rights.

Rights and Freedom in Theravada Buddhism are presented through metaphysical approach that consider freedom in terms of karmic law that the individual can do anything. If the person has pure intentions, there is no need to consider the consequences. At the same time, Theravada Buddhism refers to responsibility for the consequences. The effect will affect the mind of the person is primarily in every action that has a continuous effect according to the definition of karma. By the way, and a social approach talks about considers the natural right of man to own his own life and property. It means the rights of women and men that are different from the acceptance of the truth. It is the way in which Theravada Buddhism accepts that the truth, both the ultimate truth and the supposition of the conventional truth, are always true.

Keywords: Right, Freedom, Theravada Buddhism

บทนำ

สังคมไทยมีการกล่าวถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพในหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นในระบบการเมืองการปกครอง เพราะระบบการปกครองที่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 (2560) ทำให้มีนักวิชาการที่พยายามอธิบายแนวคิดดังกล่าวของคำว่า ประชาธิปไตย หมายถึงการปกครองที่ประชาชนแต่ละคนมีส่วนร่วมในการปกครอง คือแต่ละคนสามารถปกครองตัวเองและสามารถมาช่วยกันปกครองสังคมได้ เพราะถ้าคนไม่สามารถ

ปกครองตนเองได้ ก็ไม่สามารถเข้ามาปกครองประเทศชาติได้เช่นกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 14)

ระบอบการปกครองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการปกครองตัวเองและการช่วยกันปกครองประเทศชาติจึงนำไปสู่การพัฒนาคบะที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจในเรื่อง “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” โดยคำทั้ง 2 นี้ได้ถูกยกมากล่าวถึงในแง่ของการกระทำที่แต่ละคนจะมีได้ โดยสิทธินั้นมาพร้อมกับหน้าที่อันเป็นสิ่งที่บุคคลจะสามารถทำได้หรือควรจะทำซึ่งเขามีอำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้ ขณะที่เสรีภาพเป็นรูปแบบที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบที่เราจะต้องใช้เสรีภาพอย่างมีขอบเขตบนความรับผิดชอบและต้องรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพนั้นด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 23,27)

การที่มนุษย์จะใช้สิทธิและเสรีภาพได้ดีมาจากข้อกฎหมายที่ระบุไว้ว่าเราสามารถแสดงออกได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งมุมมองดังกล่าวนี้ทำให้มนุษย์พยายามจะเสนอให้เห็นว่ากฎหมายอาจจะต้องถูกตีความในหลายๆ มิติ เมื่อโยงกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพที่แต่ละคนมีรวมถึงต่ออำนาจที่ผู้ปกครองจะใช้เพื่อแสดงให้เห็นว่าทุกคนต่างอยู่ภายใต้อำนาจและกฎหมายเหล่านี้ ซึ่งสิทธิจะปรากฏในลักษณะที่จะทำหรือไม่ทำล้วนขึ้นอยู่กับกฎหมายเป็นเครื่องกำหนดรวมถึงสิทธิและเสรีภาพที่มนุษย์มีตามธรรมชาติตามที่โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เสนอว่าสิทธิตามธรรมชาติเป็นสิทธิที่ทุกคนสามารถจะทำอะไรก็ได้ และมีเสรีภาพแบบบริบูรณ์ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2561: 251) แต่เนื่องจากสิทธิตามธรรมชาตินั้นถูกจำกัดลง เพื่อหลีกเลี่ยงสภาวะสงครามที่แต่ละคนพยายามจะทำทุกอย่าง โดยไม่สนใจคนอื่น จึงนำไปสู่การจำกัดสิทธิและเสรีภาพด้วยกฎหมาย เพื่อให้ทุกคนต่างรู้สึกปลอดภัยและอยู่ได้โดยไม่เกิดการระแวงต่อกัน

การเสนอสิทธิและเสรีภาพได้เสนอผ่านการกระทำของมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนมโนทัศน์ที่แต่ละคนต้องการ สะท้อนให้เห็นสิทธิเสรีภาพแบบธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับความมีอิสระของแต่ละบุคคลว่าสามารถทำทุกสิ่งได้อย่างสมบูรณ์อันถือเป็นข้อเสนอทางอภิปรัชญา (metaphysical approach) อันเป็นมุมมองตามธรรมชาติที่ถูกนำเสนอผ่านปัจเจกบุคคลที่ถูกมองว่าสิทธิเสรีภาพในการตัดสินใจทำอะไรตามความต้องการ แต่การกระทำนั้นไม่ได้ไร้ผล ตามกฎที่ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 216 หน้าที่ 353, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กฎแห่งกรรมนั้นไม่ได้ยึดหยุ่นและประนีประนอมทำให้กลายเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว (สมภาร พรหมทา, 2548: 428)

ขณะที่สิทธิเสรีภาพอีกด้านหนึ่งถูกเสนอให้กลายเป็นข้อปฏิบัติที่ยึดหยุ่นสอดคล้องกับการอยู่ร่วมกับคนอื่นมากขึ้น ด้วยข้อกำหนดทางสังคม (Social Approach) ซึ่งเสนอสิทธิ

เสรีภาพตามรูปแบบของข้อกำหนดสัญญาที่เรียกว่า สัญญาประชาคม (social contact) มีกฎหมายคอยกำกับ เมื่อพิจารณาหลักดังกล่าวนี้จะพบว่า มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งอ้างถึงการที่ไม่มีเรื่องดังกล่าวนี้กล่าวไว้ในพระพุทธานุศาสตร์ แต่เรื่องนี้เป็นแนวคิดในปรัชญาการเมืองและสังคมของตะวันตกเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาในส่วนของความหมายจะพบว่า มีผู้เสนอให้เห็นว่า แม้คำว่าสิทธิเสรีภาพนั้นไม่ปรากฏตรงๆ ในคำสอนพระพุทธเจ้า แต่ก็มีหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ตรงกับความหมายของสิทธิเสรีภาพในตะวันตกได้ ก็น่าจะเชื่อได้ว่าพระพุทธศาสนาพูดถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพไว้ (สมภาร พรหมทา, 2548: 451) ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงหลักปฏิบัติในสังคัลลสูตรคือถ้าพ่อแม่ไม่ปฏิบัติตามต่อกัน พ่อแม่ก็ไม่ได้ความนับถือหรือบูชาจากลูกเช่นกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 273 หน้าที่ 218, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือการที่พระภิกษุเข้ามาบวชต้องปฏิบัติตามวินัยอันเป็นเหตุผลทางสังคม เป็นการกล่าวถึงสิทธิทั้งในแง่ธรรมชาติและที่ถูกกำหนดเป็นสัญญาทางสังคมอันเป็นหลักศีลธรรมที่ใช้เป็นพื้นฐานให้กับเหล่าปัจเจกบุคคลได้ปฏิบัติตาม เช่นเดียวกับการใช้สิทธิในการเป็นเจ้าของตัวเองตามธรรมชาติที่จะถูกกฎหมายคุ้มครองไว้อีกด้านหนึ่ง

พระพุทธศาสนาจึงเสนอให้เห็นเรื่องสิทธิเสรีภาพที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม โดยมีหลักศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบว่าปัจเจกบุคคลควรตัดสินใจกระทำที่ตนเองควรทำอย่างไร หรือหากจะต้องทิ้งสิทธิเสรีภาพของตนเองเพื่อเป้าหมายของผู้อื่นจะถือว่าเป็นสิ่งที่ชอบธรรมหรือไม่ การตรวจสอบด้วยหลักทางพระพุทธศาสนาจะช่วยขยายความเข้าใจต่อเรื่องสิทธิและเสรีภาพให้กว้างไกลยิ่งขึ้น ซึ่งบทความนี้จะได้นำเสนอทั้งในส่วนของการเสนอแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ และท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องดังกล่าวรวมถึงข้อถกเถียงต่างๆ ของนักวิชาการในยุคหลังต่อไป

แนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพ

สิทธิและเสรีภาพถูกกล่าวไว้ผ่านเรื่องสังคมและการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลและปัจเจกบุคคลกับสังคม หรือสังคมกับปัจเจกบุคคลที่พึ่งพิงต่อกัน จากบริบทนี้ทำให้ปรากฏแนวคิดดังกล่าวใน 2 แนวทางคือ

1. มุมมองทางอภิปรัชญา (metaphysical approach) เป็นมุมมองที่เกิดจากการพิจารณาจากการตั้งคำถามเชิงนามธรรมหรือสิ่งที่เป็นการคาดการณ (speculation) ถึงธรรมชาติของสิทธิและเสรีภาพ โดยธรรมชาติของสิทธินั้นมาจากการที่ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เสนอให้เห็นถึงสิทธิธรรมชาติมาจากการที่มนุษย์ทุกคนต่างมีสิทธิตามธรรมชาติ หากทุกคนใช้สิทธินี้ทำอะไรก็ได้ ก็จะนำไปสู่สภาวะสงครามที่ทุกคนต่างต่อสู้กันและกัน การไม่มีองค์กรทางการเมืองจัดระเบียบการเป็นอยู่ร่วมกันย่อมทำให้ทุกคนที่มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ไม่มี

ข้อจำกัดทำอะไรได้ทุกอย่าง ทำยที่สุดแล้วจะไม่มีใครมีเสรีภาพเลย เพราะทุกคนต่างทำร้ายกันเอง การแสวงหาสันติภาพนี้จึงเป็นการรักษาตนเองให้พ้นจากอันตราย อันเป็นผลประโยชน์ของทุกคน แต่การรักษาสภาวะสันติภาพนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตน ซึ่งผลจากข้อพิจารณานี้จะพบว่า มีกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่ถูกนำมาใช้ เพื่อกำหนดสิทธิทางธรรมชาติ โดยกฎธรรมชาตินี้ปรากฏในคำสอนทางศาสนา ดังข้อความในคัมภีร์ไบเบิลว่า “อะไรก็ตามที่ท่านเรียกร้องให้บุคคลอื่นกระทำต่อท่าน ท่านก็ควรต้องทำเช่นนั้นต่อบุคคลอื่นเช่นกัน” หรือเป็นกฎที่มนุษย์ปฏิบัติต่อกันว่า “อย่ากระทำความผิดผู้อื่นในสิ่งที่ท่านไม่ต้องการให้ผู้อื่นกระทำต่อท่าน” (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2561: 251-253)

ข้อเสนอดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการที่ปัจเจกบุคคลจะมีสิทธิทางธรรมชาติที่จะทำอะไรก็ได้ แต่หากปล่อยให้ปัจเจกบุคคลทำอะไรก็ได้จะเกิดปัญหาแก่ตนเองและผู้อื่น นำไปสู่การกำหนดข้อปฏิบัติตามมา โดยข้อปฏิบัติดังกล่าวนี้จะพิจารณาผ่านหลักเกณฑ์ธรรมชาติของมนุษย์ที่มีเสรีภาพ โดยหลักการดังกล่าวสะท้อนว่า สิทธิและเสรีภาพนั้นจะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขบางอย่างที่สังคมตั้งไว้ ซึ่งโยงให้เห็นว่า เสรีภาพที่แต่ละคนจะมีได้ขึ้นอยู่กับจำนวนที่จะเลือก และความสามารถที่จะเลือก รวมถึงเข้าใจถึงผลที่ตามมา ทำให้ปัจเจกบุคคลจึงมีข้อจำกัดที่จะเลือกหรือทำอะไรก็ได้ โดยอาจแบ่งให้เห็นได้ว่า เสรีภาพมีทั้งภายนอกและภายใน โดยการที่เราถูกกำหนดให้เลือก เช่นนักโทษที่ถูกจับมัดและขังไว้ในคุกอาจจะไม่มีเสรีภาพภายนอกทำให้เขาถูกกำหนดให้มีเสรีภาพเท่าที่จะทำได้ โดยข้อจำกัดทางเสรีภาพนั้นถูกกระทำเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม เป็นข้อจำกัดเสรีภาพภายนอก ขณะที่นักคิดแบบมิลล์ (John Stuart Mill) ได้เสนอเรื่องเสรีภาพไว้ในแง่ของการที่สังคมไม่ควรเข้าไปยุ่งกับเสรีภาพทางใจที่อาจแสดงออกมาในแบบที่ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน เช่น จะแต่งกายอย่างไร กินดื่มอะไร ประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมอันไหน มีเพศสัมพันธ์อย่างไร นับถือศาสนาอะไร เพราะหลักการนี้จะให้ความชอบธรรมแก่เสรีภาพทางความคิดและการแสดงออก อันเป็นรูปแบบของแต่ละคนจะได้มีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความคิดเหล่านี้ไม่ได้ทำร้ายใคร ตรงข้ามกับการทำร้าย (harm principle) ที่ผู้คนที่ทำร้ายร่างกายหรือคุกคามให้ทรัพย์สินเสียหาย แต่กับเรื่องเสรีภาพทางใจไม่ได้สร้างความขัดเคืองหรือรู้สึกกระทบกระทั่งกัน เนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ทำร้ายใคร จึงไม่ได้รับไว้ในกฎหมายถึงการกำหนดคุณค่าเหล่านี้ไว้ (มิลเลอร์ เดวิด, 2560: 116-117)

แม้หลักการเสรีภาพจะสะท้อนให้เห็นว่าเสรีภาพทางใจเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ไม่ควรมีใครเข้าไปก้าวก่ายเนื่องจากเป็นพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งถูกตั้งคำถามทางอภิปรายว่า เสรีภาพทางใจที่ไม่ควรถูกก้าวก่ายจากผู้อื่น เพราะไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับใครอื่น ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาว่า มนุษย์น่าจะเป็นมนุษย์ที่มีเสรีภาพสมบูรณ์ก่อนแล้วจึงค่อยพิจารณาถึงการเป็นพลเมืองใน

อันดับต่อไป เพราะถ้ากฎใดทางสังคมที่ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดี หรือปิดกั้นเสรีภาพทางใจมนุษย์ มนุษย์ทุกคนก็ควรตระหนักถึงสิทธิอันชอบธรรมที่จะปฏิเสธและไม่ต้องภักดีหรืออาจต่อต้านต่อการกระทำนั้น (เฮนรี เดวิด ธอโร, 2563: 40) ข้อเท็จจริงก็คือเสรีภาพควรเป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้เลือกที่จะทำบางอย่างด้วยตัวเองคือเป็นผู้กำหนดศีลธรรมเอง เรียกว่า ศีลธรรมแบบปัจเจก (individual morality) โดยไม่จำเป็นต้องเชื่อในสิ่งที่มากำหนดไว้หรือครอบไว้ทำให้เกิดการปิดเบียดต่อสิ่งที่มนุษย์เป็น

ทัศนคติดังกล่าวจะพบได้จากข้อเสนอทางอภิปรายที่ไม่เชื่อว่ามนุษย์ได้ถูกโชคชะตา กำหนดไว้ (Fatalism) นั่นคือทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์ทุกคนเป็นผู้กำหนด ทำให้เราเชื่อว่าเสรีภาพและสิทธินั้นเป็นสิ่งที่ถูกอธิบายผ่านผู้กำหนดชะตาเรามาแล้วตั้งแต่ต้น ข้อเท็จจริงนี้มาจากสิ่งที่มนุษย์ยอมรับตามสิ่งที่เห็นอย่างไมอาจหลีกเลี่ยงได้ เป็นวิถีชีวิตหรือเหตุการณ์ต่างๆที่ถูกกำหนดมา เพราะแม้มนุษย์จะรู้ว่าพระอาทิตย์ขึ้นตอนเช้า แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรกับพระอาทิตย์ได้ เช่นเดียวกับรู้ว่าเราจะต้องตายไม่ช้าก็เร็ว แต่ก็ไม่สามารถจะทำอะไรได้ เพราะมนุษย์ไม่รู้ว่าจะเมื่อไหร่จะต้องตาย แม้จะบอกว่า นักโทษประหารชีวิตจะรู้ถึงชั่วโมงที่ตนเองจะต้องตาย แต่ก็ไมอาจพูดได้ว่า นักโทษพร้อมที่จะตาย ทำให้ทุกสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตเราต่างอยู่เหนือการควบคุมของเรา ทุกอย่างเป็นโชคชะตาอย่างจำเป็น ฉะนั้น ทุกสิ่งในโลก ถ้ามนุษย์มีเสรีภาพที่จะหลีกเลี่ยงได้ กลุ่มโชคชะตาก็จะตอบว่าไม่มีสิ่งนั้นอยู่ แม้ดูเหมือนจะมีสิ่งนั้นอยู่ก็ตาม แต่ก็ไมอาจเกิดขึ้นจริงได้ (John K. Roth and Frederick Sontag, 1988: 193-194) ซึ่งปรากฏข้อโต้แย้งว่า การพิสูจน์ว่าโชคชะตาเป็นสิ่งที่ไมอาจหลีกเลี่ยงนั้น เพราะมันจะต้องเกิดอย่างไมอาจปฏิเสธได้ แต่จะเป็นอย่างไรหากมีความผิดพลาดและสิ่งที่ไม่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ธรรมชาตินั้น เช่น การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพราะบางครั้งคนทำดีแล้วได้ผลชั่วและคนทำชั่วแล้วได้ผลดีก็มีเช่นกัน แม้จะมีการพิจารณาว่านั่นไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่แท้จริง แต่ก็ต้องยอมรับว่า มีเหตุการณ์นั้นอยู่จริง จึงทำให้มนุษย์เองเชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้กำหนดเสรีภาพของตนเองจะชัดเจนมากกว่าพิจารณาบนฐานของข้อกำหนดด้วยเกณฑ์ใดๆ ที่จะทำลายความเป็นมนุษย์ลงได้

2. มุมมองทางด้านสังคม (Social Approach) เป็นการพิจารณาจากหลักเกณฑ์ที่มนุษย์ปฏิบัติต่อกันในแง่ของการตั้งสัญญา เพราะปัญหาหนึ่งของสิทธิและเสรีภาพคือการไม่เข้าไปก้าวก่ายคนอื่น แต่การที่คนสามารถทำร้ายตัวเอง เช่น ต้มเหล้า สูบบุหรี่ ทำแท้ง หรือการฉ้อฉลที่เป็นการทำร้ายตนเองจนนำไปสู่การที่สังคมจะต้องแบกรับภาระที่ตามมา เช่น เกิดสังคมสงเคราะห์ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ ทำให้รัฐอาจจะต้องออกกฎหมายหรือมาตรการบางอย่างเพื่อควบคุมพฤติกรรมเหล่านี้ด้วยการให้คนกินอาหารบำรุงสุขภาพ บังคับให้คนออกกำลังกาย รวมถึงไม่ให้คนเล่นกีฬาที่เสี่ยงอันตราย แต่ก็ไมอาจจะทำได้จริง มีเพียงแค่มาตรการป้องกัน

เท่านั้น เช่น ให้การศึกษาหรือการเสนอให้ทำประกันชีวิตเท่านั้น ซึ่งการกำหนดมาตรการในการควบคุมเสรีภาพของปัจเจกบุคคลนั้นจะนำไปสู่การที่ทุกคนจะเรียกร้องสิทธิบางอย่าง โดยที่รัฐไม่อาจเข้าไปก้าวก้าวได้ สิทธิดังกล่าวนี้เป็นสิทธิโดยธรรมชาติที่มีอยู่เหนือชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน เมื่อรัฐเกิดขึ้นมาโดยสัญญาประชาคมจะต้องปกป้องสิทธิในการที่ปัจเจกบุคคลจะสามารถเลือกการย้ายถิ่น การนับถือศาสนา การแต่งงานได้อย่างเสรี (มิลเลอร์ เดวิด, 2560: 121-122)

ข้อพิพาทดังกล่าวนี้มาจากข้อเสนอทางด้านสังคมที่ถูกพิจารณาจากการสร้างสัญญาประชาคม ซึ่งถูกกำหนดขึ้น เมื่อมนุษย์คนแรกได้ล้อมรั้วที่ดินผืนหนึ่งแล้วพูดกับตัวเองว่า นี่เป็นของข้า และพบว่าคนอื่นๆ หลายคนก็เชื่อเขา เขาค้นพบว่าเขาเป็นผู้ก่อตั้งสังคมพลเรือนตัวจริงที่เปลี่ยนบ้านเรือนให้กลายเป็นสังคม ขณะที่พลเมืองสร้างอำนาจและกลายเป็นสาธารณรัฐ การเปลี่ยนแปลงจากสภาวะธรรมชาติไปสู่สภาวะของพลเมืองส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในมนุษย์อย่างมาก พฤติกรรมของมนุษย์จะถูกกำกับโดยความยุติธรรมแทนสัญชาตญาณ และการกระทำของเขามีศีลธรรมจากที่เมื่อก่อนไม่มี (ฌอง ฌาคส์ รูสโซ, 2563: 97-102) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นภาพของการเปลี่ยนแปลงเสรีภาพทางธรรมชาติให้ถูกจำกัดด้วยสิทธิพลเมืองในสังคม

ในที่นี่ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) มองว่า อำนาจอธิปไตยต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวและสมบูรณ์ โดยเขากล่าวว่า มนุษย์สามารถเลือกได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ระหว่างไม่ถูกปกครองก็เป็นอิสระ จะเป็นทั้งสองอย่างไม่ได้ เสรีภาพกับอนาธิปไตย และความปลอดภัยกับการเชื่อฟัง ฮอบส์มองว่า เผ่าพันธุ์มนุษย์แบ่งออกเป็นคู่สัตว์หลายๆ คู่ แต่ละคู่มีนายคนหนึ่งคอยดูแลเพื่อที่จะจับพวกมันกินเป็นอาหารเท่านั้น แต่รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau) ไม่ยอมรับความคิดของฮอบส์ที่ว่ามนุษย์ต้องเลือกเอาระหว่างการถูกปกครองและการมีอิสระ เพราะโดยรูปแบบการปกครองเป็นการเปลี่ยนอำนาจเป็นสิทธิ และเปลี่ยนความเชื่อฟังเป็นหน้าที่ (ฌอง ฌาคส์ รูสโซ, 2563: 75-79) โดยจะพบหลักการที่นำไปสู่การวางสัญญาประชาคมที่วางอยู่บนการรวมตัวกันของคนหมู่มาก ซึ่งต้องการปกป้อง พิตักซ์คนและทรัพย์สินของสมาชิกแต่ละคน ในระหว่างที่ปัจเจกบุคคลเข้าร่วมกับคนอื่นๆ จะเห็นว่าตนเองมีเสรีภาพเช่นเดียวกับก่อนที่จะเข้าร่วมกลุ่ม นั่นเท่ากับว่า การเกิดการละเมิดข้อตกลงทางสังคม ทุกคนจะกลับไปมีสิทธิดั้งเดิม และได้เสรีภาพทางธรรมชาติคืน และสูญเสียเสรีภาพทางสังคมไป ซึ่งทำให้ทุกคนสามารถทำอะไรกับใครก็ได้ และตอนนั้นเองที่มนุษย์จะสูญเสียเสรีภาพทางธรรมชาติไปพร้อมกันด้วย เพราะเมื่อไม่มีสังคมก็เข้าสู่สภาวะสงคราม ทุกคนจึงยินยอมสิทธิทั้งหมดให้แก่ชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหานั้น โดยดำเนินการให้แต่ละคนมอบตัวเองให้กับทุกคนนั้นเท่ากับว่า เขาไม่ได้มอบตัวเองแก่ใคร และโดยที่ไม่มีคนใดได้สิทธิที่แต่ละคนยอมสละไป ถือว่าไม่มีใครได้ใครเสีย แต่ละคนได้

พลังเพิ่มขึ้นเพื่อรักษาสิ่งที่เรามีอยู่แล้ว แต่คนจึงเป็นการมอบตัวเองและอำนาจทั้งหมดของเราให้แก่มุมชนภายใต้ข้อกำหนดของเจตจำนงร่วม (general will) (ฌอง ฌาคส์ รูสโซ, 2563: 95-96)

ข้อพิจารณาเรื่องการก่อตั้งรัฐนี้เองจึงนำไปสู่การแสวงหาสภาวะที่ใกล้เคียงกับต้นแบบตามธรรมชาติมากที่สุด สิ่งที่ต้องทำคือต้องหารูปแบบของสังคมซึ่งอาศัยกำลังร่วมกันของทุกคนมาปกป้องคุ้มครองบุคคลและทรัพย์สินของสมาชิกของสังคม ซึ่งบุคคลแต่ละคนที่สามารถร่วมกันเป็นเอกภาพนั้นต้องยอมให้คนแต่ละคนตกอยู่ภายใต้เจตจำนงของตนเองได้ และยังคงมีเสรีภาพเหมือนเดิมเช่นในขณะที่ไม่ได้มาร่วมกันเป็นสังคม สำหรับรูสโซ การตัดสินใจอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นภายในรัฐถือว่าเป็นการสละสภาวะดั้งเดิมของตนและยอมที่จะดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ซึ่งนำไปสู่กระบวนการสร้างข้อตกลงเข้าทำสัญญาประชาคม ซึ่งปัญหาของสัญญาประชาคมนั้นทุกคนจะต้องสละสิทธิที่พึงตามธรรมชาติเพื่อประโยชน์แก่เจตจำนงทั่วไปของบุคคลแต่ละคนโดยไม่ทำให้แต่ละคนสูญเสียเสรีภาพ (วรเจตน์ ภาศิริรัตน์, 2561: 327-328) ฉะนั้น คนที่สูญเสียเสรีภาพจากการเข้าอยู่ในสังคม จึงเห็นร่วมกันในการสร้างสัญญาประชาคมให้เป็นไปตามเจตจำนงของทุกคนจะเป็นการรักษาความเป็นธรรมของปัจเจกบุคคล

เงื่อนไขต่อมาของการรักษาสัญญาประชาคมจึงเป็นศีลธรรมแบบสังคม (social morality) ที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมีลล์ (John Stuart Mill) เสนอว่า เราควรสละความได้เปรียบใดๆ อันมาจากสิทธิอันเป็นนามธรรม และเข้าสู่ข้อถกเถียงที่ตั้งอยู่บนประโยชน์สุข เพราะประโยชน์สุขถือว่าเป็นสิ่งดึงดูดใจอันเป็นสิ่งสูงสุดในปัญหาทางจริยธรรมทั้งหมด โดยผลประโยชน์เหล่านั้นไม่ควรจะตกเป็นสภาพธรรมชาติของปัจเจกชนที่ตกเป็นทาสของการควบคุมบังคับจากภายนอก ซึ่งมีผลประโยชน์ของคนอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในการกระทำของคนแต่ละคนเท่านั้น ถ้าใครกระทำเสียหายต่อผู้อื่นก็ต้องมีการลงโทษด้วยกฎหมาย ขณะที่คนที่ทำเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นก็ควรถูกบังคับให้ทำด้วยความชอบธรรม เช่น การเป็นพยาน เพราะเป็นประโยชน์ของสังคมที่ทุกคนควรยินดีที่จะคุ้มครองไว้ และเป็นการให้เกิดการคุ้มครองการกระทำของปัจเจกบุคคลในการช่วยเหลือชีวิตเพื่อนร่วมโลก (John Stuart Mill, 2530: 13)

การสร้างเงื่อนไขที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดที่สุดคือการกำหนดสิทธิและหน้าที่ทางสังคมขึ้น โดยสิทธิดังกล่าวจะต้องถูกพิจารณาตามเงื่อนไขที่จอห์น ล็อก (John Locke) เสนอว่า สิทธิของปัจเจกบุคคลนั้นมีมาตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในชีวิตที่รวมถึงความสะดวกสบายในชีวิต สิทธิในเสรีภาพที่จะกระทำการสิ่งใดก็ได้โดยเสรีซึ่งมีมาก่อนที่จะเกิดสังคมขึ้น แต่ขณะที่สิทธิในทรัพย์สินนั้นมีมาทีหลังซึ่งถูกอธิบายว่า เมื่อมนุษย์มีสิทธิในชีวิตและเสรีภาพก็ย่อมเป็นเจ้าของสิทธิในแรงงานของตน โดยมนุษย์สามารถใช้แรงงานนั้นมาใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เมื่อเป็นอย่างนั้นผลผลิตที่เกิดจากแรงงานจึงเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้นั้น แต่การจะ

กำหนดเอาผลผลิตนั้นไว้เป็นของตนยังอ้างถึงการกำหนดขอบเขตเอาไว้ว่า ทรัพย์สินที่เป็นผลผลิตจากกรรมชาตินั้นไม่ควรเกินความจำเป็นที่ตนต้องใช้ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2561: 286)

การที่ลોકเสนอนี้เป็นการขยายให้เห็นว่าสังคมที่มีรัฐเป็นผู้กำหนดรูปแบบการอยู่ร่วมกันตามเจตจำนงของแต่ละคนที่จะได้รับประโยชน์มากกว่าจะพิจารณาไปในแง่ของสิทธิและเสรีภาพที่เป็นนามธรรมได้นำไปสู่ข้อกำหนดทางด้านผลผลิตที่ปัจเจกบุคคลจะอ้างถึงสิทธิในการครอบครองสมบัติที่จะช่วยให้ชีวิตของตนเองรู้สึกได้ถึงความสะดวกและปลอดภัยภายใต้ขอบเขตที่จำเป็นที่มนุษย์จะกำหนดร่วมกัน ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นผ่านทางกฎหมายที่เป็นรูปธรรมมากกว่าลักษณะเสรีภาพทางใจที่เป็นนามธรรม โดยจะพบว่าสิทธินั้นต้องมีกฎหมายที่จะกำหนดตามกฎหมายเกณฑ์ที่เป็นสากล ไม่ใช่อำนาจของปัจเจกบุคคลหรืออำนาจของปัจเจกจะเป็นผู้กำหนด ต้องเป็นสิ่งที่ทุกคนสัมผัสได้ เช่น ความยุติธรรม หรือความเท่าเทียมกัน ฉะนั้น กฎหมายที่มีฐานะกำหนดใช้ในรัฐจะต้องเปิดเสรีภาพทางสังคมทั้งเรื่องการนับถือศาสนา การเท่าเทียมกันทางเพศ รวมถึงการไม่ระบุชื่อของปัจเจกบุคคลเป็นผู้ปกครองไว้ในกฎหมายแต่ควรที่จะกำหนดไว้ด้วยท่าทีที่เป็นกลางนั่นเอง

สรุป ข้อเสนอแบบอภิปรายที่นำเสนอเสรีภาพในแง่ของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นแบบนามธรรมเน้นไปที่ธรรมชาติที่แต่ละคนจะสามารถเลือกได้อย่างเสรีมากกว่าจะถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขที่จะปิดกั้นเสรีภาพทางธรรมชาตินั้น แต่ข้อเสนอทางสังคมได้เสนอปัญหาต่อการไม่ปิดกั้นเสรีภาพนั้นทำให้เกิดปัญหาตามมาในแง่ของกระทำที่เป็นรูปธรรมจึงกำหนดผลจากข้อกำหนดสัญญาอันเป็นการลิดรอนสิทธิทางธรรมชาติให้เป็นแบบสากลที่แต่ละคนจะได้ประโยชน์หรือจะได้รับสิทธิทางกฎหมายที่เท่าเทียมและยุติธรรมกันเป็นเครื่องตอบแทน

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การพิจารณาสิทธิและเสรีภาพในพระพุทธศาสนานั้นไม่อาจทำได้โดยตรงไปตรงมาเนื่องจากปัญหาเรื่องสิทธิและเสรีภาพเป็นการนำเสนอผ่านการสังคมและการเมือง ซึ่งเมื่อพิจารณาจากแง่มุมดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นผ่านการตีความของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำนวนหนึ่งพยายามเสนอให้แนวคิดดังกล่าว ดังนี้

1. ข้อเสนอทางด้านอภิปราย เป็นการนำเสนอผ่านเรื่องเสรีภาพในแง่ของสิ่งที่อยู่ภายในใจเป็นหลัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเสรีภาพที่แสดงออกมาได้นั้นมาจากจิตใจที่ต้องเสรี เป็นอิสระและไม่มีอำนาจอื่นครอบงำ ซึ่งก็คืออำนาจของกิเลสได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลงหรือตัณหาคือความอยากได้เพื่อตนเอง มานะอยากให้ตนเองยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ และทิฐิคือยึดถือเอาความเห็นแก่ตัว เมื่อกิเลสเหล่านี้ครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชน ถ้าอยู่ภายใต้อำนาจเมื่อใดก็ทำให้พฤติกรรมเสรีภาพเสียศูนย์

กลายเป็นโทษ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 33) ซึ่งการที่มนุษย์ตกอยู่ภายใต้กิเลสนั้นแล้วทำกรรมจึงนำไปสู่เงื่อนไขของการรับผลที่ตามมา ทำให้เมื่อกล่าวถึงเสรีภาพจึงต้องมาพร้อมกับความรับผิดชอบ ตามข้อความที่พระพุทธศาสนาเสนอว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรมอย่างนี้ สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 216 หน้าที่ 353, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ก่อนจะอธิบายให้เห็นว่าลักษณะศีลธรรมแบบปัจเจก (individual morality) ที่มาจากแนวคิดเรื่องกรรมว่า บุคคลบางคนหรือปัจเจกบุคคลที่ทำชั่วไม่ว่าจะฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาทจะต้องไปเกิดในนรกหรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน แต่หากบุคคลเว้นขาดจากการประพฤติดีเหล่านี้จะได้ไปเกิดในตระกูลสูงและไม่ต้องลำบากข้อพิจารณาที่สะท้อนให้เห็นลักษณะที่เป็นข้อกำหนดเสรีภาพ 2 รูปแบบคือ

ก. ข้อกำหนดเสรีภาพผ่านเจตนา เป็นการอธิบายผ่านปัจเจกบุคคล ตามคำอธิบายของกรรมนิยามคือทุกคนต่างมีเสรีภาพที่ถูกกำหนดตามเงื่อนไขของการกระทำ เช่นเดียวกับข้อพิจารณาในพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึงหลักการ จะพบว่าเป็นการกำหนดท่าทีของบุคคลมากกว่าสังคม เนื่องจากระบบทางสังคมล้วนมีข้อบกพร่อง การแก้ที่กฎเกณฑ์ต่างๆ จึงไม่ทัน พระพุทธเจ้าจะเน้นการแก้ปัญหาที่บุคคลมากกว่าที่กฎเกณฑ์ เพราะถ้าแก้ไขคนได้แล้วคนก็จะเข้าไปแก้ไขข้อบกพร่องของกฎเกณฑ์ต่างๆ หากมุ่งแต่แก้ไขกฎเกณฑ์ให้ทันกับความชั่วของคนโดยไม่แก้คนแล้วจะไม่สามารถคุมคนไว้ได้ (ปริชา ช้างขวัญยืน, 2540: 168) โดยข้อกำหนดดังกล่าวเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า เสรีภาพของปัจเจกบุคคลจะเชื่อมโยงไปหาเจตนา เพราะเอาเข้าจริงแล้วกฎหมายหรือข้อกำหนดเสรีภาพของบุคคลนั้นเป็นแค่การจำกัดภายนอกที่เป็นแค่สมมติ ทั้งที่จริงแล้วเสรีภาพภายในนั้นต่างหากที่เป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริง เป็นการทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงอย่างชัดเจน และนำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการแสดงออกภายนอก ดังข้อพิจารณาว่า

บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอความไม่เดือดร้อนใจจงเกิดขึ้นแก่เรา” แต่ความไม่เดือดร้อนนั้นก็เป็นธรรมดาแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลนี้ บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อนไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอปราโมทย์จงเกิดขึ้นแก่เรา” แต่ความปราโมทย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อนนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีปราโมทย์ไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอปิติจงเกิดขึ้นแก่เรา” การที่ปิติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปิติไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอกายของเราจงสงบ” การที่บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปิตินี้กายสงบนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีกายสงบไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอเราจง

เสวยสุข” การที่บุคคลผู้มีกายสงบเสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีสุขไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอจิตของเราจงเป็นสมาธิ” การที่บุคคลผู้มีสุขมีจิตเป็นสมาธินี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอเราจงรู้เห็นตามความเป็นจริง” การที่บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิรู้เห็นตามความเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงไม่ต้องตั้งใจว่า “ขอเราจงเพื่อง่ายคลายกำหนด” การที่บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงเพื่อง่ายคลายกำหนดนี้ เป็นธรรมดา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 2 หน้าที่ 4, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่บุคคลมีเสรีภาพภายในที่สมบูรณ์แล้วจึงไม่จำเป็นต้องอ้างถึงผลของการกระทำนั้นว่าจะเป็นไปในรูปแบบใด ดังจะพบได้จากกรณีที่ภริยาของพราหมณ์กุกกุมิตรที่บรรลุโสดาบันตั้งแต่เป็นเด็กแล้วออกเรือนไปอยู่กับนายพราหมณ์ที่หาเลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์ ทุกวันนางจะต้องนำธนูและลูกศรมาให้สามี ซึ่งทั้งหมดเป็นเครื่องมือสำหรับการเข่นฆ่า จนเกิดความสงสัยว่าพระโสดาบันยังยินดีการฆ่าหรือทำร้ายอยู่หรือไม่ แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า นางไม่ได้ยินดีในการฆ่าแต่นางทำด้วยคิดแค่ว่า ทำตามคำสามีเท่านั้น นางไม่มีจิตคิดที่กำลังส่งเครื่องทำร้ายสัตว์ให้สามี เพราะลักษณะของนางก็ไม่ต่างจากคนที่ไม่มีแผลบนฝ่ามือ ยาพิษนั้นก็ไม้อาจจะให้โทษแก่ผู้ถือยาพิษได้ฉันใด ชื่อว่าบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลาย มีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอาวุธลเจตนาฉันนั้นเหมือนกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 124 หน้าที่ 70, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ลักษณะดังกล่าวนี้จึงสะท้อนภาพของบุคคลที่มีเจตนาที่บริสุทธิ์ไม่จำเป็นต้องอ้างถึงผลที่ตามมาเช่นเดียวกับการมีเสรีภาพที่บริบูรณ์ไม่จำเป็นต้องอ้างถึงผลหรือความรับผิดชอบ

ข. ข้อกำหนดเสรีภาพผ่านความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบเป็นไปตามเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกันระหว่างปัจเจกบุคคลที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อผลที่ตามมา ซึ่งผลนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น แต่เป็นผลที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นหลัก โดยหลักพระพุทธศาสนาพูดถึงเสรีภาพที่ปัจเจกบุคคลมีนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องรักษาไว้ด้วยการไม่ทำสิ่งที่จะต้องทำให้ตนเองเสียผลประโยชน์มากกว่าจะเกี่ยวข้องกับการที่ประโยชน์จะเกิดขึ้นแก่คนอื่น ดังข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงลักษณะของบุคคลที่อยากเป็นสุข ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ก็ไม่ควรฆ่าสัตว์ผู้อยากอยู่ ไม่อยากตาย อยากเป็นสุข และไม่ควรรักทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่พึงล่วงภริยาของผู้อื่น ไม่พึงทำลายประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการกล่าวเท็จ และไม่พึงทำให้คนอื่นแตกกันด้วยคำส่อเสียด ไม่พึงพูดคำหยาบ และคำเพ้อเจ้อ เพราะสิ่งใดไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่นก็ไม่เป็นที่รักที่พอใจของเราเช่นเดียวกันจึงควรที่จะประกอบไปด้วยสิ่งที่จะทำให้ตนเองได้ไปที่สู่ที่น่ายปรารถนา มีชีวิตไม่ตกต่ำด้วยการประกอบความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ มีศีล (พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 ข้อที่ 1003 หน้าที่ 500-505, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่บุคคลยอมรับถึงผลกระทบเป็นไปตามกฎกรรมนิยมถูกมองว่าเป็นการทำให้เสรีภาพของตนเองถูกจำกัดหรือถูกกำหนดไว้แล้ว ในแง่หนึ่งจะพบว่า การเข้าใจของกลุ่มที่มองว่าชีวิตไม่มีอิสระเนื่องจากถูกโชคชะตาที่กำหนดไว้ (Fatalism) โดยโชคชะตาดังกล่าวมาจากเงื่อนไขที่ตนเองทำไว้แล้ว เป็นการชี้ไปที่ผลกระทบที่นำไปสู่ความไม่พอใจ ไม่เป็นสุขของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก แต่หากเป็นไปเพื่อความพอใจ เป็นสุข ปัจเจกบุคคลจะรู้สึกว่าการถูกกำหนดไว้แล้ว แต่จะพิจารณาว่าเป็นด้วยตนเองมีเสรีภาพจึงไม่ถูกปิดกั้นไว้ด้วยความรู้สึกยึดติดขัดเคืองใจ ฉะนั้น การรู้สึกปลอดภัย มีความสุข ไม่ทรมานทรมายจึงกลายเป็นเสรีภาพทางธรรมชาติ แต่หากรู้สึกยึดติดจะรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมชาติจึงเป็นผลมาจากเสรีภาพถูกปิดกั้นตามที่ปรากฏในอัมมิกสูตรว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากผู้นั้นไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองตั้งอยู่เป็นทุกข์ ตรงกันข้ามหากในหมู่มนุษย์ ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากผู้นั้นตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 70 หน้าที่ 116, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความมีเสรีภาพและไม่มีเสรีภาพจึงมาพร้อมกับผลกระทบต่อบุคคล โดยผลกระทบที่ทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึกถึงความรับผิดชอบผลดังกล่าวจะมาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทางความรู้สึกที่แต่ละคนจะรับรู้ได้นั่นเอง

ข้อพิจารณาเสรีภาพทั้ง 2 นี้เป็นข้อพิจารณาในแง่ที่พระพุทธศาสนา มองเรื่องปัจเจกบุคคลมีสถานะสำคัญกว่าสังคมจึงเป็นการเสนอให้ปัจเจกบุคคลควรหันมาสนใจไปที่เจตนาค้นเป็นส่วนสำคัญของกรรมนิยามที่จะกำหนดการกระทำมากกว่าจะกำหนดถึงกฎข้อบังคับที่ไม่ได้ช่วยให้ปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพอย่างแท้จริง อีกอย่างหนึ่งจะพบว่า ปัจเจกบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อผลของตนเองมากกว่าจะต้องคำนึงถึงผลอื่นใด ทั้งนี้เพราะตนเองสามารถเข้าใจถึงการสูญเสียเสรีภาพได้ดีกว่าจะอ้างถึงประโยชน์อื่นใด รวมถึงการที่สิทธิของตนเองโดนเพิกถอนจากสังคม เพราะไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด เพราะเอาเข้าจริงแล้ว กฎเกณฑ์เหล่านั้นอาจทำให้ตนเองสูญเสียเสรีภาพในชีวิตไปอย่างแท้จริง ทำให้เห็นรูปแบบการเรียกร้องเสรีภาพจากการไม่ปฏิบัติตามกฎของสังคมจะนำไปสู่การพัฒนาจิตใจตนเองให้ดียิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอทางด้านสังคม พระพุทธศาสนาได้เสนอรูปแบบศีลธรรมทางสังคม (social morality) ผ่านเรื่องสิทธิที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาถึงการเป็น (being) และการมี (having) คือ

ก. มนุษย์เป็นสิทธิ (man is right) เป็นกล่าวถึงธรรมชาติว่ามนุษย์มีสิทธิในด้านชีวิตและร่างกาย โดยสิทธิดังกล่าวมีมาตามธรรมชาติที่ทุกคนมีเสมอเหมือนกัน จะพบได้จากข้อเสนอว่า “พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า ‘บรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น

วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้นวรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม เป็นผู้ที่พรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพรหม’ ในเรื่องนี้ท่านพระโคตมได้ตรัสไว้อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “นางพราหมณ์ของพราหมณ์ทั้งหลายมีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดบุตรบ้าง ให้บุตรดีมนมบ้าง ปรากฏอยู่ พราหมณ์เหล่านั้นซึ่งเป็นผู้เกิดจากโยนิเหมือนกัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 402 หน้าที่ 503-504, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) มนุษย์จึงมีธรรมชาติที่เสมอกันในแง่ของความเป็นชีวิตและเมื่อมีชีวิตก็ต้องมีความ ความคาดหวัง ต้องการในชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้นเป็นธรรมดา ดังจะเห็นได้จากข้อความว่า

พระอานนได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้ จะสามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “อานนท มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตทรงประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกิทาคามีผลอนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 402 หน้าที่ 315-316, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การต้องการพัฒนาตนและบรรลุถึงความดีในชีวิตจึงเป็นฐานที่ทำให้พระพุทธศาสนา มองว่าความเป็นมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยสาระสำคัญและหนึ่งในนั้นคือความคาดหวังถึงการมีชีวิตที่ดีงาม นั้นทำให้มนุษย์ไม่อาจละสิทธิในความเป็นมนุษย์ และไม่อาจโอนสิทธินั้นให้ใครได้ (สมภาร พรหมทา, 2548: 465) แม้แต่ในกรณีที่เบื่อหน่ายในชีวิตแล้วต้องการให้ผู้อื่นฆ่าเสีย ในทางพระพุทธศาสนาก็ไม่อาจทำได้ เช่นเดียวกับวิธีการที่แม่จะถือสิทธิในการทำแท้งลูกในท้อง โดยอ้างว่า แม่มีสิทธิทางธรรมชาติที่จะรักษาร่างกายด้วยการทำแท้งลูกที่เป็นส่วนหนึ่งของร่างกายเธอ ซึ่งกรณีดังกล่าว พระพุทธศาสนา มองว่า เป็นเรื่องของสิทธิในการเป็นเจ้าของร่างกายเป็นของแม่ที่จะทำได้ แต่การกระทำดังกล่าวอ้างถึงเหตุที่ทำให้หากยังทำภายใต้ความโลภ โกรธ หลง การกระทำนั้นก็ถือว่าเป็นการทำให้เป็นอกุศล หากใช้ความโลภมาเป็นข้อพิจารณาถึงความพึงพอใจของตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเราเป็นผู้ทำต่อตัวเอง ขณะที่หากใครทำด้วยความมุ่งต้องการทำลายเด็กก็ใช้ความโกรธเป็นเครื่องกระทำ ส่วนความหลงก็มาจากการที่แม่ไม่ยอมได้เด็กจึงไปสู่การปฏิเสธเด็กในท้อง (Peter Harvey, 2000:325) ซึ่งข้อพิจารณาทั้งหมดเป็นเงื่อนไขที่แม่จะอ้างถึงสิทธิที่ตนเองมีตามธรรมชาติ โดยสิทธิที่จะมีชีวิตย่อมดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ในบุคคลสูงอายุ แม้จะชราภาพสักปานใดก็ตาม สิทธิดังกล่าวนี้ยังคงมีอยู่สมบูรณ์แม้ในคนป่วยที่ไม่มีทางเยียวยา สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในทารกแรกเกิดก็มีได้มีน้อยไปกว่าบุคคลที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ในความเป็นจริง ความเคารพในชีวิตมนุษย์ถูกเรียกร้องตั้งแต่วินาทีแรกที่

กระบวนการแห่งชีวิตเริ่มต้น นับจากวินาทีที่ไข่มองมารดาผสมกับเชื้อของบิดา ชีวิตใหม่ได้เริ่มต้นขึ้นแล้วและชีวิตดังกล่าวนี้ไม่ใช่สมบัติของบิดาหรือมารดา หากแต่คือชีวิตของมนุษย์คนใหม่ที่กำลังเติบโตขึ้นทุกขณะ ชีวิตใหม่นี้จะไม่อาจพัฒนาเป็นมนุษย์ได้ หากว่าเขามีได้มีสภาพเป็นมนุษย์มาแล้วตั้งแต่เกิด (Austin Flannery, 1982: 445)

พระพุทธศาสนาอ้างถึงสิทธิของมนุษย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ของกรรมนิยาม จึงเป็นไปได้ที่มนุษย์จะถือสิทธิเรื่องชีวิตของตนเอง แต่ขณะเดียวกันก็ตกอยู่ภายใต้กฎใหญ่คือไม่มีเสรีภาพที่จะอ้างสิทธิของตนเองในฐานะที่ทำการแล้วไม่ต้องรับผลกระทบที่ตามมา โดยจะพบได้จากผลการทำแห่งอาจนำไปสู่การสูญเสียสุขภาพ การทรมาณจิตใจ หรือการรู้สึกผิดต่อสิ่งที่ทำซึ่งเป็นผลที่ตามมา

ข. มนุษย์มีสิทธิ (man has right) เป็นสิทธิที่ถูกกำหนดโดยสังคม เป็นการเสนอทางสังคมที่ระบุถึงสิทธิหรือหน้าที่ผ่านลักษณะทางกายภาพและการแสดงออก โดยจะพบข้อพิพาทดังกล่าวผ่านอรรถกถาสูตรที่ว่า สัตว์ที่กล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่โดยชอบ และสัตว์เหล่านั้นก็ได้แบ่งปันข้าวสาละให้แก่สัตว์ผู้นั้นจึงเรียกว่า กษัตริย์ ส่วนสัตว์เหล่านั้นจึงได้พากันลอยบาปอกุศลธรรมนั้นทิ้งไป เรียกว่า พราหมณ์ ส่วนสัตว์ที่ยึดมั่นในการอยู่ครองเรือน ประกอบการงานที่แตกต่างออกไปเรียกว่า แพศย์ และสัตว์ที่เหลือนยังปฏิบัติตนอย่างรุนแรงทำงานโดยใช้แรงกายเรียกว่า ศูทร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 130-134 หน้าที่ 96-99, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ข้อพิพาทนี้จึงทำให้แต่ละบุคคลจะมีสิทธิที่แตกต่างกันไป และความแตกต่างกันนี้ปรากฏในแง่ของสมมติสังจะเช่นเดียวกับข้อความที่ว่า “อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สตรีนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สตรีเป็นคนชอบโกรธ ชอบบริษยาตระหนี่ ไม่มีปัญญา นี่แหละเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้มาตุคามนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 80 หน้าที่ 125, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งการที่สตรีและบุรุษจะเสมอกันในแง่ของการเป็นคนชอบโกรธ ชอบบริษยาเป็นคุณสมบัติที่มีกับมนุษย์ได้ทุกคน ดังข้อความว่า “บุคคลผู้มักโกรธ จะเป็นสตรี หรือบุรุษก็ตามมีผิวพรรณทราม นอนเป็นทุกขีได้ความเจริญแล้ว ก็ยังถึงความเสื่อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 64 หน้าที่ 127, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่กรณีนี้สตรีไม่อาจอยู่ในสภาได้เพราะมักโกรธจึงสะท้อนมุมมองของสังคมที่ชายเป็นใหญ่ (patriarchy) มากกว่าจะถือว่าเป็นมุมมองตามสิทธิธรรมชาติ โดยสิทธินี้เป็นเรื่องที่สังคมสมมติเอา กรณีพระภิกษุผิดอาบัติบางข้อ เช่น ภิกษุฉันอาหารในเวลาหลังเที่ยง โดยจะพบว่าการฉันอาหารหลังเที่ยง เป็นเรื่องปกติสำหรับฆราวาสจึงไม่ถือว่าเป็นกฏธรรมชาติ แต่เป็นไปตามเงื่อนไขสมมติทางสังคม หรือแม้แต่กรณีที่เกิดขึ้นในการสังคายนาครั้งที่ 1 พระเถระในที่ประชุมต่างกล่าวต่อพระอานนท์ว่า “ท่านอานนท์ การที่ท่านชวนขวายเป็นมาตุคามบวช

ในพระธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศไว้แล้วเรื่องนี้ปรับอาบัติทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอาบัติทุกกฏนั้น” ท่านพระอานนท์ชี้แจงว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมชวนขวยให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศไว้แล้ว เพราะคิดว่า ‘พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้นี้เป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค เคยประทับประคองดูแล ถวายเกษียรธาร เมื่อพระชนนีสวรรคต’ กระผมไม่เห็นอาบัติทุกกฏนั้น แต่เพราะเชื่อฟังท่านทั้งหลาย กระผมจะแสดงอาบัติทุกกฏนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 443 หน้าที่ 385, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งการไม่เห็นด้วยนั้นเป็นเพราะไม่ผิดในแง่ของสิทธิทางธรรมชาติแต่ผิดในแง่ของสิทธิในสังคมเท่านั้น

จากข้อพิจารณานี้ บางคนอาจมองว่า สิทธิดังกล่าวไม่จำเป็นหรือสำคัญเท่ากับสิทธิในชีวิตอันเป็นสิทธิทางธรรมชาติที่ถือว่าเป็นหลักสากลมากกว่าข้อกำหนดทางสังคม แต่พระพุทธศาสนาเสนอให้เห็นว่าหลักการทางอภิปรายและสังคมนั้นมีความเท่ากันในความหมายที่ว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่การมองโลกแบบมุ่งเข้าไปที่แก่นแท้มากกว่าการมองโลกด้วยสามัญสำนึก โดยมนุษย์มีอยู่ ทั้งในธรรมชาติที่ประกอบด้วยความจริงแบบปรมาณูสัจจะอันเป็นความจริงแท้ และความจริงตามกฎเกณฑ์มนุษย์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้นแบบสมมติสัจจะ ในแง่ของความจริงแบบปรมาณูสัจจะมนุษย์ไม่สามารถอ้างได้ว่า ตนเองเป็นเจ้าของอะไร แต่ในแง่ของสมมติสัจจะ มนุษย์มีความชอบธรรมที่จะอ้างว่าตนเป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ ได้ (สมภาร พรหมทา, 2548: 455) โดยจะพบข้อพิจารณานี้ในพระสูตรว่า

“กลุบุตรในโลกนี้มีโรคทรมานที่หาไม่ได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโรคทรมานนั้นด้วยคิดว่า ‘ทำอะไร โรคทรมานเหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาบริโภครไม่ลัก ไฟไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป’ นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 55 หน้าที่ 345, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นการที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับถึงการที่บุคคลจะมีสิทธิเหนือทรัพย์สินที่ตนเองได้มาด้วยการประกอบอาชีพสุจริต เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาย่อมมีสิทธิในทรัพย์สินนั้นอย่างเต็มที่ โดยสิทธิในทรัพย์สินนี้เองเป็นข้อกำหนดเรื่องสิทธิที่สำคัญ ซึ่งพระพุทธศาสนามองว่า สิทธิทางธรรมชาติที่อ้างถึงความเป็นจริงแบบปรมาณูสัจจะกับสิทธิในทรัพย์สินถูกอธิบายในแง่ของสมมติสัจจะต้องสอดคล้องกัน ฉะนั้น การที่กฎหมายจะออกมาเพื่อรองรับสิทธิดังกล่าวจะต้องไม่เกิดการละเมิดทั้งสิทธิทางธรรมชาติและสิทธิในทรัพย์สิน

การยอมรับว่าสมมติสัจจะว่ามีค่าเทียมกับปรมาณูสัจจะจึงอาจพิจารณาควบคู่ไปกับเกณฑ์ที่พระพุทธศาสนาวางไว้หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานว่า ธรรมและวินัยที่เร

แสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่องลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 216 หน้าที่ 164, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการชี้แจงให้เห็นทั้งสิทธิทางธรรมชาติที่เป็นธรรมและข้อวินัยที่เป็นระบบสังคมนั้นล้วนมีความสำคัญเท่ากันในการกำหนดเรื่องสิทธิ และหากจะมีข้อใดที่ขัดแย้งกันระหว่างธรรมและวินัยก็สามารถพิจารณาไปที่รูปแบบของเสียงส่วนมากในการตัดสิน เนื่องจากเป็นระบบที่ยุติธรรมและเป็นธรรมตาที่อาจเห็นแย้งกันแต่หากใช้เสียงส่วนมากตัดสินจะเป็นที่ยอมรับได้เช่นเดียวกัน

บทสรุป

พระพุทธศาสนาได้เสนอท่าทีในเรื่องสิทธิเสรีภาพไว้โดยข้อเสนอทางอภิปรายที่พิจารณาผ่านเรื่องเสรีภาพที่มีตามธรรมชาตินั้นเป็นไปตามหลักกรรมนิยามที่มีลักษณะของเจตนาที่บริบูรณ์จะถือว่าเสรีภาพในการตัดสินใจทำทุกอย่างได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงผลที่ตามมา และเสรีภาพตามธรรมชาตินี้ย้ำอ้างถึงการรับผิดชอบผลที่ตามมาผ่านการพิจารณาถึงผลที่เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งหลักพระพุทธศาสนาพูดถึงเสรีภาพที่ปัจเจกบุคคลมีนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องรักษาไว้ด้วยการไม่ทำอะไรที่จะต้องทำให้ตนเองเสียผลประโยชน์มากกว่าจะเกี่ยวข้องกับการที่ประโยชน์จะเกิดขึ้นแก่คนอื่น โดยผลกระทบที่ทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึกถึงความรับผิดชอบผลดังกล่าวจะมากับความเปลี่ยนแปลงทางความรู้สึกที่แต่ละคนจะรับรู้ได้นั่นเอง

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องสิทธินั้นเป็นข้อเสนอทางสังคมที่ถูกพิจารณาผ่านเงื่อนไขของสิทธิตามธรรมชาติที่มองว่ามนุษย์เป็นสิทธิอันเป็นปรมาตมสัจจะที่เป็นความจริงสูงสุด โดยสิทธินี้ไม่อาจมีใครก้าวล่วงได้ เช่นเดียวกับการอ้างถึงสิทธิของความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนมีเหมือนกันในแง่ของการต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้นจึงทำให้ไม่มีใครมีสิทธิเหนือชีวิตของมนุษย์ ขณะที่การอ้างสิทธิเหนือผู้อื่นนั้นเป็นด้วยการอ้างสิทธิแบบสังคมที่ถือว่ามนุษย์สิทธิที่จะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ซึ่งเป็นสมมติสัจจะที่พระพุทธศาสนาถือว่ามีความจริงเช่นเดียวกับปรมาตมสัจจะ เพื่อเสนอให้เห็นว่าเป็นสิทธิโดยชอบธรรมที่มนุษย์จะอ้างถึงสิทธิเหนือทรัพย์สินอันเกิดจากแรงกายของตนเอง และสิทธิในการที่จะพิจารณาถึงความชอบธรรมในการสร้างความเสมอภาคทางด้านกฎหมาย หากสังคมส่วนใหญ่มีความคิดเห็นไปในทางใดทางหนึ่ง เช่น สตรีไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ก็อยู่บนฐานสมมติสัจจะที่ถูกยอมรับ ขณะเดียวกันสังคมก็อาจจะพิจารณาถึงปรมาตมสัจจะที่มองว่าสิทธิของมนุษย์ต้องเท่าเทียมกันก็เป็นจริงเช่นกัน ในอนาคตหากโลกยอมรับความเท่าเทียมดังกล่าวก็อาจสร้างสมมติสัจจะที่ทุกคนยอมรับความเสมอภาคและเท่าเทียมกันต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ฌอง ฌาคส์ รุสโซ. (2563). **สัญญาประชาคม หรือ หลักแห่งสิทธิทางการเมือง**. แปลโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์. กรุงเทพมหานคร: ทับหนังสือ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). **ประชาธิปไตยจริงแท้ คือแคไหน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มิลเลอร์ เดวิด. (2560). **ปรัชญาการเมือง: ความรู้ฉบับพกพา**. แปลโดย เกษียร เตชะพีระ. กรุงเทพมหานคร: โอเพ่นเวิลด์ส.
- สมภาร พรหมทา. (2548). **พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2561). **ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560**. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก, หน้า 1.
- เฮนรี เดวิด ธอโร. (2563). **ด้านอำนาจรัฐและความเรียงสามชิ้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดย พจนา จันทรสันติ. นนทบุรี: ภาพพิมพ์.
- John Stuart Mill. (2530). **On Liberty ความเรียงว่าด้วยเสรีภาพ**. แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน. กรุงเทพมหานคร: สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- Austin Flannery. (1982). **Vatican Council II, vol. II**. Collegeville: The Liturgical press.
- John K.Roth and Frederick Sontag. (1988). **The Questions of Philosophy**. California: Wadsworth Publishing.
- Peter Harvey. (2000). **An Introduction to Buddhist Ethics**. Cambridge: Cambridge University Press.

พุทธสันติวิธีในฐานะเครื่องมืออยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์อื่น:

กรณีศึกษาสุนัขจรจัด

THE BUDDHIST PEACE AS THE TOOL OF COHABITATION OF THE PEOPLE AND THE OTHER: A CASE STUDY OF STRAY-DOG

พันธกานต์ บุญช่วยเหลือ

Pantakarn Bunchuailuea

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author email: pbunchuailuea@gmail.com

Received: June 15, 2021; **Revised:** June 24, 2021; **Accepted:** June 30, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธสันติวิธีในการอยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และการพัฒนาพุทธสันติวิธีในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดในพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยการศึกษเอกสาร จากการศึกษาพบว่าแนวคิดเรื่องพุทธสันติวิธีในการอยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์มาจากองค์ประกอบภายในคือจิตใจที่พัฒนาจนเข้าใจตนเองและสามารถสร้างประโยชน์ต่อผู้อื่นได้ และพัฒนาองค์ประกอบภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกของความเมตตาทางกายด้วยการให้ เพื่อระงับความอาฆาตมั่งร้ายต่อกัน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดความอยู่ร่วมกันด้วยดีกันทางสังคมอีกต่อหนึ่ง และทางวาจาอันแสดงผ่านการพูดและแสดงออกด้วยรูปแบบของการตกลงร่วมมือกันทางสังคมส่วนการนำพุทธสันติวิธีมาใช้ในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดมาจากการใส่ใจผู้อื่น เป็นการเชื่อมโยงจิตใจของตนเองกับผู้อื่นในฐานะของความเกี่ยวข้อง

กัน เป็นญาติ เป็นพี่น้อง หรือเพื่อนร่วมโลก และมีการเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นในฐานะที่รักสุขเกลียดทุกข์ไม่ต่างจากตนเอง ส่วนการแก้ปัญหาเน้นไปที่การให้ความรู้ ความเข้าใจแก่สังคม และมีการแสดงออกถึงการไม่เห็นด้วยกับค่านิยมของความเห็นแก่ตัวของผู้ทิ้งสุนัข และสังคมควรให้ความช่วยเหลือสัตว์ที่อยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือได้ อีกทั้งมีการเสนอข้อกฎหมายเพื่อให้เกิดการลงโทษผู้นำสุนัขมาทิ้งอย่างจริงจัง

คำสำคัญ: พุทธสันติวิธี, การอยู่ร่วม, สุนัขจรจัด

Abstract

In this article, an attempt was purposely made to study the concept of a temple and its satisfaction to the community's needs in Threravada Buddhism. This research employed the documentary study. From the research, it was found that the concept of Buddhism, the peaceful way of coexistence between humans and animals, comes from the inner elements, that is, the mind that develops to understand oneself and can benefit others. And develop the external elements involved in the expression of physical compassion by giving to quell the malice against each other It also fosters social coexistence. And verbal, which is expressed through speech, and is expressed in the form of a social consensus. As for the adoption of peaceful methods of Buddhism in solving the problem of stray dogs, it comes from caring for others It is to connect one's mind with others as a relative, relative, or fellow world. And understand the feelings of others as love, happiness, hate and suffering, not different from oneself Problem-solving focuses on educating. Understanding for society and there is an expression of disagreement with the selfish values of the dog dowager. And society should assist to animals that are in a position of assistance. In addition, the law was proposed to seriously punish dog leaders.

Keywords: The Buddhist Peace, Cohabitation, Stray-dog

บทนำ

ในสังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาหมาจรจัดที่ล้นวัด ล้นมูลนิธิ กลายเป็นปัญหาที่ต่อเนื่องเป็นเส้นยาว ไม่ว่าจะเป็นด้านความสะอาด สาธารณสุข และปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ โรคพิษสุนัขบ้าตั้งแต่ปี 2551 ประเทศไทยมีการตั้งเป้ากำจัดโรคพิษสุนัขบ้าให้หมดไปจากประเทศโดยจาก แผนยุทธศาสตร์การกำจัดโรคพิษสุนัขบ้าให้หมดไปจากประเทศไทยภายใน พ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) ระบุว่าปัญหาคณูสุนัขกัดในประเทศไทยนับว่าเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญ

มากอย่างหนึ่งสถานการณ์ปี 2562 มีตัวอย่างส่งตรวจโรคพิษสุนัขบ้าทั้งหมด 7,002 ตัวอย่าง พบผลบวกทั้งหมด 372 ตัวอย่าง คิดเป็น 5.31 % ใน 44 จังหวัดทุกๆ ปีจะมีประชาชนร้องเรียน ผ่านสายด่วน 1555 ของกทม. มากกว่า 4,500 เรื่อง ปัญหาที่ถูกร้องเรียนมากที่สุดคือ 1.หมาบ้า สงสัยว่าติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า 2.ดุร้าย เป็นอันตรายต่อคน 3.สร้างความเดือดร้อนรำคาญศูนย์สำรวจความคิดเห็นบ้านสมเด็จโพลล์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ได้ดำเนินโครงการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาสุนัข-แมวจรจัด ปี 2562 ผลระบุว่าส่วนใหญ่คิดว่าสุนัข-แมวจรจัด เป็นปัญหาสังคมที่ต้องเร่งแก้ไข ร้อยละ 76.1 และเคยพบเห็นสุนัข-แมวจรจัด ในบริเวณที่อยู่อาศัย ร้อยละ 87.6 คิดว่าสุนัข-แมวจรจัด จะเป็นอันตรายต่อตนเองและครอบครัว ร้อยละ 42.8 และคิดว่าปัญหาสุนัข-แมวจรจัดเกิดจากความมั่งง่ายของผู้เลี้ยง ร้อยละ 74.1 ทราบว่าผู้ที่นำสัตว์เลี้ยงมาปล่อยทิ้งหรือไม่รักษาความสะอาด หรือปล่อยให้ออกความเดือดร้อนรำคาญแก่ชุมชน ผู้เป็นเจ้าของจะถูกปรับ 5,000 บาท กฎหมาย ร้อยละ 42.7 และอยากให้ผู้ที่เกี่ยวข้องอาหารสุนัข-แมวจรจัด ที่ไม่ได้เลี้ยงดูอย่างใกล้ชิด หักลดพฤติกรรม ร้อยละ 47.9 (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 2563)

พระพุทธศาสนาพิจารณาปัญหาดังกล่าวจากข้อพิจารณาเกี่ยวกับชีวิตว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเราเอง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตายรักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น เมื่ออย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 1003 หน้าที่ 502, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการยอมรับการอยู่ร่วมโดยปราศจากความเบียดเบียนกันและกันรวมถึงสัตว์ด้วย จึงเป็นข้อพิจารณาที่นำพุทธสันติวิธีมาใช้พิจารณาต่อการอยู่ร่วมกัน

สันติวิธีที่ถูกกล่าวถึงนี้เป็นวิธีการที่ถูกกล่าวถึงยามที่โลกเผชิญหน้ากับความขัดแย้งทางสังคม โดยจะพบได้จากการที่คนต่างต้องการผลประโยชน์ และไม่อยากสูญเสียผลประโยชน์จึงนำไปสู่การพิจารณาคงกันหรือการหาผลประโยชน์ร่วมกัน โดยอ้างถึงความเสมอภาคในการแบ่งปันผลประโยชน์ คือต่างคนต่างได้รับผลประโยชน์อย่างลงตัว โดยวิธีการดังกล่าวเรียกว่าการประนีประนอม (compromise) ซึ่งเป็นวิธีการที่ทั้งสองฝ่ายขัดแย้งกันต่างก็ยินยอมที่จะลด

ความต้องการของตนเอง เพื่อไม่ให้เกิดการรบราฆ่าฟันกัน และสามารถตกลงกันได้ก็ต้องใช้การประนีประนอมลดความต้องการลงมา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561: 103)

การประนีประนอมจึงถูกนำมาใช้ในเป็นสันติวิธีทางสังคม เช่นเดียวกับการที่สังคมจะอยู่ร่วมกันได้จำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการปกครองด้วยหลักการประนีประนอม ดังปรากฏในจารึกศิลา ฉบับที่ 13 ของพระเจ้าอโศกที่ว่า

“การที่ได้ทรงปราบปรามแคว้นกลิงคะนั้น ทำให้พระผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ทรงมีความสำนึกสลดพระทัย...ในคราวยึดครองแคว้นกลิงค่นี้ จะมีประชาชนที่ถูกฆ่าล้มตายลง และถูกจับเป็นเชลยเป็นจำนวนเท่าใดก็ตาม แม้เพียงหนึ่งในร้อยส่วน หรือหนึ่งในพันส่วน พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพย่อมทรงสำนึกว่าเป็นกรรมอันร้ายแรงยิ่ง...สำหรับพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ชัยชนะที่ทรงถึอย่างยิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ ธรรมวิชัย (ชัยชนะด้วยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้ว ณ ที่นี้คือในราชอาณาจักรของพระองค์เอง และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไกลออกไป 600 โยชน์ ทุกหนทุกแห่ง พวกกันประพฤติปฏิบัติตามคำสอนธรรมของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพด้วยเหตุเพียงนี้ ชัยชนะนี้เป็นอันได้กระทำสำเร็จแล้วในที่ทุกสถาน เป็นชัยชนะอันมีปิติเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอิ่มใจ เป็นปิติที่ได้มาด้วยธรรมวิชัยชัยชนะอันแท้จริงนั้น จะต้องเป็นธรรมวิชัยเท่านั้น ด้วยว่าธรรมวิชัยนั้นเป็นไปได้ทั้งในโลกบัดนี้ และโลกเบื้องหน้า ขอปวงความยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นความยินดีในความพากเพียรปฏิบัติธรรม เพราะว่าความยินดีนั้นย่อมอำนวยผลทั้งในโลกบัดนี้และในโลกเบื้องหน้า” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 35-36)

หากพิจารณาถึงแง่มุมนี้จะพบว่า สันติวิธีจึงเป็นเครื่องมือที่ถูกหยิบมาใช้เพื่อเป็นหนทางในการจะก้าวไปสู่การมีชีวิตที่มีความสุขและสามารถพัฒนาตัวเองไปสู่เป้าหมายที่สูงชันไปได้ เมื่อพิจารณาจากกระบวนการพุทธสันติวิธีทั้งในแง่การหลีกเลี่ยงการทำร้ายกันและการหาวิธีในการนำหลักธรรมมาช่วยประนีประนอมให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์และไม่สูญเสียประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง จึงเป็นกระบวนการที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ บทความนี้จะได้พิจารณาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพุทธสันติวิธีและแนวทางการนำไปพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาสุขนัจจระจัดต่อไป

แนวคิดเรื่องพุทธสันติวิธีในการอยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์

คำว่า ความสงบ นั้นตรงกับภาษาบาลีว่า สันติ ความหมายของคำที่เน้นในแง่ของประโยชน์ซึ่งเกิดกับตนเองมุ่งหมายถึงการดับทุกข์หรือนิพพาน ในขณะที่เกิดกับสังคมก็คือการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข หากพิจารณาในแง่ของความสงบดูจะชัดกว่าในลักษณะของปัจเจกบุคคลเมื่ออยู่คนเดียวจะเกิดความสงบเพราะไม่ต้องกระทบผู้อื่น แต่ถือว่าเป็นความสงบภายในเท่านั้น เมื่อเราจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นสังคมย่อมต้องมีการกระทบกระทั่งกันเป็นธรรมดา การจะอยู่ร่วมกันได้นั้นจำเป็นต้องเข้าใจบริบทของการอยู่ร่วมตามแนวทางพุทธสันติวิธีที่เป็นสื่อหรือเครื่องมือในการสร้างความอยู่ด้วยกันด้วยดีในพระพุทธศาสนา ได้ถูกอธิบายด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

1. แนวคิดพุทธสันติวิธีในพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิดเรื่องพุทธสันติวิธีมาจากหลักการที่กล่าวถึงรูปแบบของการสร้างความสงบอันมาจากความขัดแย้งทางสังคมที่พิจารณาจาก 2 รูปแบบคือ

1.1 พุทธสันติวิธีภายใน เป็นการพิจารณาจากการที่บุคคลจะทำอะไรก็ตามจะถูกผลักดันด้วยกิเลสที่อยู่ภายในใจ โดยกิเลสดังกล่าวสะท้อนออกมาในแง่ของการทำให้เกิดความผิดปกติหรือความทุกข์ “ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี ทุกข์เสมอด้วยเบญจขันธ์ไม่มี สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 202 หน้าที่ 95, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่ความสงบนั้นไม่ใช่จะหาได้ง่ายนักในวิถีปกติทั่วไปของมนุษย์ปุถุชน เพราะเหล่าคฤหบดีหรือลูกคฤหบดี หรือคนที่เกิดในตระกูลอื่นใดในภายหลัง ย่อมพึงธรรมนั้น ครั้นฟังแล้ว ย่อมเกิดศรัทธาในตถาคต กุลบุตรนั้นผู้ประกอบอยู่ด้วยศรัทธา ย่อมพิจารณาเห็นว่า เพศฆราวาส นี้ เป็นทางมาแห่งธุลี ส่วนการบรรพชา เป็นโอกาสว่าง มันไม่เป็นการง่ายที่เราผู้อยู่ครองเรือนเช่นนี้ จะประพาสพรหมจรรย์นั้นให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียวเหมือนสังข์ที่เขาขัดสะอาดดีแล้ว ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมน้ำฝาด ออกจากเรือนไป บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนเถิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 488 หน้าที่ 454, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ฉะนั้น การเป็นคนปกติทั่วไปนั้นยากจะพบกับความสงบและสันติได้ เพราะเต็มไปด้วยการแสวงหาความสุขอันน่าพึงใจจนนำไปสู่การกระทบกระทั่งกัน เพราะไม่ว่าใครล้วนต้องการความสุขเสมอ

เหมือนกัน ทุกคนจึงต่างดิ้นรนเพื่อให้ได้สุขนั้นมาจนก่อเกิดเป็นการทะเลาะและที่สุกก็ทำสงครามแย่งชิงกัน การหลีกหนีจากเรือนและสังคมจึงเป็นเบื้องต้นแห่งความสงบ

แต่ความสงบนั้นเป็นสิ่งที่เหล่านักบวชแสวงกันมาอย่างยาวนานบนฐานการทรมานตนเอง เพราะความกลัวต่อการจะติดสุขและย้อนคืนไปสู่การแย่งชิงกันอีกครั้งจึงทำให้เหล่านักบวชทรมานตนให้หลุดพ้นจากกิเลส แม้พระพุทธองค์เองช่วงแรกก็ปฏิบัติตามนั้น ก่อนจะระลึกได้ถึงครั้งหนึ่งเมื่องานแรกนาแห่งพระบิดา พระองค์นั่ง ณ รมไม่หว่ามีเงาเย็นสนิท มีใจสงบแล้วจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานมีวิตกวิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้ว ชะลอนั่นน่าจะเป็นทางแห่งการตรัสรู้พระองค์เริ่มตั้งคำถามและดำริในใจ ก็เห็นคุณประโยชน์ของความสุข และมองว่าความสุขนั้นไม่ใช่เรื่องที่เหล่าผู้แสวงหาความสงบจะควรกลัว หากความสุขนั้นเว้นจากกามและอกุศลเสียได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 458 หน้าที่ 504) พระองค์จึงหยุดทรมานตนเอง แล้วหันมาบำรุงเลี้ยงพระวรกายให้กลับมาแข็งแรงอีกครั้ง

พระองค์ทรงตั้งคำถามถึงพลาณภาพของสมาธิว่ามีความจำเป็น จึงเริ่มขยายออกจากการฝึกฝนอย่างจริงจัง และเผยให้เห็นถึงอำนาจของการรับรู้ ว่า สมัยใดสมาธิของเราน้อย สมัยนั้นจักขุก็น้อยตาม ด้วยจักขุอันน้อย เราจึงจำแสงสว่างได้น้อย เห็นรูปได้น้อยลง สมัยใดสมาธิของเรามากไม่มีประมาณ สมัยนั้นจักขุของเรามีมากไม่มีประมาณ ด้วยจักขุอันมากไม่มีประมาณนั้น เราจึงจำแสงสว่างได้มากไม่มีประมาณ เห็นรูปได้มากไม่มีประมาณ ตลอดคืนหนึ่งวันหนึ่ง ทั้งคืนหรือทั้งวัน และเมื่อสมาธิเจริญถึงจุดสุดท้ายก็เกิดญาณรู้สิ้นว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีแล้ว และความสงบก็เริ่มเกิดขึ้นตรงจุดนี้เอง

พระพุทธองค์จึงทรงเป็นต้นแบบแห่งการดำเนินชีวิตด้วยความสงบและสันติ เปรียบเหมือนกับดอกบัวเขียว บัวหลวงหรือบัวขาว ที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่ขึ้นพ้นน้ำตั้งอยู่ น้ำไม่เปียกติดมันได้ ฉันทใดกัฉนนัน เราเกิดมาในโลกนี้ เจริญในโลกก็จริง แต่ควรครอบงำโลกเสียได้แล้วและอยู่ในโลก โดยโลกไม่ฉาบทาแปดเปื้อนเราได้ นั่นคือวิถีแห่ง “พุทธะ” ซึ่งเริ่มต้นจากการลดละความอยากและพอใจอันส่งผลต่อความกระตือรือร้นในชีวิตก่อน แล้วจึงเรียนรู้ทุกข์และหนทางในการดับทุกข์ ก่อนจะกลับมาแสดงธรรมแก่บุคคลที่เมื่อได้เห็นตถาคตหรือได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วจึงเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้ ถ้าไม่ได้เห็นตถาคต

หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมไม่เข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้เลย เป็นที่มาของสังขะหรือหมู่สังขที่มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ชี้แนะเพื่อก่อความสงบที่ยั่งยืน โดยลักษณะสำคัญของพุทธสันติวิธีภายในนั้นเป็นการที่ผู้ที่มีจิตใจดีแล้วจะไม่นิ่งดูดาย พร้อมใส่ใจกิจส่วนรวมช่วยเหลือผู้อื่น มิใช่ว่าเอาแต่ตัว ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

“อริยสาวกมีความชวนชวายนิกจอะไร ทั้งน้อยใหญ่ที่ควรทำของเพื่อนพรหมจารีโดยแท้ ถึงอย่างนั้นความปรารถนาอันแรงกล้าในอริสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาของอริยสาวกนั้นมีอยู่ โคน้อมลูกอ่อน เล็มหญ้าปลางฆ่าเลี้ยงดูลูกไปปลาง แม้นใดบุคคลผู้มีทิวฏฐิก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้มีสภาพอย่างนี้ คือ อริยสาวกมีความชวนชวายนิกจอะไร ทั้งน้อยใหญ่ที่ควรทำของเพื่อนพรหมจารีโดยแท้ ถึงอย่างนั้นความปรารถนาอันแรงกล้าในอริสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาของอริยสาวกนั้นมีอยู่ อริยสาวกนั้น ก็รู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘บุคคลผู้มีทิวฏฐิ เป็นผู้มีสภาพเช่นใด ถึงเราก็มีสภาพเช่นนั้น’” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 497 หน้าที่ 535, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การกล่าวถึงพุทธสันติวิธีภายในจึงเป็นการสร้างความสงบสุขทางใจแก่ตนเอง เมื่อตนเองสงบก็ไม่สร้างปัญหาหรือเหตุแห่งการกระทบกระทั่งต่อกัน และยังเป็นการใส่ใจช่วยเหลือคนอื่นให้เขาได้รับความสงบนั้นเช่นเดียวกัน เป็นแนวทางการแก้ปัญหาด้วยพุทธสันติวิธีแบบเริ่มต้นจากจิตใจตนเองแล้วจึงแสดงออกถึงความใส่ใจต่อผู้คนรอบข้างไปพร้อมกัน

1.2 พุทธสันติวิธีภายนอก เป็นการอ้างถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสัตว์อื่น กล่าวถึงการอยู่ร่วมกันได้ต้องหาเครื่องมือในการอยู่ร่วมซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการระงับยับยั้งการอาฆาตต่อกันทั้งทางกายและทางวาจา วิธีการที่จะเชื่อมโยงไปหาหลักการดังกล่าวคือ

ก. การระงับเหตุทางกาย การระงับเหตุแห่งความอาฆาตกันอ้างถึงการทำติดต่อกันทางกาย เรียกว่า เมตตากายกรรม เป็นวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีการจำกัดความอาฆาตทางกายตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “อุบายกำจัดอาฆาต คือ ฟังเจริญเมตตา กรุณา อุเบกขา ไม่พึงระลึกถึงไม่พึงใส่ใจถึงบุคคลที่ตนเกิดอาฆาต และไม่ถึงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนให้มันอยู่ในบุคคลที่ตนเกิดอาฆาตนั้น ว่า ‘ท่านผู้นี้เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรม

เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ก็ตามย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นในบุคคลผู้ที่ตนเกิดอาฆาต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 161 หน้าที่ 265-266, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การจำกัດเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดสิ่งทีนำไปสู่การทำร้ายกันทางกาย อีกทั้งยังควรปฏิบัติต่อกันด้วยการให้สิ่งของ คือ การหาสิ่งของมาให้แสดงไมตรีจิต และรับของให้ตอบแทนแก่กัน เพราะทานช่วยให้คนใจอ่อนโยนเข้าหากัน และพูดจากัน พ่วงเอาปิยวาจาไปด้วย จึงเป็นเครื่องระงับอาฆาตทีได้ผลยิ่งโดยรูปแบบทีพระพุทศาสนาเน้นหลักธรรมทีโยงกันระหว่างบุคคลกับสังคม เริ่มจากเมื่อจิตใจคนเกิดมีเมตตา อยากให้คนอื่นมีความสุข มีกรุณา อยากให้คนอื่นหลุดพ้นจากทุกข์ ต้องหาหลักในการปฏิบัติ ก็คือ ทาน โดยเป็นการให้ช่วยกัน แบ่งปันกัน จึงจะเกิดสันติภาพได้ โดยหากคิดแต่จะได้อะอย่างเดียว จะทำให้เกิดเบียดเบียนกัน และสุดท้ายทุกคนก็จะเดือดร้อน จึงมีการให้ทานขึ้นมา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2559: 1116) การให้ (ทาน) เป็นพุทธสันติวิธีทีใช้เพื่อบรรเทาความอาฆาตมุ่งร้ายต่อกัน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดความอยู่ร่วมกันด้วยดีกันทางสังคมอีกต่อหนึ่ง

ข. การระงับเหตุทางวาจา เป็นการอ้างถึงการทำดีต่อกันทางวาจา เนื่องจากการสื่อสารกันให้เกิดการเข้าใจกันได้นั้นถูกพัฒนาจากภาษากายมาสู่ภาษาพูด และมีการเชื่อมโยงให้เห็นว่าคำพูดนั้นมีอิทธิพลต่อผู้คนอย่างมาก ดังข้อความทีลูกเศรษฐี 4 คนขอเนื้อจากนายพราน ได้กล่าวถ้อยคำแตกต่างกัน จึงได้ผลแตกต่างกันไปคือ คนแรกใช้ถ้อยคำหยาบ พรานจึงให้เนื้อพังผืด ส่วนคนที่สองเรียกนายพรานว่าพี่ชาย จึงได้เนื้อล้นๆ ส่วนคนที่สามเรียกนายพรานว่าพ่อ จึงได้เนื้อหาหัวใจ ส่วนคนสุดท้ายเรียกนายพรานว่าเพื่อนจึงได้เนื้อทั้งหมด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 57-60 หน้าที่ 167, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยอิทธิพลทางคำพูดจึงนำไปได้ทั้งการสร้างมิตรและความเป็นศัตรู หากจะใช้พุทธสันติวิธีจากการพูดจึงต้องเป็นการพูดจากันด้วยใจรัก ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เช่นใช้ถ้อยคำสุภาพอ่อนโยน สามารถให้คำปรึกษา แนะนำให้ความรู้ สอนกันได้ เรียกว่า เมตตาวัจจกรรม ด้วยเหตุทีการใช้คำพูดนั้นเป็นสมารถแห่งการทำให้เกิดการสื่อสารทีทำให้เกิดความรู้สึกทีดีต่อกันทีเรียกว่า ปิยวาจา คือวาจาเป็นทีรัก อันสามารถสร้างการอยู่ด้วยกันตามปกติ ด้วยการพูดด้วยความรักความปรารถนาดี พูดจาสุภาพอ่อนโยน เป็นปิยวาจาด้วยเมตตา ขณะที่เขามีความ

ทุกข์มีปัญหาชีวิต ก็พูดปลอบโยน และนำบอกวิธีแก้ไขปัญหา ให้กำลังใจ เป็นปียวาจาด้วยกรุณา หรือเมื่อเขาทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ ไปทำบุญทำกุศลก็พูดอนุโมทนา ชวนกันส่งเสริมความดีที่ทำนั้น เป็นปียวาจาด้วยมุทิตา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 1121) โดยจะพบลักษณะทางวาจาที่มีผลต่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่นในชาดกเรื่องโคนันทวิสาสที่รับคำพูดที่ไพเราะจนสามารถทำให้ลากเกวียนหลายร้อยคันได้สำเร็จ เป็นที่มาของข้อความว่า “บุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่ควรพูดคำที่ไม่น่าพอใจในเวลาไหนๆเมื่อพราหมณ์พูดคำที่น่าพอใจโคนันทวิสาสจึงลากสัมภาระอันหนักไปได้ทั้งยังทำให้พราหมณ์ได้ทรัพย์อีกด้วยส่วนตนเองก็ปลื้มใจ เพราะการช่วยเหลือนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 28 หน้าที่ 12, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การใช้วาจาเป็นพุทธสันติวิธีในการเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสัตว์อื่นๆ ได้

ความมีเมตตาเป็นพุทธสันติวิธีที่ถูกอธิบายผ่านการกระทำภายในคือทางใจ และภายนอกคือทางกาย ทางวาจา โดยเมตตาถูกนำมาพัฒนาควบคู่ไปเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และสัตว์อื่นอย่างเห็นอกเห็นใจกัน

การพัฒนาพุทธสันติวิธีในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัด

การนำหลักพุทธสันติวิธีมาใช้จะเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งที่ปรากฏในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสัตว์ที่ถูกยกให้เป็นปัญหาทางสังคม เพราะทำให้เกิดความไม่สงบหรืออยู่ร่วมกันได้ด้วยดีทางสังคม ในกรณีปัญหาสุนัขจรจัดที่ถูกถกเถียงเนื่องด้วยสังคมไทยส่วนใหญ่อ้างอิงถึงหลักปฏิบัติทางศาสนาที่เอื้อต่อความเมตตาและกรุณาจึงควรหยิบยกมาพิจารณาผ่านหลักพุทธสันติวิธี ดังนี้

1. การใช้พุทธสันติวิธีภายในกับการแก้ปัญหาสุนัขจรจัด ปัญหาที่เกิดจากสุนัขจรจัดมาจากการพิจารณาถึงสุนัขที่ถูกทิ้งในที่สาธารณะ โดยลักษณะของสุนัขกลุ่มนี้มาจากการขาดจิตสำนึกรับผิดชอบของเจ้าของสุนัข โดยพิจารณาจากการที่เมื่อสุนัขไม่สวยงามไม่น่ารัก สุนัขเจ็บและป่วย มีภาระในการดูแลรักษา จึงนำสุนัขไปปล่อยหรือทิ้งตามที่สาธารณะต่างๆ ซึ่งปัญหาเรื่องนี้มาจากมนุษย์ที่ขาดการเข้าใจระบบสังคมที่เอื้อต่อกันในแง่ของการอยู่ร่วม โดยเฉพาะหลักการพิจารณาผู้อื่นในฐานะเกี่ยวข้องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เป็นหลักการมองทาง

พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกันทางด้านความรู้สึกที่ว่า “สัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ที่ไม่เคยเป็นมารดา กัน ไม่เคยเป็นบิดา กัน ไม่เคยเป็นพี่น้องชายกัน ไม่เคยเป็นพี่น้องหญิงกัน ไม่เคยเป็นบุตรกัน และไม่เคยเป็นธิดา กัน เป็นสิ่งที่หาได้ไม่ง่ายเลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 137-142 หน้าที่ 227-229, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยจะเห็นรูปแบบดังกล่าวหรือการเชื่อมโยงจากข้อความข้างต้นไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วยการพิจารณาถึงความเป็นชาวพุทธของชาวเมียนมาที่ให้ความรักกับสุนัขแม้จะไม่สมประกอบด้วยการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ให้อาหารแก่สุนัขจรจัด โดยเขาอธิบายถึงทัศนคติต่อสัตว์เหล่านี้ว่าไม่ต่างจากความอดทนของพ่อที่แสดงออกอย่างอ่อนโยนต่อลูกเล็กๆ ที่ไม่รู้ความและดูแลยาก แต่กลายเป็นเรื่องน่ารักในมุมมองของผู้เป็นพ่ออยู่ดี จะพบว่าชาวพุทธได้ถูกส่งเสริมให้มีความรักต่อสรรพสัตว์ที่อิงกับหลักความน่าสงสารเป็นหลัก ไม่ใช่มาจากรูปลักษณ์ภายนอก เพราะโดยหลักการความเมตตามุ่งแสดงไม่ให้เกิดความแตกต่างกัน คือไม่มองว่ากึ่งคนน่ารักน้อยกว่าสุนัขหรือแมว (Peter Havey, 2000: 170) การพิจารณานี้อ้างไปถึงการที่ชาวพุทธนิยมแม่เมตตาไปยังสัตว์ต่างๆ คือ สัตว์ ปาณชาติ คือทุกสิ่งที่ยายใจ ภูต คือ สัตว์ตามภพ ภูมิต่างๆ บุคคล และผู้นับเนื่องด้วยอัตภาพทั้งปวงให้เป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์ มีสุข (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 22 หน้าที่ 461, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยชาวพุทธที่ใช้พุทธสันติวิธีนี้ในการเข้าใจสัตว์อื่นในฐานะของความเป็นคนรู้จักกัน หรือเทียบเคียงกับคนใกล้ตัว เช่น พ่อ แม่ ลูก เพื่อน เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นผู้ใกล้ชิดกัน ขณะเดียวกันสร้างความรู้สึกรู้พื้นฐานของสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ที่ไม่แตกต่างกันคือต้องการสุขและเกลียดความทุกข์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุรุษที่รักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 12 ข้อที่ 530 หน้าที่ 405, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อันสอดคล้องกับการข้อเท็จจริงที่ “เราไม่อยากตาย ไม่อยากทุกข์ อยากมีความสุข” จะพบได้จากการที่เราดำเนินชีวิตด้วยการพยายามทำงานหาเงินเพื่อสร้างฐานะ ออกกำลังกายให้แข็งแรงเพื่อป้องกันโรคหรือท่องเที่ยวหาความสุข ลักษณะเหล่านี้ช่วยยืนยันให้เราเห็นว่า “เรารักสุขเกลียดทุกข์” หากมีใครมาบอกว่า “มีน้ำผสมยาพิษ รสชาติก็ไม่ได้เรื่อง กลิ่นก็เ็น่าเหม็น ใครดื่มก็ต้องเจ็บปวดทรมานจนกว่าจะตาย” เราจะดื่มน้ำนั้นหรือไม่ เราอาจเลือกไม่ดื่มน้ำนั้น เพราะพิสูจน์ได้ว่าน้ำนั้นจะทำให้เราต้องทุกข์ ต้องทรมาน เป็นการแสดงให้เห็นว่าเรามีอารมณ์ต่อความรู้สึกว่าอะไร

ดีหรือไม่ดีได้ พระพุทธเจ้าทรงถือเอาอารมณ์เหล่านั้นมาประกอบในการพิจารณาคุณค่าของสิ่งใดว่าดีหรือชั่ว คือ เมื่อเราไม่ชอบให้คนมาทำร้ายเราและเราชอบคนที่ให้สิ่งของแก่เรา ทำให้เกิดความหมายของคำว่าดีและชั่วได้ผ่านความทุกข์ คือการกินยาพิษหรือการถูกทำร้าย และความดับทุกข์คือการรักษาสุขภาพไม่เสพสิ่งที่ทำให้ทุกข์ และพยายามสร้างความสุขสงบให้กับชีวิต

การเชื่อมโยงถึงวิธีการมองดังกล่าวเข้ากับการเข้าใจความรู้สึกของสัตว์อื่นในการดำเนินชีวิตก็ไม่ต่างกัน จะพบได้จากการที่พระพุทธศาสนาจะเน้นไปที่การพิจารณาถึงผู้อื่นหรือสัตว์อื่นเพื่อต่อต้านกับอารมณ์ภายในของเราที่มีความเห็นแก่ตัวเพราะปัญหาของสุนัขจรจัดที่ถูกทิ้งนั้นมาจากเงื่อนไขที่คนเลี้ยงสัตว์จำนวนมากไม่สนใจปัญหาที่จะเกิดขึ้นในสังคม และไม่ใส่ใจต่อสุนัขที่ถูกทิ้งนั้น เป็นการเข้าใจว่าปกป้องไม่ให้เกิดความทุกข์แก่ตนเอง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาพิจารณาว่าเป็นสาเหตุของปัญหาที่ทำให้มนุษย์ขาดจิตสำนึกและนำไปสู่การขัดแย้งกันทางสังคม การใส่ใจผู้อื่นเป็นพุทธสันติวิธีที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงจิตใจของตนเองกับผู้อื่น และสร้างความรู้สึกร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหของบุคคลที่ขาดจิตสำนึกและทิ้งสุนัขไว้ในสถานที่สาธารณะ

2. การใช้พุทธสันติวิธีภายนอกกับการแก้ปัญหาสุนัขจรจัด ประเทศไทยมีการจัดการเรื่องสัตว์จรจัดโดยเฉพาะสุนัขจรจัด โดยวางแผนยุทธศาสตร์การดำเนินโครงการสัตว์ปลอดโรค คนปลอดภัย จากโรคพิษสุนัขบ้า ตามปณิธานศาสตราจารย์ ดร.สมเด็จเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ปี 2560-2563' ซึ่งมียุทธศาสตร์ฯ 8 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์ ยุทธศาสตร์ที่ 2 การจัดการระบบศูนย์พักพิงสัตว์ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การเฝ้าระวัง ควบคุมป้องกัน และดูแลรักษาโรคพิษสุนัขบ้าในคน ยุทธศาสตร์ที่ 4 การขับเคลื่อนการดำเนินงานโรคพิษสุนัขบ้าในท้องถิ่น ยุทธศาสตร์ที่ 5 การประชาสัมพันธ์ ยุทธศาสตร์ที่ 6 การบูรณาการและการบริหารจัดการข้อมูลโรคพิษสุนัขบ้า ยุทธศาสตร์ที่ 7 ด้านการติดตามและประเมินผล และยุทธศาสตร์ที่ 8 การพัฒนานวัตกรรมและถ่ายทอดเทคโนโลยีขณะที่กรมปศุสัตว์มีเป้าหมายการผ่าตัดทำหมันสุนัข-แมวจรจัดหรือ ด้อยโอกาส รวม 3 แสนตัวต่อปี แต่ปริมาณสุนัข-แมวจรจัด ยังคงมีจำนวนมากและมีอัตราการเพิ่มจำนวนที่รวดเร็ว ดังนั้นเพื่อให้การควบคุมจำนวนสุนัข-แมวจรจัด มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงได้สั่งการให้ กรมปศุสัตว์จัดทำโครงการณรงค์และเพิ่มเป้าหมาย

การผ่าตัดทำหัตถ์สุนัข-แมวจรจัดหรือด้อยโอกาส ในปีงบประมาณ 2563 จากเดิมเป้าหมาย 3 แสนตัว เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวเป็น 6 แสนตัวทั่วประเทศ โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 2563) จากความพยายามแก้ปัญหาสุนัขจรจัดมีควบคู่ไปกับการพยายามผลักดันเก็บภาษีสุนัข เพื่อให้ผู้เลี้ยงมีความรับผิดชอบมากขึ้นก็ถูกมองว่าจะเป็นการกระตุ้นให้คนนำสุนัขมาปล่อยมากขึ้น เป็นภาระของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

พุทธสันติวิธีจึงเสนอข้อพิจารณาเพื่อหาวิธีการแก้ปัญหาดังกล่าว เพราะการแก้ไขปัญหาของสุนัขจรจัดมาจากปัญหาความไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสุนัขมากพอจะช่วยให้ผู้เลี้ยงมีความเข้าใจว่าหากนำมาปล่อยทิ้งจะเกิดปัญหาใดตามมาบ้าง และปัญหาเรื่องภาระค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดูแลสุนัข มูลค่าสูงขึ้นเรื่อยๆ จนนำไปสู่การทิ้งในที่สาธารณะ จึงอาจจะเสนอหลักธรรมมาประกอบในการแก้ปัญหา ดังนี้

2.1 การให้ ปัญหาสุนัขจรจัดมาจากการขาดความรู้และความเข้าใจในเรื่องสุนัขจึงควรมีการให้สิ่งเหล่านี้คือ

ก. ให้ความรู้ เป็นการสนับสนุนในแง่ของการแก้ปัญหา คือหากผู้ไม่สามารถเลี้ยงได้จะเกิดปัญหาใดตามมาได้จึงควรมีการให้การศึกษาและอบรมให้ความรู้แก่ผู้ประสงค์จะมีสุนัขไว้ดูแล รวมถึงเข้าใจว่ามีค่าใช้จ่ายในการดูแลสุนัขแต่ละตัวอย่างไร รวมถึงการให้ความรู้ในแง่ของพระพุทธศาสนาในเรื่องกรรมที่บุคคลกระทำต่อบุคคลด้วยกันหรือสิ่งมีชีวิตอื่น เพราะการกระทำที่ส่งผลต่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่นจะส่งผลต่อตนเองในที่สุด ตามข้อความว่า “ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 25 ข้อที่ 1 หน้าที่ 23, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการเข้าใจว่าผลกระทบนี้จะสร้างผลกระทบต่อตนเองในแง่ของกรรม คือมีผลทางด้านจิตใจ ซึ่งเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เมื่อทำความผิดแล้วจะถูกเชื่อมโยงไปถึงหลักกรรม ซึ่งแม้บางคนจะหลีกเลี่ยงการลงโทษแบบกฎหมายหรือสังคมได้ แต่ไม่อาจหลบหนีการลงโทษทางกรรมได้ เขาจะต้องเผชิญหน้ากับการลงโทษทางด้านจิตใจอีกทั้งกรรมนั้นยังเป็นค่านิยมที่สังคมสะท้อนให้เห็นผ่านการประณามกระทำด้วยความไม่รับผิดชอบต่อสังคมของคนเหล่านี้ และมีท่าทีบางอย่างที่เป็นค่านิยมต่อการต่อต้านความไม่รับผิดชอบของคนในสังคม เช่นเดียวกับเรากำลังพิจารณาปัญหาของพ่อแม่ที่ทอดทิ้งลูกหรือปัญหาครูอาจารย์ไม่ใส่ใจ

ใจลูกศิษย์ ทำให้ทุกคนเกิดสำนึกร่วมกันในการที่จะสร้างค่านิยมนี้จากการเสนอความรู้ต่อสังคมผ่านหลักการเหล่านี้

ข. ให้ความช่วยเหลือ ในกรณีที่มีผู้ไม่สามารถเลี้ยงดูสุนัขได้ ควรมีการช่วยเหลือเป็นกรณีไป โดยมีมูลนิธิหรือสถานที่สำหรับที่ผู้เลี้ยงไม่สามารถเลี้ยงดูได้ โดยพิจารณาให้เห็นความที่สัตว์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเช่นเดียวกับมนุษย์ ดังจะพบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธที่พิจารณาความเป็นมนุษย์จากความเป็นเมตตา ซึ่งพบว่า สัตว์ที่ถูกทิ้ง หรือสัตว์ที่ไม่อาจทำงานให้มนุษย์ได้ เช่น วัว ควายที่แก่ชราที่ยังคงมีการดูแลด้วยสัตว์แพทย์สำหรับสัตว์ที่เจ็บและป่วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักของศีลข้อแรก ไม่นิ่งดูตายหรือจะสนับสนุนให้เกิดการฆ่าสัตว์เหล่านั้น โดยชาวพุทธจะเน้นให้เสรีภาพกับสัตว์จากความตายจึงปรากฏเวลาที่มีการปล่อยนก ปล่อยปลาและสัตว์จากการฆ่า (Peter Havey, 2000: 173) เมื่อพิจารณาเงื่อนไขดังกล่าวจึงปรากฏการช่วยเหลือสุนัขจรจัดผ่านมูลนิธิ เช่น ข้อมูลมูลนิธิที่มีสุนัขที่ต้องดูแลมากกว่า 700 ตัว มีทั้งที่พิการ เจ็บป่วยและถูกทิ้ง ซึ่งทางมูลนิธิดูแลให้ทุกตัวมีสุขภาพที่ดีขึ้น หรือวัดก็มีจำนวนมาก แต่ข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นการสร้างภาระการช่วยเหลือของหน่วยงานทางสังคมมากกว่า เป็นการสร้างความรับผิดชอบต่อผู้เลี้ยงสุนัขก่อนที่จะนำมาปล่อย จึงควรให้ผู้ดูแลได้ช่วยเหลือสังคมก่อนเป็นอันดับแรกด้วยการช่วยเหลือค่าใช้จ่ายหรือการแบ่งเบาภาระของสังคมด้วยการเห็นถึงความสามารถในการรับผิดชอบต่อสังคมในเรื่องดังกล่าว

2.2 มีข้อกำหนดทางด้านกฎหมาย เป็นมาตรการทางด้านการตกลงกันทางเอกสารหรือการระบุด้วยกฎเกณฑ์ เช่นเดียวกับการบัญญัติข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาที่เริ่มต้นจากการยอมรับของภิกษุทางวาจาว่า สิ่งนี้เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม เมื่อไม่เหมาะสมแก่การอยู่ร่วมกันจึงจำเป็นต้องบัญญัติข้อปฏิบัติบางอย่างเพื่อประโยชน์ของสังคม ดังประโยชน์ 10 ประการของการบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้าว่า 1. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ 2. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ 3. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก 4. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม 5. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน 6. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต 7. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส 8. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว 9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม 10. เพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 8 ข้อที่ 334 หน้าที่ 502, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่กระทำบางอย่างไม่เหมาะสมและควรมีท่าทีการปฏิบัติที่เหมาะสมขึ้นจึงมีข้อห้ามและระบุโทษที่ตามมาโดยอ้างถึงการมีโทษที่พิจารณาจากข้อกำหนดทางด้านกฎหมาย มีการลงโทษทางสังคม โดยสังคมจะมีปฏิกิริยาต่อทุกอาชญากรรมที่เกิดขึ้นอย่างแน่นนอนซึ่งอาจอยู่นอกเหนือกฎหมาย เช่น ความหมั่นหมองของผู้กระทำความผิด การขับไล่ออกจากกลุ่ม การไม่พูดคุยด้วย ซึ่งล้วนแต่เป็นเพียงบางแง่มุมของการลงโทษทางสังคม(NandasenaRatnapala, 1993: 11-12) เมื่อสังคมต้องการจะแก้ปัญหาสุนัขจรจัดจึงต้องมีข้อห้ามในการทิ้งสุนัขอย่างจริงจัง และมีการแสดงออกทางสังคมอย่างชัดเจน ซึ่งการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดด้วยพุทธสันติวิธีจึงต้องเสนอการออกมาตรการลงโทษผ่านลักษณะดังกล่าว

บทสรุป

การใช้พุทธสันติวิธีในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดได้พบแนวคิดเรื่องพุทธสันติวิธีในการอยู่ร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์เป็นการพัฒนาองค์ประกอบภายในคือจิตใจที่เน้นความเข้าใจตนเองหรือการพัฒนาตนเองจนกระทั่งสามารถสร้างประโยชน์ต่อผู้อื่นได้ และมีการพัฒนาภายนอกที่เกี่ยวข้องกับความเมตตาที่แสดงออกทางกายที่เน้นการให้ (ทาน) เป็นพุทธสันติวิธีที่ใช้เพื่อระบับความอาฆาตมั่งร้ายต่อกัน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดความอยู่ร่วมกันด้วยดีกันทางสังคมอีกต่อหนึ่ง และทางวาจา โดยเมตตาถูกนำมาพัฒนาควบคู่ไปเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและสัตว์อื่นอย่างเห็นอกเห็นใจกัน

ขณะที่การนำพุทธสันติวิธีมาใช้ในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดได้ใช้การใส่ใจผู้อื่น เป็นการเชื่อมโยงจิตใจของตนเองกับผู้อื่นในฐานะของความเกี่ยวข้องกัน เป็นญาติ เป็นพี่น้อง หรือเพื่อนร่วมโลกไม่ใช่อยู่ลำพังคนเดียวหรือสร้างความรู้สึกละแสบแสบตัวเอง อีกทั้งยังต้องมีการเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นในฐานะที่รักสุขเกลียดทุกข์ไม่ต่างจากตนเอง ส่วนพุทธสันติวิธีในการแก้ปัญหาภายนอกเป็นการแก้ปัญหาไปที่การให้ความรู้ ความเข้าใจแก่สังคมรวมถึงเสนอให้สังคมยอมรับเรื่องกรรมที่คนทำจะต้องมีผลที่ตามมาเชิงประจักษ์โดยอาจจะมีคนไม่ชอบหรือไม่เห็นด้วยที่แสดงให้เห็นเป็นค่านิยมของสังคมไทย และเสนอให้ความช่วยเหลือสัตว์ที่อยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือได้ อันเป็นการแบ่งเบาปัญหาสังคม สุดท้ายคือการเสนอข้อกฎหมายเพื่อให้เกิดการลงโทษผู้นำสุนัขมาทิ้งอย่างจริงจัง

เอกสารอ้างอิง

- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. (30 สิงหาคม 2563). เรื่องหมาๆ ปัญหา 'สัตว์เลี้ยง' ที่วนลูปใน
สังคมไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2564, จาก
<https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/895503>.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 46.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). **จาริกบุญ-จาริกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 18.
กรุงเทพมหานคร: ผลิติธัมม.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 21.
กรุงเทพมหานคร: ผลิติธัมม.
- Peter Havey. (2000). **An Introduction to Buddhist Ethics**. Cambridge:
Cambridge University Press.
- NandasenaRatnapala. (1993). **Crime and Punishment in the Buddhist
Tradition**. New Delhi: Mittal Publications.

การสร้างสันติภาพบนความขัดแย้งทางความคิด
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
Peacemaking on conflicts of thought in Theravada Buddhism

ปัญจรีย์ จุลไกรอานิสงส์

Panjaree Julkraianisong

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author email: panjaree.jul@gmail.com

Received: June 15, 2021; **Revised:** June 24, 2021; **Accepted:** June 30, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความขัดแย้งทางความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศึกษาการสร้างสันติภาพบนความขัดแย้งทางความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยการศึกษาด้านเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งทางความคิดเกิดจากอคติคลุมเครือนำไปสู่การถือตัวตนและความเห็นที่แตกต่างกันขึ้นภายใน เกิดการสร้างกลุ่มก้อนที่เป็นตัวเป็นตนขึ้นระหว่างผู้มีอำนาจกับคนที่อยู่ใต้อำนาจ ผสมผสานกับปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริง ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม และวิธีการสร้างสันติภาพบนความขัดแย้งทางความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทคือ 1. การสร้างความเสมอภาคพื้นฐาน สังคมจะต้องใช้วินัย หรือกฎหมายให้มีลักษณะการเชื่อมโยงระหว่างกันด้วยระเบียบวินัย เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมก็ไม่สามารถนำไปสู่ความสงบได้ ความเป็นระเบียบวินัย สำหรับสังคม

ประชาธิปไตย เป็นลักษณะอันแสดงถึงความสามารถในการปกครองตนเองได้ โดยสังคมที่ดีต้องมีกติกา และคนสังคมต้องรักษากฎกันนั้นโดยมีความเสมอภาค คือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย

2) การมีระบบสังคมที่เอื้อธรรม เป็นการนำหลักธรรมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหา โดยวางหลักธรรมเป็นเกณฑ์ทางสังคม เน้นพระธรรมอันถูกต้อง โดยเน้นหลักธรรมสัจจะที่เป็นหลักธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์คิดเองพุดเอง แต่เป็นธรรมที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของธรรมชาติ

คำสำคัญ: การสร้างสันติ, ความขัดแย้ง, ความคิด

Abstract

This article aims to study conflict of ideas in Theravada Buddhism and to study peace-building on conflict of ideas in Theravada Buddhism by a documentary study. The results were founded that conflicts of thought arising from unwholesome foundations lead to make self-concepts and differing opinions. After that, the group was created between the powerful and the subordinate. In the other, it combined with external factors that are facts, relationships, interests and values. So, the methods of creating peace on conflicts of thought in Theravada Buddhism are: 1. Building fundamental equality, it talks that society must use discipline or the law to have a link between them by discipline. The social without upholding the rules, rules and regulations of society cannot lead to peace. In a democratic society, it's a characteristic that shows the ability to govern oneself. In a good society, there must be rules, and social people must maintain that rule with equality is equal before the law; 2) A social system that is conducive to justice, it's the application of Dharma principles to solve problems. In the other, the Dharma principle is a social criterion on the right principle which is the principle of nature. It's not what people think for themselves but it's fair in accordance with the will of nature.

Keywords: Making peace, Conflict, Idea

บทนำ

ปัญหาความขัดแย้งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นประจำในสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความคิด เรื่องของวิถีชีวิต ประเพณีความเชื่อของมนุษย์เอง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะเป็นเรื่องไม่ดีเสมอไป เพราะในความเป็นธรรมชาติของความขัดแย้งจะมีสิ่งที่ปรากฏตามมาก็คือ การหาวิธีในการเข้าใจความขัดแย้งนั้น ๆ และสิ่งที่ตามมาก็คือสันติภาพในรูปแบบต่าง ๆ ที่มนุษย์เองแสวงหาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นเหตุ อย่างเช่นในยุคปัจจุบันจะ

มีความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างคนที่มีความคิดไม่เหมือนกันจึงทำให้เกิดการต่อสู้กันในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องสันติภาพตราบใดที่ยังไม่เลือกใช้วิธีการรุนแรงในการจัดการกับความขัดแย้ง (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญกร), 2554: 108) สันติภาพเชิงอุดมการณ์หรืออุดมคติที่ปราศจากความขัดแย้ง กับสันติภาพที่ไม่ได้ปฏิเสธความขัดแย้ง และเป็นสันติภาพในระดับที่อยู่กับความขัดแย้ง โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกันหรือความสงบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1166) โดยจะพบว่า สภาพความขัดแย้งที่นำไปสู่การแก้ปัญหาเชื่อมโยงไปสู่การไม่ใช้กำลัง เพื่อสร้างสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หรือความรุนแรงในมิติต่าง ๆ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญกร), 2547: 12) ว่าตามจริงแล้ว สันติภาพมีอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ แต่เกิดขึ้นได้จากกระบวนการหรือวิธีการที่เป็นระบบและรูปแบบชัดเจนและพิสูจน์ได้ รวมถึงหนทางหรือแนวทางที่จะกระทำวิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ เช่น เจริญสงบศึกโดยสันติวิธี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1166)

ข้อพิจารณาข้างต้นเป็นการนำเสนอให้เห็นลักษณะของมนุษย์ที่มีสภาวะของสงครามโดยเมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันโดยปราศจากกฎระเบียบจะนำไปสู่การขัดแย้งกันเอง แต่เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบ จึงจำเป็นต้องมีหลักการบางอย่างมาใช้ร่วมกันทั้งข้อตกลงทางกฎหมายและคำสอนทางศาสนา โดยจะพบว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่กล่าวถึงการดำเนินชีวิตในรูปแบบของการเข้าใจธรรมชาติ และการบริหารตนเองเป็นอย่างดี แต่หากจะกล่าวถึงความ เป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งแล้ว มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีลักษณะขัดแย้งกันภายในตนเองและเมื่อมารวมกับผู้อื่นเป็นสังคมก็จะขัดแย้งกับผู้อื่น ดังจะพบได้จากอรรถกถาสูตรที่เล่าถึงความขัดแย้งกันทางสังคมที่เริ่มจากการที่สัตว์หนึ่งมีนิสัยโลภ รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ให้มาบริโภค คนทั้งหลายจับเขาได้ จึงกล่าวว่า ‘คุณ คุณทำกรรมชั่วที่รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ให้มาบริโภคคุณอย่าทำกรรมชั่วอย่างนี้อีก’ สัตว์นั้นก็รับคำแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ข้อที่ 129 หน้า 95, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่สุดแล้วในทุกๆ สังคมย่อมมีความขัดแย้งและวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้น ๆ ในทางพระพุทธศาสนาก็มีกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งที่เป็นแนวทางปฏิบัติ สามารถแก้ไขปัญหและเสริมสร้างสังคมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พุทธวิธีที่ถูกนำมาใช้แก้ไขความขัดแย้งปรากฏชัดในหมู่สงฆ์ที่เรียกว่า วิธีการระงับอธิกรณ์ แต่โดย

พื้นฐานแล้วทุกสิ่งมีความขัดแย้งที่เหมือนกัน เพราะมีสาเหตุรากเหง้าของความขัดแย้งที่เหมือนกัน โดยรวมทุกสิ่งมีความขัดแย้ง มาจากภายใน คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง และตัณหา มาณะ ทิฏฐิ พุทธศาสนาจึงมุ่งกำจัดสาเหตุภายใน คือ กิเลส ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “สุข (อื่น) ยิ่งกว่าความสงบไม่มี” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 25 ข้อ 202 หน้า 95, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่เราจะปฏิบัติอย่างไรในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขอย่างทีกล่าว

การกล่าวถึงความสุขนี้มาจากการอ้างถึงการที่จิตใจมีอกุศล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 15 ข้อ 113 หน้า 84-85, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็นประดุจผู้ทำลายเราและฆ่าเรา ซึ่งผลข้างเคียงที่ตามมาก็คือ การที่อกุศลดังกล่าวได้ชักพาให้เราไปทำร้าย และประทุษร้ายคนอื่น ๆ อกุศลจะเป็นตัวบั่นทอนจิตของมนุษย์แล้ว ยังก่อให้เกิดความทุกข์ และความไม่ผาสุกแก่มนุษย์ทั้งหลายด้วย โดยเริ่มจากการบาดหมาง (ภณฺฑนะ) การทะเลาะ (กลหะ) การแก่งแย่งกัน (วิคคหะ) และโต้เถียงกัน ต่อกันด้วยถ้อยคำที่รุนแรง (วิวาท) สะท้อนพัฒนาการของความขัดแย้ง 3 ระดับ คือ ภาวะตั้งตัว ภาวะตื่นตัว และภาวะแตกตัว พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การวิวาทกันด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดในตน ย่อมทำร้าย บุรุษผู้มีจิตเลวทราม เหมือนขุยไม้ไผ่ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 15 ข้อ 113 หน้า 85, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อกุศลธรรมทั้ง 3 ข้อนี้ สัมพันธ์ขยายส่งต่อรวมเรียกว่า ปัญจธรรม 3 คือ

1. ตัณหาเป็นเหตุความขัดแย้ง (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 10 ข้อ 103 หน้า 61, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) “เพราะอาศัยตัณหา จึงเกิดปริเยสนา (การแสวงหา) เพราะอาศัยปริเยสนา จึงเกิดลาภะ (การได้) เพราะอาศัยลาภะจึงเกิดวินิจฉะ (การกำหนด) เพราะอาศัยวินิจฉะ จึงเกิดฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) เพราะอาศัยฉันทราคะ จึงเกิดอัชโหมสภาวะ (การหมกมุ่นฝังใจ) เพราะอัชโหมสภาวะ จึงเกิดปริคคหะ (การยึดครอบครอง) เพราะอาศัยปริคคหะ จึงเกิดมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เพราะอาศัยความตระหนี่ จึงเกิดอารักขะ (การหวงกั้น) เพราะอาศัยการหวงกั้น เป็นเหตุ บาบอกุศลกรรมเป็นอเนกที่เกิดขึ้น การถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวขึ้นเสียงว่า มึงมึง และการพูด

เท็จจริงเป็นไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 10 ข้อ 103 หน้า 61, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. มานะ เป็นการถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎี” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 30 ข้อ 103 หน้า 353, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เราเลืกวว่าเขา (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 30 ข้อ 103 หน้า 351, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อาศัยคุณสมบัติเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตน หรือแสดงตัวว่า “ตัวเองดี” หรือ “เด่นกว่าคนอื่น” ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใด สำคัญว่า เราเสมอเขา เลืกวว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้ นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 22 ข้อ 77 หน้า 231, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทำให้พระพุทธเจ้าต้องย้าเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 29 ข้อ 153 หน้า 420, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3. ทิฎฐิ ความเห็น ประกอบไปด้วยสักกายทิฎฐิ 20 มิจฉาทิฎฐิ 10 อันตคาหิกทิฎฐิมิ วัตตุ 10 จนถึงทิฎฐิ 62 (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 29 ข้อ 174 หน้า 492-494, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 29 ข้อ 174 หน้า 492-494, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฎฐิ (ทิฎฐุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ ยอมรับ (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 29 ข้อ 115 หน้า 351, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธเจ้าทรงย้าว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฎฐิ (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 29 ข้อ 82 หน้า 244-245, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยววระทบกระทั้งกัน ในโลก” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 29 ข้อ 82 หน้า 243, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฎฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิฎฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฎฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฎฐินั้นว่าเลว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาท ไปได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 25 ข้อ 803-807 หน้า 694, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เคยมีตัวอย่างพราหมณ์ที่ถือทิฎฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็น ที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา” จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกันทำลายกัน และเบียดเบียนกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 13 ข้อ 202-204 หน้า 239-

242, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังที่พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นทิฏฐิราคะ ตกอยู่ในอำนาจทิฏฐิราคะ กำหนดยินดีในทิฏฐิราคะ ถูกทิฏฐิราคะกลุ้มรุม และถูกทิฏฐิราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ” (อรรถกถาภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 38 หน้า 48, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฐิทั้งหลายว่ายอดเยียม ย่อมทำทิฐิใดให้งิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฐินั้นว่า ‘เลว’ สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 31 หน้า 123, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากความยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา และมีความเห็นที่แสดงถึงความเป็นตัวตนมาก ๆ จึงเกิดความไม่เห็นด้วยกันผู้อื่นเพราะคิดเห็นแต่ตนเองเป็นหลักสำคัญ จึงเกิดความขัดแย้งขึ้น และด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงต้องมีหลักในการบริหารความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความเห็นไม่ตรงกันของมนุษย์

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงศึกษาพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติบนความขัดแย้งทางความคิด เพื่อให้เห็นมุมมองต่าง ๆ ในการบริหารจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันจะเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี และเกิดประโยชน์ในการศึกษาและวิธีการในการบริหารความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผลตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความขัดแย้งในพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องของการพิจารณาถึงความขัดแย้งอันมาจากภายในโดยเฉพาะความคิดที่ประกอบด้วยอกุศล ซึ่งวิธีการจะแก้ไขนี้จึงเป็นการสร้างกุศลขึ้นมาภายใต้พื้นฐานจากแนวคิดมุมมองหลักการด้านสันติภาพของพระพุทธศาสนา พุทธวิธีที่ปรากฏชัดที่สุดศึกษาได้จาก บริบทของสังคมสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงมองเห็นปัญหานี้จึงทรงวางหลักอธิกรณ์ไว้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ประพฤติดิปฏิบัติในชีวิตประจำวันของสังคมได้ เพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ เป็นแนวทางให้การอยู่ร่วมกันเกิดสันติสุขขึ้นได้ เมื่อเกิดความขัดแย้ง พระพุทธเจ้าทรงวางระบบที่เรียกว่าการระงับอธิกรณ์ อธิกรณ์ มีนัยที่ครอบคลุมถึง “คดีเรื่องราว ปัญหา ความขัดแย้ง ความ

ยุ่งยาก กิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ที่สงฆ์ต้องจัดการสวดหรือดำเนินการทำให้สงบหรือเป็นไปด้วยดี ความจำเป็นที่หมู่คณะจะต้องมีวิธีการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาแก่พระภิกษุ ด้วยอาศัยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ คือ

1. เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์
2. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
3. เพื่อข่มบุคคลผู้ประพฤติดีที่เลวทราม หรือผู้เก้อยาก
4. เพื่อความผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
5. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
6. เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
7. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
8. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
10. เพื่ออนุเคราะห์ คือ ทำให้มีบทบาทบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบของหมู่คณะและสนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 1 ข้อ 28 หน้า 36-37, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระพุทธศาสนาเรียกว่าอธิกรณ์หรือความขัดแย้งที่สะท้อนการล่วงละเมิดพระวินัย และการทะเลาะ บาดหมางกันและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมได้ คือ วิวาทาธิกรณ์ และการกล่าวหา หรือฟ้องร้อง ได้แก่ อนุวาทาธิกรณ์ เพราะอธิกรณ์ หรือความขัดแย้งทั้งสองประเด็นนี้เป็นข้อพิพาทที่พระสงฆ์จะต้องหาทางระงับด้วยพุทธสันติวิธี

อธิกรณ์เกิดจากการประพฤติดล่่วงละเมิดพระวินัย หรือการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม โดยมอบหมายให้คณะสงฆ์ดำเนินการตรวจสอบ วินิจฉัย และตัดสินอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นให้สงบเรียบร้อย ด้วยวิธีการที่หลากหลาย และให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการวินิจฉัยและตัดสินอธิกรณ์นั้น จึงเกิดพุทธวิธีในกระบวนการวินิจฉัยและวิธีระงับอธิกรณ์ “อธิกรณ์” ในพระวินัยปิฎก ตามรูปศัพท์ อธิกรณ์ แปลว่า “ภารกิจที่พึงทำให้สงบ ให้เรียบร้อยเหมาะสม” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 1200) ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดตั้งทำเรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 481) โดยอธิกรณ์ มี

ลักษณะ 2 ประการ คือ (1) เรื่องที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความคิดเห็น หรือการประพฤติปฏิบัติ ที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย เป็นการทำลายกฎ กติกา ระเบียบแบบแผนของสังคม สร้างความวุ่นวายทำลายหมู่คณะ และ (2) กิจของสงฆ์ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ เป็นกิจธุระที่จะต้องทำให้สำเร็จแล้วเสร็จตามกระบวนการที่พระธรรมวินัยกำหนดไว้ (คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530: 89) เมื่อเกิดเหตุแล้วพระพุทธเจ้าจะทรงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ สอบถามผู้ก่อเหตุเมื่อผู้ก่อเหตุให้การรับทราบบัณฑิตแห่งการประพฤติเช่นนั้น เมื่อภิกษุรู้โทษแล้วจึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุกระทำอีกต่อไป โดยวางโทษปรับอาบัติไว้ 3 สถาน คือ

1. อย่างหนัก ยังผู้ต้องให้ขาดจากความเป็นภิกษุ
2. อย่างกลาง ยังผู้ต้องให้อยู่กรรม คือ ประพฤติวัตรอย่างหนึ่ง เพื่อทรมานตน
3. อย่างเบา ยังผู้ต้องให้ประจានตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน

เมื่อได้ทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้น

อาบัตินั้น ว่าโดยชื่อมี 7 คือ ปาราชิก 1 มีโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส 1 มีโทษอย่างกลาง ถุลลัจจัย 1 ปาจิตติยะ 1 ปาฏิเทสนียะ 1 ทุกกฏ 1 ทุพภาสิต 1 ทั้ง 5 นี้มีโทษอย่างเบา (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 1 บทนำ หน้า 8-9, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยอาบัตินี้เป็นการลงโทษให้พระภิกษุที่กระทำความผิด เพื่อให้เกิดการสำรวมระมัดระวังไม่ให้ละเมิดซ้ำอีก โดยจะพบว่า การลงโทษนั้นมีลักษณะสัมพันธ์กับความผิดคือ

ก.ลงมหันตโทษ คือ ปรับโทษเป็นปาราชิก จะเป็นภิกษุอีกไม่ได้ตลอดชีวิต

ข.ลงอุกเขปนียกรรม คือ ยกออกเสียจากหมู่ชั่วคราว จนกว่าผู้ผิดจะยอมรับสารภาพ และอยู่กรรม คือ ประพฤติวัตรตามกฎที่ท่านกำหนดไว้ และลุกะโทษ คือ แสดงเปิดเผยเสียแก่ภิกษุด้วยกัน

จากการพิจารณานี้จะพบว่า การลงโทษเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการระงับความขัดแย้งภายในภิกษุด้วยกัน ขณะที่การระงับความขัดแย้งภายนอกจะพบจากการกล่าวถึงวิธีระงับอิทธิฤทธิ์ไว้ เป็น 4 ประเภท คือ

1. วิวาทาธิกรณ์ การถกเถียงขัดแย้งกัน เห็นต่างกันด้านพระธรรม, พระวินัย, การทะเลาะวิวาทพุ่มเถียงกัน โดยใช้วิธีแก้ขัดแย้งด้วย สัมมุขาวินัย ระงับในที่พร้อมหน้า และเยอุยสิกา ระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ

2. อนุวาทธีกรณ การถกเถียงขัดแย้งกัน การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติต่างๆ, ใส่ความกันว่าผิดศีล การโจทฟ้องกันด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ฎีกาวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีววิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) ระบุด้วยวิธีระบุ 4 ประการ คือ (1) ระบุในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) (2) ระบุด้วยยกให้ว่ามีสติ (สติวินัย) (3) ระบุด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อมูพหวินัย) (4) ระบุด้วยการลงโทษ (ตัสสปาปิยสิกา)

3. อาบัติตาธีกรณ การถกเถียงขัดแย้งกันเกี่ยวกับการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไข ปลงอาบัติ การทำให้พ้นจากอาบัติ ระบุด้วยวิธีระบุ 3 ประการ คือ (1) ระบุในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) (2) ระบุด้วยถือคำสารภาพ (ปฎิญาตกรรมะ) (3) ระบุด้วยให้เลิกแล้วกัน (ติณวัตถการกะ)

4. กิจจาธีกรณ การถกเถียงขัดแย้งกันเกี่ยวกับกิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ, ขั้นตอนการยุติกรรม เช่น ให้การอุปสมบท ให้ผ้ากฐิน เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม ระบุด้วยวิธีระบุประการเดียว คือระบุในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 6 ข้อ 215 หน้า 333-335, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ข้อควรสังเกต ก็คือ การระบุอธิกรณ์ทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวนี้ จะต้องใช้สัมมุขาวินัยเป็นหลักอยู่ทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้การระบุอธิกรณ์ทุกประเภทดำเนินไปอย่างเปิดเผยและโปร่งใสต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าพระธรรมวินัย และต่อหน้าบุคคล โดยอธิกรณ์สมณะซึ่งเป็นกระบวนการดำเนินการเพื่อระบุอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น หรือกระบวนการในการแก้ปัญหา วิธีการ หรือกระบวนการที่ทำให้สงบระงับลงไป มี 7 วิธี คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 481)

1. สัมมุขาวินัย วิธีระบุหรือตัดสินอธิกรณ์(คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้า คือ ก. สังฆสัมมุขตา คือ พร้อมหน้าสงฆ์ คือ มีสงฆ์เข้าร่วมประชุมครบองค์สงฆ์ตามกิจนั้นๆ ข. บุคคลสัมมุขตา คือ พร้อมหน้าบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับอธิกรณ์อยู่พร้อมหน้ากัน ค. วัตถุสัมมุขตา คือ พร้อมหน้าวัตถุ คือ วาระหยิบยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นๆ มาวินิจฉัย ง. อัมมสัมมุขตา คือ พร้อมหน้าธรรม คือ นำเอาหลักเกณฑ์ของธรรมมาวินิจฉัย จ. วินัยสัมมุขตา คือ พร้อมหน้าวินัย คือนำเอาหลักเกณฑ์

วินัยมาวินิจฉัย โดยสัมมุขาวินัย มีกระบวนการวิธีการ ดังนี้ คู่กรณีสามารถเลือกผู้วินิจฉัยเพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ย และคู่กรณีสามารถใช้อำนาจของสังฆสภาพิจารณาตัดสิน

(ก) การเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองระหว่างคู่กรณี วิธีการนี้ไปจัดการความขัดแย้งคือ “พระภิกษุเมืองโกสัมพี” ผลสรุปที่ได้จากการเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองแบบ “ทวิภาคี” ก็คือ “ความสมนัยทางความเห็น และความประพฤติ” ของพระภิกษุทั้งสองฝ่าย ไปปรึกษากับพระพุทธานุเจ้า พระองค์ทรงเห็นด้วยกับปณิญาตังกล่าว และให้ประกาศปณิญาที่ว่าด้วย “สังฆสามัคคี” ต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งหมดที่อยู่ในกรุงโกสัมพี และประกาศให้ชาวโกสัมพีได้ทราบถึง “ความสมานฉันท์” ระหว่างพระภิกษุทั้งสองกลุ่ม

(ข) คู่กรณีสามารถเลือกผู้วินิจฉัยเพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ย วิธีนี้คู่กรณีสามารถเลือกผู้วินิจฉัยที่คู่กรณีมองว่ามีความน่าเชื่อถือเป็นพระเถระรูปเดียว สองรูป สามรูป หรือเป็นมากกว่า จนกลายเป็นองค์คณะก็ได้ พระพุทธานุเจ้าอนุญาตให้ “รื้อคดี” หรือ “รื้ออธิกรณ์” หมายถึง “การอุทธรณ์” ขึ้นมาเพื่อนำไปสู่การตั้งองค์คณะตัดสินใหม่ได้ โดยไม่อาบัติแต่ประการใด

(ค) คู่กรณีสามารถนำอธิกรณ์ขึ้นสู่สังฆสภาเพื่อดำเนินการตัดสิน 2 กรณีใหญ่ ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ กรณีข้อพิพาทเกี่ยวกับพระวินัย และข้อพิพาทเกี่ยวกับพระธรรม

การระงับความขัดแย้งทั้ง 6 วิธีที่จะกล่าวข้างหน้านั้น จะต้อง มี “สัมมุขาวินัย” อยู่ร่วมด้วยเสมอ สอดรับกับประเด็นที่พระพุทธานุเจ้าทรงย้ำว่า “ห้ามพระสงฆ์ระงับความขัดแย้งลับหลัง” หรือ “ลงโทษลับหลัง”

2. สติวินัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551: 395) วิธีระงับหรือตัดสินอธิกรณ์(คดีสงฆ์) ด้วยการยกเอาสติขึ้นเป็นหลักวินิจฉัย ประกาศสมมติให้ว่าเป็น ผู้มีสติสมบูรณ์ได้แก่ อนุวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ คือเมื่อมีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยศีลวิบัติสงฆ์เห็นว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องอาบัติตามที่โจทก์ฟ้องร้องได้ จึงสวดประกาศให้สติวินัยนี้ไว้แก่พระอรหันต์รูปนั้น แล้วยกฟ้องเสีย

ข้อนี้พึงให้แก่พระชินาสพเท่านั้น ไม่พึงให้แก่ภิกษุอื่น โดยที่สุตมแม้เป็นพระอนาคามี และการให้สติวินัยนี้ต้องให้แก่พระชินาสพที่ถูกโจทเท่านั้น” โดยเป็นการประกาศสมมติให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ และการให้สติวินัยที่จัดได้ว่า “ชอบธรรม” โดยต้นกำเนิดของการให้ “สติวินัย” นี้ เกิดจากการที่พระเมตติยะ และพระภุมมชกะซึ่งเป็นพระบวชใหม่เข้าใจผิดคิดว่าพระ

ทัพพมัลลบุตรซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ (เสนาสนปัญญาปกะ) จัดกิจนิมนต์ (ภัตตฺตเทศกะ) กลับแก่ง และใส่ร้ายจนทำให้เศรษฐีถวายเป็นบิณฑบาต และน้ำผักดองอันเป็นอาหารที่ไม่ประณีต และตนเองไม่ชอบ ได้ขอร้องไห้เมตติยาภิกษุณีใส่ร้ายว่าถูกพระมัลลทัพพบุตรข่มขืน” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 1 ข้อที่ 383 หน้าที่ 417, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3. อมฺพหวินัย วิธีระงับอธิกรณ์(คดีสงฆ์) แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า ภิกษุผู้เป็นจำเลยทำการล่วงละเมิดอาบัติในขณะที่เป็นบ้า ไม่เอาผิด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 504)

4. ปฏินฺญาตรณะ วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้เป็นจำเลยคือ มีผู้โจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ (อนุวาทธิกรณ์) เมื่อสงฆ์ประชุมวินิจฉัยคดี สอบถามภิกษุผู้เป็นจำเลยนั้นแล้ว และภิกษุจำเลยนั้นก็ยอมรับอาบัติใดตามความจริง สงฆ์ก็พึงปรับอาบัติตามที่เธอยอมรับสารภาพนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 195)

5. ตัสสปาปิยสิกา วิธีระงับอธิกรณ์(คดีสงฆ์)แก่ภิกษุผู้เลวทรามที่ไม่ยอมรับอาบัติ คือ สงฆ์พึงลงโทษแก่ภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์แล้ว เมื่อสงฆ์ประชุมกันพิจารณาคดีกลับให้การกลับไปกลับมา ปฏิเสธบ้าง รับสารภาพบ้าง พุดเถลไถลกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซักถามบ้าง และพุดมุสาซึ่งหน้าบ้าง ดังนั้นเป็นต้น สงฆ์พึงลงโทษตามความผิด แม้ว่าเธอจะไม่ยอมรับก็ตาม หรือเพิ่มโทษแก่เธอจากอาบัติที่ต้องก็ได้ สงฆ์ลงโทษต่อภิกษุที่เลวทราม” หรือ “คนบาปหนา” ตัวอย่าง สงฆ์ซักถามพระอุปัชฌาย์ใน “สังฆสภา” แต่พระอุปัชฌาย์ให้การวกไปวนมาซึ่งเป็นการให้การที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อรูปคดี พยายามบ่ายเบี่ยง และพุดจากกลบเกลื่อนประเด็นต่างๆ ที่พระสงฆ์ได้ซักถามเพื่อหลบเลี่ยงความผิดที่ตัวเองได้กระทำลงไป “สังฆสภา” มองว่า พฤติกรรมดังกล่าวของพระอุปัชฌาย์เป็นการกระทำที่เข้าข่ายในอาบัติข้อที่ว่า “พุดเท็จทั้งที่รู้” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 103)

6. เยภยยสิกา วิธีระงับอธิกรณ์(คดีสงฆ์)ด้วยการถือเอาตามเสียงข้างมาก ได้แก่วิธีการตัดสินอธิกรณ์ในกรณีที่มีความไม่ลงรอยกันของสงฆ์ผู้พิจารณาคดีแตกออกเป็นสองฝ่าย ให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ เช่น วิธีจับสลากลงคะแนน(ชี้ข้อถูกผิด) ข้างใดมีภิกษุผู้

พิจารณาถึงความเห็นมากกว่า ก็ถือว่าฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะ แล้วถือเอาตามนั้น ใช้สำหรับวิธีพิจารณา วิวาทิกรณ์อย่างเดียว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 333)

7. ตินวัตถการวินัย วิธีระงับอธิกรณ์ด้วยการประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ได้แก่ วิธีระงับอาปัตตอธิกรณ์ที่เกี่ยวกับลหุกาบัติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภิกษุจำนวนมาก ต่างฝ่ายต่างก็ประพฤติไม่เหมาะสมด้วยกัน และขัดทอดกันไปมาจนเรื่องสับสนยุ่งไปหมด ซึ่งจะเป็นชนวนให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันหนักขึ้น ถ้าจะระงับด้วยวิธีอื่นยิ่งจะทำให้อธิกรณ์(คดีสงฆ์)ลุกลามใหญ่โตมากขึ้น จึงให้ระงับเสียด้วยการประนีประนอมกัน ยกเลิกอธิกรณ์เสียไม่ต้องสะสางหาความหลังกันอีก โดยตินวัตถการวินัยตามศัพท์แปลว่า วิธีแบบเอาหญ้ากลบไว้ คือพอให้เรื่องต่างๆ แล้วๆ กันไป ไม่เรียบร้อยสมบูรณ์ตึ๊ง เป็นการระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม เป็นลักษณะการปกปิดความผิด หรือไม่ยอมรับผิด

การสร้างสันติภาพบนความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย

หากจะกล่าวถึงความขัดแย้งในสังคมไทยกับการเมืองการปกครอง เป็นความขัดแย้งทางชนชั้น ซึ่งมีท่าทีก่อให้เกิดสงครามกลางเมือง ระหว่างชนชั้นนำทางการเมือง นายทุนและจักรวรรดินิยม ซึ่งมุ่งรักษา ความมั่นคงแห่งชาติโดยกาดขี่ทางการเมือง ฝ่ายหนึ่งกับประชาชนผู้ถูกปกครอง มีชาวนา ชาวไร่ และกรรมาชีพ ซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลง ปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ อีกฝ่ายหนึ่ง โดยในยุคนี้ การเมืองไม่เปิดกว้าง ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างถูกแก้โดยความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยม โดยการใช้อำนาจและกำลังบังคับ (ธนาชัย สุขวณิช, 2555: 11) จึงเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมไทยบนความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยมคือใช้อำนาจและกำลังบังคับต่อมาความตึงเครียดในประเทศไทยที่เกิดขึ้นและกว้างขึ้นความขัดแย้งทางการเมืองถึงได้มีคำสั่ง 66/23 เป็นปรากฏการณ์สำคัญทำให้สังคมไทยฝ่าข้ามวิกฤตสงครามกลางเมืองด้วยการเผชิญความเป็นจริงคือการยอมรับความแตกต่างทางความคิดทั้งนี้เห็นว่าเพราะคำสั่ง 66/23 อย่างเดียวแต่เป็นเพราะสังคมไทยได้ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ทางการเมืองใหญ่ ๆ มาแล้ว 3 เหตุการณ์คือเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 รวมถึงพฤษภาคม 2535 และแต่ละครั้งสังคมไทยก็ตั้งคำถามกับระบบการเมืองที่เป็นอยู่ว่าจะมีทางออกสำหรับความขัดแย้งทางการเมืองเพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยให้มั่นคงทั้งเชิง

สถาบันและเชิงวัฒนธรรมทั้งในวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของพลเมืองเป็นอย่างไร (ธนาชัย สุขวณิช, 2555: 12) และเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาเพื่ออะไรตามลำดับจึงส่งผลให้ประเทศไทยมีการก่อการปฏิวัติยึดอำนาจโดยทางฝ่ายทหารกับทางฝ่ายรัฐบาลอยู่บ่อยครั้งมาก ซึ่งมาจากเหตุผล คือ

- 1) เรียกร้องให้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญโดยเร็ว
- 2) จัดหลักสูตรสอนอบรมรัฐธรรมนูญสำหรับประชาชน
- 3) กระตุ้นประชาชนให้สำนึกและความเห็นในสิทธิเสรีภาพ

ซึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความรุนแรงทางกลางเมืองที่อยู่ภายใต้ความขัดแย้งกันระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในวันต่อมาและวันที่เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงมากก็ (ธนาชัย สุขวณิช, 2555: 28-29)

จากเหตุการณ์นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่เราคนไทย และต่อข้อพิจารณาถึงธรรมชาติของคนที่มีอำนาจที่เต็มไปด้วยพื้นฐานของอกุศลมูล นำไปสู่การสร้างกิลเล่ที่มาจากฐานของความอยาก ความถือตัวตนและความเห็นที่แตกต่างกันขึ้นภายใน โดยการถือตัวตนนี้ได้นำไปสู่การสร้างกลุ่มก้อนที่เป็นตัวเป็นตนขึ้นระหว่างผู้มีอำนาจกับคนที่อยู่ใต้อำนาจ ผนวกกับปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริง ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม และโครงสร้างกลายเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดสภาวะ และบรรยากาศของความขัดแย้งได้ปรากฏตัวขึ้น จนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม มนุษย์ก็สามารถอยู่ร่วมกับความขัดแย้งได้ ถ้ามีการบริหารจัดการความขัดแย้ง ในทัศนะคติของพระพุทธศาสนาใช้หลักอริกถัมเป็นรูปแบบแนวทางแก้ไขความขัดแย้ง สะท้อนการสาวหาสาเหตุของความขัดแย้ง การใช้ อำนาจ กฎระเบียบ วัฒนธรรม การมีส่วนร่วม การให้ข้อมูล การมุ่งสร้างสานความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้ กระบวนการและวิธีการวินิจฉัยและระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า แม้ อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นกับภิกษุสงฆ์หรือภิกษุบางรูปนั้น แต่กระบวนการวิธีการต้องอาศัยการร่วมมือกันทุกภาคส่วนของสังคมในการร่วมกันจัดการความขัดแย้ง ซึ่งเป็นรูปแบบ วิธีการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมชีวิตฆราวาสได้เป็นอย่างดี

ซึ่งนำไปสู่การเสนอแนวทางสร้างสันติภาพจากหลักการทางพระพุทธศาสนาว่า

- 1) การสร้างความเสมอภาคพื้นฐาน โดยลักษณะดังกล่าวเป็นการสะท้อนถึงรูปแบบการใช้วินัย หรือกฎหมายให้มีลักษณะการเชื่อมโยงกันระหว่างกันด้วยระเบียบวินัยที่เป็นอันเดียวกัน

เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมก็ไม่สามารถนำไปสู่ความสงบได้ ความเป็นระเบียบวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย เป็นลักษณะอันแสดงถึงความสามารถในการปกครองตนเองได้ โดยสังคมที่ดีต้องมีกติกา และคนสังคมต้องรักษากฎมนั้นโดยมีความเสมอภาค คือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายเสมอหน้ากัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 88-89)

2) การมีระบบสังคมที่เอื้อธรรม ศาสนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจในการที่จะนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพ จะพบว่าคำสอนของแต่ละศาสนานั้นเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี เพราะแก่นแท้ของศาสนานั้น คือ ศีลธรรมความดีเยี่ยมเป็นการง่ายที่จะแสวงหาจุดร่วมที่คล้ายคลึงกันและทำการส่งเสริมคำสอนที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย เพราะศาสนาจะเป็นเครื่องนำในการพัฒนาหรือขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ เป็นการนำหลักธรรมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหา โดยวางหลักธรรมเป็นเกณฑ์ทางสังคม เน้นพระธรรมอันถูกต้อง โดยเน้นหลักธรรมสัจจะที่เป็นหลักธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์คิดเองพุดเอง แต่เป็นธรรมที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของธรรมชาติ (พุทธทาสภิกขุ, 2548: 156-157)

คำสอนทางศาสนาเท่านั้นที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งและสร้างเกาะป้องกันจิตใจของประชาชน ด้วยเชื่อว่าคำสอนทางศาสนาจะสร้างสภาพจิตที่ไม่หวั่นไหวด้วยแรงผลักดันของอกุศลหรือกุศล ศาสนาจะเป็นเครื่องการยอมรับและเข้าใจ หรือเคารพในเชื้อชาติ ละเอกลักษณะของแต่ละศาสนา เมื่อมนุษย์ยอมรับในลักษณะอันแตกต่างระหว่างกันได้แล้วความสัมพันธ์อันดีย่อมเกิดขึ้น ความเป็นมิตรภาพและการช่วยเหลือเผื่อแผ่ต่อกันก็จะตามมา จึงสามารถกล่าวได้ว่าหลักธรรมนั้นเป็นวิธีในการสร้างกระบวนการทางสันติภาพเป็นอย่างดีในสังคมมนุษย์

บทสรุป

ความขัดแย้งในสังคมไทยกับการเมืองการปกครอง เป็นความขัดแย้งทางชนชั้น ซึ่งมีท่าทีก่อให้เกิดสงครามกลางเมือง ระหว่างชนชั้นนำทางการเมือง นายทุนและจักรวรรดินิยม ซึ่งมุ่งรักษา ความมั่นแห่งชาติโดยกดขี่ทางการเมือง ฝ่ายหนึ่งกับประชาชนผู้ถูกปกครอง มีชาวนาชาวไร่ และกรรมาชีพ ซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลง ปฏีรูปการเมือง เศรษฐกิจ อีกฝ่ายหนึ่ง โดยใน

ยุคนี้ การเมืองไม่เปิดกว้าง ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างถูกแก้โดยความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยม โดยการใช้อำนาจและกำลังบังคับ

ขณะที่การสร้างสันติภาพในพระพุทธศาสนาเน้นไปที่การประนีประนอมเปรียบเทียบ เหมือนคูถ หรือมูตร บุคคลกระทบเข้าย่อมโยยกลื่น เพราะเป็นของเหม็น แต่เมื่อถูกปิดกั้นไว้ด้วยหญ้า กลื่นนั้น ย่อมไม่โยยไป ฉนั้นใด อธิกรณ์ที่ถึงมูลเหตุน้อยใหญ่อันชั่วหยาบ ยังไม่สงบ ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกสามัคคี เพราะหยาบร้าย เมื่อสงบระงับด้วยกรรมนี้ ย่อมเป็นอันระงับดุจคูถที่ถูกปิดกั้นไว้ด้วยหญ้า การแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งนี้จึงควรเริ่มจากการพูดคุย การรับฟังเสียงส่วนใหญ่และการยอมรับซึ่งข้อคิดเห็นที่ผิดพลาดของแต่ละฝ่ายที่ควรพิจารณา ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2530). **วินัยวินิจัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธนาชัย สุขวณิช. (2555). **ประมวลเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทยและแนวทางแก้ไข**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส). (2536). **มองสันติภาพของโลก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2548). **ธัมมิกสังคณนิยม**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). **คำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). **ประชาธิปไตยจริงแท้ คือแคไหน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร). (2554). **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด.

- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). (2547). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2541). **วินัยมุข เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การพยาบาลพระสงฆ์ในพระไตรปิฎก: ต้นตอสันติภาพชุมชนสงฆ์

Nursing of Monks in Tipitaka: The Origin of Peace in Sangha Community

ชบา อ่อนนาค

Chaba Onnak

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author email: chabaa1234@hotmail.com

Received: June 15, 2021; **Revised:** June 24, 2021; **Accepted:** June 30, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาการพยาบาลพระสงฆ์ในพระไตรปิฎก: ต้นตอสันติภาพชุมชนสงฆ์ การพยาบาล คือพฤติกรรม ที่พยาบาลกระทำเพื่อให้การดูแล ผู้ป่วยอย่างครอบคลุมทั้งกาย จิตและสังคม เพื่อบรรเทาและยับยั้งการลุกลามของโรค เพื่อฟื้นฟูสุขภาพให้ชัดเจนไว้ซึ่งสุขภาพอนามัยที่ดี ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย ให้พระสงฆ์ทำหน้าที่ช่วยเหลือพยาบาลต่อกันและกัน หากใครละเลยหรือไม่ปฏิบัติถือว่าเป็นอาบัติทุกกฏ เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติต่อกันถือว่าเป็นจริยพันธทางสังคมสงฆ์ ที่จะต้องเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน โดยเสนอหลัก พรหมวิหารธรรม เป็นแกนกลางในการปฏิบัติต่อกันความพอใจ เมื่อได้เห็นผู้อื่นเจ็บไข้ด้วยจิตที่มีเมตตา ก็อยากช่วยเหลือ แต่เมื่อช่วยเหลือผู้ป่วยจนสุดความสามารถที่จะช่วยได้แล้ว ก็ต้องมีอุเบกขา ต้องวางใจในสภาพที่เป็นไป ดูแลรักษาต่อเท่าที่จะทำได้ เมื่อปฏิบัติตามนี้แล้วย่อมนำสันติภาพมาสู่องค์กรสงฆ์

คำสำคัญ : การพยาบาล, ชุมชนสงฆ์, สันติภาพ

Abstract

This article is a study of the nursing of the monks in the Tipitaka: The Roots of Peace in the Sangha Community. The nursing is a behavior that nurses perform to provide comprehensive physical, mental and social care to alleviate and prevent the spread of disease, and to restore health to maintain good health. In Buddhism, the Buddha prescribes it in the Vinaya, He allowed the monks help to nurses to each other. If anyone neglects or does not act, it is considered an offence of wrongdoing (Dukkata). When monks treat each other, it is considered a Sangha Community ethics, that is, to be generous to each other by proposing the principle of the Four Noble Sentiments (Brahmavihara). It is the core teaching for treating each other with satisfaction, when they see others sick, with a compassionate mind want to help them. But when they help the patient to the best, should be equanimity, trust in the possible conditions and take care of them as much as they can. By following this, it could bring peace to the Sangha

Keywords: Nursing, Sangha Community, Peace

บทนำ

การปฏิบัติตนของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยในทางพระพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องปกติของสังคมบริษัทที่ประกอบไปด้วยจริยวัตรเป็นพื้นฐาน โดยเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้นก็จะเข้าใจธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มแจ้ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 188 หน้า 272, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยความแจ่มแจ้งหรือผลที่เกิดขึ้นจากการรู้แจ้งธรรมนั้นต้องเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ โดยสภาวะการปฏิบัติจะเสริมให้เกิดศักยภาพในการเข้าใจความจริงแก่บุคคลผู้ปฏิบัติตามแท้จริงแล้ว การดูแลซึ่งกันและกันก็เป็นจริยพันธทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งเบื้องต้นนั้นเป็นการมุ่งไปที่การฝึกปฏิบัติแต่เพียงผู้เดียว ดังข้อความว่า ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการเล่น มีความยินดี และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบุลย์บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักจึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด แม้บรรพชิตพวกหนึ่ง และคฤหัสถ์ที่กำลังครองเรือน สงเคราะห์ได้ยาก บุคคลพึงเป็นผู้ชวนขวนขวายน้อยทั้งในผู้อื่นและในบุตร จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 41, 43 หน้า 508-509, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อพิจารณาจากการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มของสงฆ์จึงกลายเป็นเหตุจำเป็นที่ถูกนำมาเป็นพิจารณาทั้งในแง่ของการปฏิบัติและหลักการในการดูแลกันและกันในยามประสบกับปัญหาเรื่องสุขภาพ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด ถ้ามีอุปัชฌาย์อุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้ นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอาจารย์ อาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้ นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีสัทธีวิหาริก สัทธีวิหาริกพึงพยาบาลภิกษุไข้ นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอันเตวาสิก อันเตวาสิกพึงพยาบาลภิกษุไข้ นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้ นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ ผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้ นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์สัทธีวิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้ นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 365 หน้า 240-241, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากข้อความข้างต้นจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของพระภิกษุ นั้นต้องดูแลและปฏิบัติต่อกันและกันในฐานะของผู้มีคุณธรรม อีกทั้งในฐานะของผู้เป็นอาจารย์ อุปัชฌาย์และสัทธีวิหาริกและอันเตวาสิก

บทความนี้จึงได้ประมวลความคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันด้วยหลักธรรมกับคุณค่าทางจริยธรรม โดยศึกษาผ่านทฤษฎีคุณค่าทางจริยธรรม แล้วนำมาชี้ให้เห็นคุณค่าที่เกิดขึ้นผ่านการศึกษาหลักจริยวัตรของพระสงฆ์สมณสมัยพุทธกาล ที่เกิดขึ้นภายในบุคคลที่ศึกษาและปฏิบัติ รวมถึงผลที่เกิดขึ้นตามมา เป็นความบริสุทธิ์และการอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์และบุคคลอื่นได้อย่างไร

แนวคิดการการพยาบาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

การพยาบาล หมายถึง การช่วยเหลือคนอื่นแต่ละคน ทั้งผู้เจ็บป่วยและคนปกติให้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้อีกฝ่ายนั้นมีสุขภาพดี หรือหายจากโรคเร็วขึ้นหรือตายอย่างสงบ รวมทั้งให้การช่วยเหลือให้ผู้ป่วยเหล่านั้นมีกำลังใจ มีความรู้ในการช่วยเหลือตนเองอย่างเร็วที่สุด เป็นการแสดงออกของมนุษย์ที่แสดงออกถึงความห่วงใยและอาทรต่อผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม

การพยาบาลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับมนุษย์ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ เริ่มด้วยการปฏิบัติกิจกรรมพยาบาลตามธรรมชาติหรือตามสัญชาตญาณของมนุษย์ เช่น มารดาดูแลบุตร หรือการดูแลช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย คนชรา เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข การพยาบาลเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยพ้นหายจากความเจ็บป่วย และการพยาบาลจะต้องจัดให้ผู้ป่วยอยู่ในสภาวะที่ดีที่สุด เพื่อธรรมชาติจะได้ช่วยให้ผู้ป่วยหายได้เอง (Sorensen and Luckmann's, 1994: 78) ซึ่งเห็นได้ว่า แนวคิดการพยาบาลมุ่งเน้นการดูแลในเรื่องของการส่งเสริมความสุขสบายของผู้ป่วย เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะเน้นสภาพแวดล้อมทางสังคม ผู้เชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติการพยาบาลขององค์การอนามัยโลก (สมจิต หนูเจริญกุล, 2543: 3) ได้ให้ความหมายของการพยาบาล ดังนี้

การพยาบาล คือ การช่วยเหลือบุคคลครอบครัว และชุมชน ในการประเมินและพัฒนาทั้งสุขภาพกาย และสุขภาพจิตให้ดีที่สุดภายใต้สภาวะแวดล้อมที่อาศัยและที่ทำงานของผู้ใช้บริการ ซึ่งการจะกระทำเช่นนี้ พยาบาลต้องพัฒนาความสามารถในการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การดูแลในระหว่างเจ็บป่วย การฟื้นฟูสภาพ โดยคำนึงถึงแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิต ทั้งกาย จิต สังคม ที่มีผลต่อภาวะสุขภาพความเจ็บป่วย ความพิการ และความตาย

ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์ ฉบับที่ 2 (2540) มาตรา 3 ของสภาการพยาบาลแห่งประเทศไทยได้ให้ความหมายของการพยาบาลและการผดุงครรภ์ ดังนี้ “การพยาบาล หมายความว่า การกระทำต่อมนุษย์เกี่ยวกับการดูแลและการช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย การฟื้นฟูสภาพ การป้องกันโรคและการส่งเสริมสุขภาพรวมทั้งการช่วยเหลือแพทย์กระทำการรักษาโรคทั้งนี้โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และศิลปะการพยาบาล”

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเหล่าสาวกให้หมู่เหล่าสงฆ์ดูแลซึ่งกันและกันไว้ว่าพวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุ ผู้จะพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 365 หน้า 240-241, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังตรัสถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยองค์ 5 ที่ควรพยาบาลภิกษุไข้ไว้ว่า ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้ที่ประกอบด้วยองค์ 5 ควรพยาบาลภิกษุไข้ คือ

- (1) สามารถจัดยา
 - (2) รู้จักของแสลงและไม่แสลง คือ นำของแสลงออกไป นำของไม่แสลงเข้ามาให้
 - (3) ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่อาภิส มีจิตเมตตา
 - (4) ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่อาเจียนออกมาไปเททิ้ง
 - (5) สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ ระวังให้อาหาญแกล้วกล้า
- ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถาเป็นบางครั้งบางคราว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 366 หน้า 242-243, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเหตุผลของพระพุทธองค์ดังกล่าว การพยาบาลจึงเป็นสัจจัตถญาณทางคุณธรรมของมนุษย์ที่จะดูแลช่วยเหลือบุคคลใกล้ชิด หรือเพื่อนมนุษย์ และทางพระพุทธศาสนาได้กำหนดคุณลักษณะที่สำคัญของพยาบาลนั้น นอกจากจะต้องมีความรู้ทางวิชาการเฉพาะสาขาทักษะในการดูแล พุดคุยปลอบใจผู้ป่วยแล้ว ยังต้องมีคุณธรรมในเรื่องของความเมตตากรุณาอดทน ช่มใจและการเสียสละ นั่นคือพระพุทธศาสนาได้เน้นการพยาบาลผู้ป่วยทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม

ลักษณะการดูแลสุขภาพในพระพุทธศาสนา

จุดมุ่งหมายของการพยาบาล ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ มุ่งเน้นทั้งทางกายและทางใจ เมื่อทางกายทุเลา ทางใจก็ดีขึ้น เมื่อกายใจหายป่วยก็สามารถปฏิบัติศาสนากิจของตนได้ จึงเน้นไปที่สุขภาพ กายและใจ เป็นหลัก กล่าวคือ

1. การดูแลสุขภาพทางกาย คำว่า “สุขภาพ” หมายถึง สุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญา จึงสื่อความหมายใกล้ความสุข ภาวะที่ปลอดทุกข์ เป็นสุข เป็นภาวะที่สมบูรณ์ คำ

สมัยใหม่เรียกว่า “องค์รวม” ความสุขแนวพุทธหรือสุขภาพแนวพุทธ ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นวิชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ขุ่นมัว เศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนรนกระวนกระวาย) ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นความดีงามของชีวิต (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542: 5-10)

คำว่า “สุขภาพ” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีคำกล่าวที่บ่งถึงภาวะการมีสุขภาพกายดีมีอยู่ 2 คำ คือ คำว่า อัปปาปาโธ มีความเจ็บป่วยน้อย หรือ “อัปปาตังโก” มีโรคน้อย เช่น “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียาอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 379 หน้า 464, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ข้อความว่า “บุคคลในโลกนี้เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคน้อย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 317 หน้า 306-307, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ข้อความอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุ ผู้บำเพ็ญเพียรมี 5 ประการ คือ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 53-54 หน้า 92-93, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

นอกจากนั้นยังมีทศนะเรื่องความเจ็บป่วยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ประการหนึ่งว่า “ร่างกายเป็น รังแห่งโรค” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 148 หน้า 78, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยการที่ร่างกายเป็นฐานหรือที่ตั้งแห่งโรค ย่อมจะเจ็บป่วยอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มากก็น้อยเป็นธรรมดา อีกคำหนึ่ง คือ คำว่า “อโรคฺย” ไม่มีโรค ดังพุทธภาษิตว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา” แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 215-216 หน้า 54-255, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ไม่ว่าในกาลใดๆ โรคภัยไข้เจ็บเป็นสิ่งไม่มีใครที่จะรอดพ้นไปได้ เพราะชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยขันธ 5 ที่ต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้น โรค คือ สิ่งที่เสียดแทงกายและใจให้ได้รับความเจ็บป่วย หรือเรียกว่า “ทุกข์” พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโรค 2 ประการ คือ โรคทางกาย (กายโก โรโค) และโรคทางใจ (เจตสิกโก โรโค) (พระปอปปริศา ปริปัญโญ, 2545:1) ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุ โรค 2 อย่างนี้ 2 อย่างเป็นไฉน คือ โรคทางกาย 1 โรคทางใจ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ปฏิญาณความไม่มีโรคด้วยโรคทางกาย ตลอดปีหนึ่ง มีปรากฏ ผู้ปฏิญาณความไม่มีโรคตลอด 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง ผู้ปฏิญาณความไม่มีโรค แม้ยิ่งกว่า 100 ปีบ้าง มีปรากฏ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใด ปฏิญาณความไม่มีโรคทางใจ แม้ครู่หนึ่ง สัตว์เหล่านั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชินาสพเท้านั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 157 หน้า 168, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

โรคเป็นปัญหาสำคัญต่อสุขภาพของมนุษย์ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมจะบั่นทอนกายและจิตให้ทรุดโทรมลง ถือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นมนุษย์จึงมีความพยายามที่จะรักษาร่างกายและจิตใจ ให้มีสุขภาพะที่ดีมีความสุข เมื่อกายและใจมีความสุขแล้ว นั้นหมายถึงว่าสังคมก็จะเกิดความสงบสุขไปด้วย สมกับที่องค์การอนามัยโลกได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า สุขภาพคือสภาวะเชิงพลศาสตร์ของความสุขที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ เพราะชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า จึงควรทำการรักษาสุขภาพะให้เกิดแก่ร่างกายและจิตใจเสมอ

2. การดูแลสุขภาพทางใจ พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสำคัญของการมีสุขภาพร่างกายดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียนว่า เป็นช่วงเวลาที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 53-54 หน้า 92-93, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หากร่างกายเจ็บป่วยไม่อาจเฝียวยาได้แล้ว พระองค์จะทรงมุ่งเน้นการเฝียวยาทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังเรื่องทีปรากฏว่า ครั้งหนึ่งมีภิกษุทุพพลภาพป่วยหนัก ระยะเวลาสุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงเฝียวยารักษาทางด้านจิตใจ ทรงมีพระดำรัสว่า “แม้ร่างกายจะเจ็บหนักแต่ยังสามารถพัฒนาให้ไปสู่การบรรลุธรรมได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 121 หน้า 201, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นับว่าเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้ผู้ป่วยหนัก มีความหวังที่จะดูแลรักษาใจซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด เพื่อผู้ป่วยสามารถประคองจิตที่ดีของตนได้ตลอดไป จนกว่าจะสิ้นชีวิต หรือหากประคองจิตได้ถึงขั้นสูงสุด คือ การบรรลุธรรมได้พร้อมกับการสิ้นชีวิต ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ชีวิตสมสึลี” ถือว่าเป็นการบรรลุ เป้าหมายชีวิตในโอกาสสุดท้ายที่

สูงสุด ยกตัวอย่างการรักษาสุขภาพทั้งทางกายและจิตไว้หลายประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 225 หน้า 236, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนี้

1) การฉันอาหารมือเดียวนอกจากจะทรงถือหลักในการฉันอาหารมือเดียวตลอดชีวิต พรหมจรรย์แล้ว พระองค์ยังทรงพร่ำสอนและแนะนำให้เหล่าภิกษุสงฆ์ฉันอาหารมือเดียวด้วย ดังพุทธพจน์ว่า “ตถาคตฉันมือเดียว ไม่ฉันในเวลาวิกาล พระองค์รู้สึกว่า กระปรี้กระเปร่าทำให้มีโรคน้อย ภิกษุทั้งหลาย มาเถิด แม่เธอทั้งหลาย ก็จงฉันอาหารมือเดียวเถิด เธอทั้งหลายฉันอาหารมือเดียว จักรู้สึกว่า มีโรคน้อย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 225 หน้า 236, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และมีการพิจารณาอาหารก่อนฉัน ดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง ไม่ใช่เพื่อประดับประดา แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไปได้ เพื่อบำบัดความหิว เพื่อบรรเทาพรหมจรรย์ ด้วยความ คิดเห็นว่า โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสีย และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษ และการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เรา แล้วจึงบริโภคอาหาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 27 หน้า 23, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) การออกกำลังกาย พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีออกกำลังกายที่เหมาะสมกับสมณเพศเป็นอย่างดี ทรงยึดหลักการปรับเปลี่ยนอิริยาบถทั้ง 4 ยืน เดิน นั่ง นอน ให้มีความสมดุล โดยเฉพาะอิริยาบถเดิน ได้แก่ การเดินบิณฑบาต เข้าตรู่ของทุกวัน พระพุทธเจ้าและพระสาวก จะออกเดินบิณฑบาต ไปตามหมู่บ้านเป็นประจำ เช่น “ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยัง....ลำดับนั้น อุทัยพราหมณ์ดักข้าวใส่บาตรถวายจนเต็ม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 198 หน้า 285-286, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และ “ครั้นเวลาเช้า ท่านพระอานนตฺรครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 207 หน้า 299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเดินจงกรม การเดินไปมาโดยมีสติกำกับ พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะปฏิบัติธรรมด้วยการเดินจงกรมเป็นประจำ

3) การบริหารจัดการ พระพุทธเจ้าทรงถือหลักปฏิบัติในการบริหารจัดการ ด้วยหลักใหญ่ๆ ดังที่ตรัสไว้ในโอวาทปาติโมกข์ 3 ประการ คือ “ละชั่ว ทำดี และทำจิตให้บริสุทธิ์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 54 หน้า 57, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การละชั่ว คือ การละเว้นจากบาปอกุศลทั้งปวง ได้แก่ การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเพ้อเจ้อ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา การมีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 440 หน้า 473-475, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การทำดี คือ การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การละเว้นขาดจากการฆ่า ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเพ้อเจ้อ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา การมีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 441 หน้า 475-478, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การทำจิตให้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ดำรงจิตให้บริสุทธิ์ด้วยการทำจิตให้อยู่กับปัจจุบันกาลทุกขณะ และการทำจิตให้ว่าง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดรู้ปัจจุบัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 10 หน้า 10, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

4) การอยู่กับธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติตามที่ต่างๆ เช่น ตามป่าบ้าง ภูเขาบ้าง โคนต้นไม้บ้าง ในถ้ำบ้าง เช่น “สมัยนั้น มาณพหลายคน พวกกันเข้าไปยังป่านั้นแล้ว ได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับนั่งคู้บัลลังก์ตั้งพระกายตรง อยู่ในรารูปานั้น และถามว่า ภิกษุ ท่านทำงานอะไร จึงอยู่ในป่าสาละ พระโคตมอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ได้รับความยินดีอะไร หรือ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 203-204 หน้า 294-296, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธองค์ ทรงประจักษ์ชัดถึงคุณประโยชน์ของการอยู่อาศัยตามธรรมชาติว่า “เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัยป่าที่นั่น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ไม่ ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 193 หน้า 205, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระองค์ทรงบัญญัติข้อห้ามไม่ให้ภิกษุทำลายธรรมชาติ เช่น ห้ามภิกษุ ถ่าย อูจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนพืชและในน้ำ ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ (พระไตรปิฎก

ภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 652 หน้า 732, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ห้าม
 ฝึกุษาทำลายต้นไม้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 136 หน้า 310, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย, 2539)

5) สุขลักษณะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักปฏิบัติเรื่องสุขลักษณะอนามัย
 ของพระองค์เองและฝึกุษาสงฆ์ด้วย ทรงบัญญัติให้ฝึกุษาสงฆ์ปฏิบัติ 2 ประการ คือ สุขอนามัยด้าน
 ร่างกาย และสุขอนามัยด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้

5.1) สุขลักษณะด้านร่างกาย ทรงบัญญัติให้ฝึกุษาสวมรองเท้าในขณะที่ขับถ่ายได้ ซึ่ง
 ตามปกติพระพุทธเจ้า จะทรงห้ามการสวมรองเท้า ยกเว้นกรณีเจ็บป่วยหรือเท้าแตก
 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 246-249 หน้า 13-19, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, 2539) การขับถ่ายของฝึกุษาไว้ว่า ห้ามไม่ให้ฝึกุษาเบ่งแรงๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย
 เล่ม 7 ข้อ 374 หน้า 243, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการป้องกัน
 การเกิดโรคติดต่อทางทวารและโรคหัวใจวาย ไม่ให้เคี้ยวไม้ชำระฟันขณะขับถ่าย และไม่ให้อา
 อูจจาระ ปัสสาวะนอกราง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 374 หน้า 243, มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ให้เคี้ยวไม้ชำระฟัน เพื่อประโยชน์ต่อสุขภาพในช่องปาก
 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 282 หน้า 69, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 2539)

5.2) สุขลักษณะด้านสิ่งแวดล้อม ทรงบัญญัติทั้งขั้นตอนวิธีการทำความสะอาดไว้ด้วย
 ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ว่า

ฝึกุษา ๓๐ อยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถพึงชำระให้สะอาด เมื่อชำระ
 วิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อนวางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปู
 นอน พูก หมอนออกไปวางไว้ ณ ที่สมควร เติง ตั้ง พึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด
 ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร ถ้าวิหารมี
 หยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องพึงเช็ด ถ้าฝาที่ทา

น้ำมันหรือทาสีดำขึ้นรา พึงใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา พึงใช้น้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้วิหารคราค่ำไปด้วยฝุ่นละออง.... ไม่พึงเคาะเสนาสนะได้ลม พรหมปูพื้น พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เขียงรองเท้า พึงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับไว้ตามเดิม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 370-372 หน้า 283-241, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนากล่าวถึงการป้องกันโรคมากกว่าการรักษา คือ ใช้ปัญญาและวิธีการ นอกจากการใช้ตัวยา ผู้ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีโรคน้อย ไม่เป็นโรคทางใจตามความหมายทางพุทธศาสนาและทางจิตเวช พุทธวิธี 3 ประการ ในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมได้แก่

ก. พุทธวิธีการดูแลสุขภาพและเสริมสร้างสุขภาพ เช่น บริโภคอาหารที่มีประโยชน์พอประมาณ การออกกำลังกาย การพักผ่อน

ข. พุทธวิธีบำบัดรักษาโรค ใช้น้ำมันไพรฉน์ (กิน) ไล่ พอก ทา หยอด

ค. พุทธวิธีบำบัดด้วยพระธรรมโอสธ ซึ่งเป็นวิธีแห่งปัญญา เป็นสัจธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เช่น การฟังธรรม การพิจารณาธรรม และปฏิบัติธรรม เป็นเหตุให้ จิตผ่องใส ผ่อนคลาย เป็นผลดีต่อสุขภาพ การสวดสาธยายบทธรรม มีใช้เพื่อความขลังศักดิ์สิทธิ์

การป้องกันโรคตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขา โดยหลักการดังต่อไปนี้

ก. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีศีลและวินัย มีความประพฤติถูกต้องดีงาม เช่น อนุรักษส่วนบุคคล การกินการดื่ม การออกกำลังกาย การพักผ่อน การสุขภาพาสสิ่งแวดล้อม จะส่งเสริมให้เกิดสุขภาพกาย มีอนามัยดีปราศจากโรค และเป็นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบทางกายและทางวาจาอีกด้วย

ข. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตให้เข้มแข็งมั่นคงมีสมาธิ มีความเพียรตั้งใจเพื่อป้องกันมิให้อกุศลเกิดขึ้น เพื่อกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เพื่อสร้างสรรค์ความดีและเพื่อรักษาความดีเอาไว้ให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น รวมทั้งการฝึกจิตให้มีสติระลึกรู้เท่าทันอาการของ

กาย ความรู้สึก ความคิด และธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล เมื่อจิตเป็นสมาธิมีสติตั้งมั่นอยู่กับสิ่งที่กำหนดอยู่ จิตย่อมสะอาดบริสุทธิ์ ผ่องใส นับว่าเป็นการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตได้ดี และเป็นการกำจัดกิเลสอย่างกลางคือนิเวรณให้สงบระงับ

ค. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีปัญญา โดยการปรับความรู้ความเห็นให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จนถึงการรู้แจ้งเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง อันจะทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ ปราศจากกิเลสทั้งหลาย และโดยการปรับความเห็นความดำริให้ถูกต้อง จะนำไปสู่การไม่คิดหมกมุ่นยึดติดในกามหรือสิ่งที่น่าใคร่ การรู้จักปล่อยวางเสียสละ การไม่คิดพยาบาทเบียดเบียนผู้อื่น แต่ให้มีเมตตาจิตรักใคร่ปรองดอง คิดช่วยเหลือผู้อื่น การใช้ปัญญาที่ถูกต้องจึงเป็นเครื่องส่งเสริมสุขภาพได้เป็นอย่างดี ไม่ก่อให้เกิดโรคทางกายและโรคทางใจ ทำให้เกิดความสุขกายสุขใจ เมื่อประสบกับสิ่งที่ถูกใจหรือไม่เป็นที่ถูกใจ ก็สามารถใช้ปัญญาเป็นตัวควบคุมจิตใจ และจัดการกับเหตุการณ์นั้นๆ ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ และยังเป็นการกำจัดกิเลสอย่างละเอียดคืออนุสัยให้ลดลงหรือหมดไปโดยสิ้นเชิงได้ (พระปองปริดา ปริบุญโญ, 2545: 215–216)

การดูแลสุขภาพทางกายและใจถือเป็นการบำบัดโรคในทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นไปที่การดูแลสุขภาพทางใจเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ไม่ทำให้ร่างกายลำบากไปพร้อมกันด้วย คือหากร่างกายป่วยก็ต้องได้รับการสนใจเยียวยาด้วยความเอาใจใส่ของตนเองและผู้อื่นที่จะมาช่วยเหลือด้วยความเสียสละให้เกิดความสุขทางกายและใจไปพร้อมกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการพยาบาลต้นต่อของสันติภาพ

การศึกษาความสัมพันธ์นี้อาศัยคุณค่าทางจริยธรรม ดังนี้

1. ความสัมพันธ์แบบอัตตวิสัย การพิจารณาความสัมพันธ์คุณค่าแบบอัตตวิสัยที่เริ่มต้นด้วยการหาหลักการทางความเชื่อที่มีต่อแนวคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีผลในการนำไปใช้ตัดสินคุณค่าด้านต่างๆ ทั้งความดี ความชั่ว ความถูกและผิด ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันดังนี้

ก. คุณค่าทางด้านเหตุผล ความดีจะมีคุณค่าเมื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในขั้นต้น (Edward Westermarck, 2003: 46) เพราะผู้หวังความสุขในทางพระพุทธศาสนา ต้องเริ่มต้นตั้งแต่ระดับความสุขคือความสุขที่ได้ตอบสนองตามความต้องการของมนุษย์ในการ

วางรากฐานของการใช้ชีวิต ดังพระภิกษุมีความต้องการด้วยปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตแต่เป็น ความต้องการที่ถูกจำกัดด้วยลักษณะของหลักธรรม เช่น ความสันโดษ ความรู้จักประมาณ ความเป็นคนเรียบง่าย เป็นต้น ฉะนั้น ความดีที่ถูกพิจารณาผ่านคุณค่าของประโยชน์ที่มีผลต่อ การดำเนินชีวิตจึงถูกจำกัดด้วยหลักธรรม เพื่อจำกัดความอยากและเป็นพื้นฐานในการพัฒนา ตัวเองสู่ความสุขในระดับมานุสสุและนิพพานสุขที่สูงขึ้นไป

ข. คุณค่าความทุกข์และความสุข ทุกข์กับสุข โดยคำว่า ทุกข์ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 14 หน้า 16, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือสภาพ ที่ทนได้ยาก สภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลายไป เนื่องจากต้องไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง

ส่วนความสุขไม่ได้มีความหมายอะไรเลยหากไม่ได้เกี่ยวพันกับบุคคลผู้ที่รับความสุข นั้น ซึ่งตอบปัญหาข้อหนึ่งที่ว่า เมื่อนิพพานเป็นความสุข แล้วใครเป็นผู้มีความสุขในนิพพาน นั้นได้ คำตอบก็คือตราบเท่าที่ยังไม่นิพพานหรือดับสูญสลายทางกาย บุคคลนั้นก็ได้รับผลแห่ง ความสุขนั้นได้ ความสุขจึงเป็นเรื่องของบุคคล ส่วนการอธิบายความสุขในปฏิจจสมุปบาทซึ่ง อยู่ในฝ่ายของปรมาตมธรรมจึงไม่มี เพราะปฏิจจสมุปบาทเป็นความจริงที่ไม่มีบุคคลเข้าไป เกี่ยวข้อง เป็นกฎแห่งธรรมตามกฎแห่งนิยาม แต่ความสุขเป็นเพียงสมมติที่เกิดขึ้นโดยอาศัย คำอธิบายให้สอดคล้องกับบุคคล ท่านพุทธทาสเรียกวิธีการกล่าวลักษณะนี้ว่า ภาษาคน คือ ถือเอาภาวะไม่มีทุกข์นั้นเป็นความสุข เพื่อประโยชน์แก่การสอนศีลธรรมเท่านั้นเอง

2. ความสัมพันธ์แบบปรัวสัย ในลักษณะความสัมพันธ์ขององค์กร จึงเน้นไปที่การอยู่ ร่วมกันของสังคมสงฆ์ จึงมีความสัมพันธ์กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย อันเนื่องมาจาก ผู้ที่เข้ามาบวช แล้ว ไม่ว่าจะมาจากรวณะอะไร ย่อมเป็นอันเดียวกันดั่งแม่น้ำคงคา ที่เรียกว่าศากยบุตร

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง หลักธรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่มีอยู่ ในธรรมชาติพระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาสั่งสอน เพื่อให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติให้มีความเจริญแก่ตนและส่วนรวม ในการปฏิบัติงานการพยาบาลที่มี ประสิทธิภาพและก่อให้เกิด ความสุขใจทั้งผู้ปฏิบัติและผู้ป่วย พยาบาลจึงต้องมีคุณธรรมทั้งหลาย พร้อมอยู่ในตนเอง เช่น ความเมตตา กรุณา ความเสียสละ ซื่อสัตย์ ความอดทน พยาบาลที่มี

การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนขณะทำงาน ย่อมทำให้บุคคลผู้นั้นมีพฤติกรรมการทำงานที่ดีด้วย จึงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือ พรหมวิหาร 4 มาเป็นแนวปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสามัคคีแห่งสงฆ์

การปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร 4 กับพฤติกรรมการพยาบาลพรหมวิหาร 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 327 หน้า 256, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หมายถึง ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ บางที่แปลว่า ธรรมประจำใจ ที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม ซึ่งประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ได้แก่

(1) เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้าต่อสรรพสัตว์ทั่วไปไม่มีประมาณ แผ่ทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอย่างไม่จำกัดขอบเขต คุณธรรมนี้เป็นพื้นฐานทำให้เกิดหลักธรรมอื่นๆ ถ้าขาดเมตตาธรรมแล้วคุณธรรมอื่นๆ ก็ยากที่จะเกิดขึ้นในจิตใจได้ เมตตาธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้เป็นพยาบาล เพราะหมายถึงการเอาใจใส่ปรารถนาดีห่วงใยและเอื้ออาทรต่อผู้ป่วย

(2) กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์เดือดร้อนของปวงสัตว์ ยกตัวอย่าง เช่น ผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานทางกายและใจเกี่ยวกับความเจ็บป่วยของตน สภาวะเช่นนี้ผู้ป่วยย่อมต้องการความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งจากพยาบาล อย่างน้อยช่วยทำให้เขาเกิดความมั่นใจและมีกำลังใจที่จะรักษาโรคให้หายเป็นปกติเหมือนเดิม

(3) มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการ แ่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป หรือส่งเสริมให้กำลังใจเพื่อเขาจะได้ทำความดียิ่งขึ้นไป เช่น ในด้านการพยาบาล พยาบาลควรแสดงความยินดีและส่งเสริมผู้ป่วยให้ได้รับการรักษาขั้นต่อไปด้วยความจริงใจ

(4) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตรางั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิชอบของตน คุณธรรมข้อนี้มีความสำคัญต่อการนำไปใช้แก้ปัญหาอย่างยิ่ง เพราะช่วยให้ผู้ปฏิบัติละความอยู่ดีธรรมทั้งหลายและมองสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงโดยไม่มีการเลือก เขาเลือกเรา

ในการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้แสดงทัศนะว่า (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กายหายไข้ ใจหายทุกข์, 2545: 52–62) ธรรมในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นชุด เพราะเป็นระบบ (Holistic) คือ ระบบองค์รวม หมายความว่าต้องทำให้ครบชุด มีคุณภาพทั้ง 4 ด้าน นั่นคือ หลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา นี่ต้องทำให้ครบทุกด้าน ถูกต้องพอดีตามสถานการณ์ กล่าวคือ

(1) เมื่อเขาอยู่ภาวะปกติควรมีเมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุขสบายต่อไป

(2) เมื่อเขาตกหล่นไปจากสภาพที่ปกติ มีความทุกข์ ควรมีกรุณา หมายถึง การพลอยมีใจหวั่นไหวเมื่อเห็นคนอื่นเดือดร้อนหรือมีความทุกข์ ต้องการจะปลดเปลื้องทุกข์เขาให้พ้นความทุกข์

(3) เมื่อเขาดีขึ้น ประสบความสำเร็จ มีความสุข ทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรมีมุทิตา หมายถึง พลอยยินดีด้วยคอยสนับสนุนส่งเสริม

(4) กรณีที่จะรักษาความถูกต้องชอบธรรม หลักการ กฎเกณฑ์ ควรมีอุเบกขา ซึ่งแปลว่าคอยดูอยู่ใกล้ ๆ วางใจเป็นกลาง พร้อมทั้งจะแก้ไขสถานการณ์แต่ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงเพื่อให้คนนั้นรับผิชอบต่อตัวธรรม หลักการ กฎเกณฑ์ ซึ่งต้องใช้ปัญญาในการ

พิจารณา ตามปกติผู้ที่มีจิตใจประเสริฐจะต้องมีความเมตตา กรุณา แต่ถ้าวการแสดงความเมตตา กรุณานั้นจะทำให้เสียความยุติธรรม ก็ต้องวางใจเป็นกลางคือตั้งในอุเบกขา ต้องเว้นจากอคติ 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 311 หน้า 288, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ไม่ให้ใจลำเอียงเพราะความรัก ความชัง ความเขลา และความกลัว ใจจึงจะเป็นอุเบกขาได้ อุเบกขาเป็นธรรมที่มุ่งรักษาความเป็นธรรมในสังคม แล้วช่วยให้ชีวิตคนพัฒนา เช่น พ่อแม่ไม่มีอุเบกขา เลี้ยงลูกแบบประคบประหงม ไม่เปิดโอกาสให้ตัดสินใจทำอะไรเลย ลูกจะไม่โตทั้งทางจิตใจและปัญญา แต่การมีอุเบกขามากอย่างเดียว สังคมก็ไม่เป็นสุข เพราะทุกคนต่างรับผิดชอบต่อหลักการอย่างเดียวกัน มีแต่แนวคิดที่คอยตรวจสอบกัน เช่น คุณทำถูกต้องตามหลักการและกฎหมายฉันไม่ว่า แต่ถ้าทำผิดหลักการและกฎหมายเมื่อไร ฉันจัดการทันที ไม่มีช่วยเหลือกัน ไม่มีน้ำใจต่อกัน ไม่มีเมตตาต่อกัน ซึ่งทำให้สังคมเสียความสมดุลบุคคลที่อยู่ในสังคมก็มีแต่ความเครียด

สำหรับพยาบาล การนำพรหมวิหาร 4 มาใช้ต้องมีความสมดุลกัน ทั้งสี่ข้อ จะเน้นข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ควรเริ่มต้นด้วยความมีเมตตาและกรุณาเสียก่อน จึงจะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความพอใจ เมื่อได้เห็นผู้อื่นเจ็บไข้ด้วยจิตที่มีเมตตา ก็อยากช่วยเหลือให้พ้นจากความลำบากนั้น แต่เมื่อช่วยเหลือผู้ป่วยจนสุดความสามารถที่จะช่วยได้แล้ว ก็ต้องมีอุเบกขา ไม่ปล่อยใจให้ทรนทรายเพราะช่วยไม่สำเร็จ แต่เมื่อนำอุเบกขามาใช้ ไม่ได้หมายความว่า จะหยุดการดูแลผู้ป่วยเพียงเท่านั้น การดูแลก็ยังคงดำเนินต่อไปเพราะจิตยังมีเมตตา และมีความกรุณาที่จะดูแลรักษาต่อเท่าที่จะทำได้ ในเวลาเดียวกันก็หาโอกาสศึกษาหาวิธีอื่น ๆ ที่เป็นไปได้ตามหลักวิทยาศาสตร์มาใช้เมื่อค้นพบวิธีแล้วก็ดำเนินการดูแลต่อไป

ประโยชน์ของพรหมวิหาร 4 ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 326 หน้า 325-326, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนี้ เมตตา เป็นเครื่องสลัดซึ่งพยาบาท กรุณา เป็นเครื่องสลัดซึ่งวิหิงสา (ความคิดร้าย) มุทิตา เป็นเครื่องสลัดซึ่งอวดิ (ความไม่ยินดี) อุเบกขา เป็นเครื่องสลัดซึ่งราคะ

กล่าวคือ เมตตาเป็นคุณธรรมที่ทำลายพยาบาท กรุณาเป็นคุณธรรมที่ทำลายความเบียดเบียน มุทิตาเป็นคุณธรรมที่ทำลายความอิจฉา อุเบกขาเป็นคุณธรรมที่ทำลายความลำเอียง

พรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมทางใจ ย่อมทำให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น กล่าวคือผู้นั้นจะมีจิตแผ่ไมตรีและเป็นประโยชน์ปรารถนาความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น ใฝ่ใจอันจะปลดปล่อยความทุกข์ยากของผู้อื่น คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้สามารถแบ่งได้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับธรรม (กฎเกณฑ์ความถูกต้องดีงาม) โดยคุณธรรม 3 ข้อแรกเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งการนำไปใช้ในชีวิตจริงจะต้องให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่บุคคลประสบ กล่าวได้ว่าคุณธรรมที่เด่นชัดที่คนไทยนำมาปฏิบัติอยู่เสมอคือความเมตตา กรุณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัมพันธ์ภาพระหว่างพยาบาลและผู้ป่วย คุณธรรมที่ต้องใช้มากที่สุดคือความเมตตาซึ่งจะเริ่มปฏิบัติตั้งแต่พบเห็นผู้ป่วยแม้ยังไม่รู้ว่าผู้ป่วยเป็นอะไร ส่วนคุณธรรมความกรุณาก็ต้องนำมาปฏิบัติคู่กัน เช่น เมื่อผู้ป่วยต้องประสบกับโรคภัยไข้เจ็บ พยาบาลจึงต้องมีความกรุณาที่จะช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ทรมานให้เบาบางลงไปและแสดงมุทิตาจิตเมื่อผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น ส่วนอุเบกขานั้นจัดว่าเป็นคุณธรรมที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับธรรม อุเบกขาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อรักษาไว้ซึ่งความถูกต้องดีงามเพราะไม่ทำให้เกิดความลำเอียงในการเลือกการปฏิบัติในผู้ป่วย ซึ่งในการปฏิบัติต้องกระทำให้สมดุลกันทั้ง 4 ด้าน สังคมสงฆ์จึงเกิดความสุขสงบได้

บทสรุป

การพยาบาลในพระไตรปิฎก เป็นการที่เหล่าพระสงฆ์ดูแลซึ่งกันและกันในฐานะเป็นผู้อยู่ร่วมกัน อันแสดงถึงหลักความสามัคคี ความเมตตาที่มีต่อกันและกันและการให้คนได้พ้นจากความทุกข์ หากใครไม่ช่วยเหลือกันก็จะมีคามผิดตามพระวินัย ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ด้วยกันคุณค่าทางจริยธรรม อันได้แก่ศีลและธรรม เป็นตัวอธิบายถึงคุณค่าในอัตตวิสัย มุ่งถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติและสังคมสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกัน คือ หากทำดีแก่สังคมด้วยการดำเนินตามศีลและธรรม ผลก็จะเกิดประโยชน์ซึ่งเป็นคุณค่าแก่สังคมด้วย และตนเองก็เป็นคน

ในสังคมก็ย่อมได้รับประโยชน์ไปด้วย ตรงกันข้ามหากสังคมไม่สงบสุข ตนเองก็ยากจะมีความสุขสงบสุข หลักการแห่งการอิงอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การปฏิบัติต่อกันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น ขณะที่ลักษณะความสัมพันธ์แบบปรวิสัย เป็นความจริงที่เกิดการเกื้อกูลกันและกัน การประเมินคุณค่าผ่านความสามัคคีขององค์กรเป็นเกณฑ์

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). **การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **ใจหายทุกข์ กายหายไข้**. (2545). กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระปองปรีดา ปริบุญโญ. (2545). “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2540. (2540, 23 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 114 ตอนที่ 75 ก หน้า 1-9.

Edward Westermarck. (2003). “Ethics Are Relative”. **Introduction to Ethical Studies an Open-Source Reader**. edited by Lee Archie John G. Archie.

สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2564, <https://philosophy.lander.edu/ethics/ethicsbook.pdf>.

Soresen and Luckmann's. (1994). **Basic Nursing : A Psycho Physiology Approach**. 3rd ed. Philadelphia: W.B. Saunders Co.

บทวิจารณ์หนังสือ: Book Review
“ระเบียบวิธีการวิจัยทางการศึกษา”
(Educational Research Methodology)

วิทยา ขนชัยภูมิ

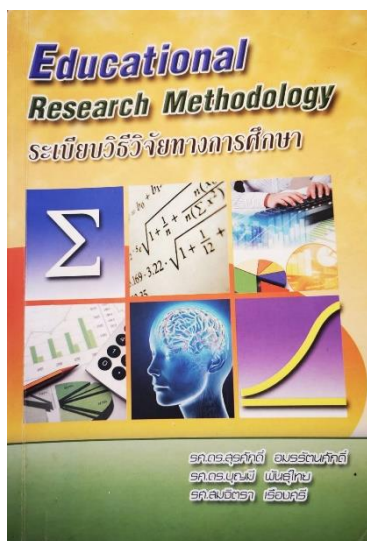
Witthaya Khonchaiyaphum

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

Faculty of Education, Silpakorn University, Sanam Chan Palace Campus

Corresponding Author E-Mail: wittamcu1990@hotmail.com

Received June 16, 2021; Accepted: June 30, 2021

ผู้เขียน : สุรศักดิ์ อมรรัตนศักดิ์, บุญมี พันธุ์ไทย,
สมจิตรา เรืองศรี

ปีที่พิมพ์ : 2557

จำนวนหน้า : 480

สำนักพิมพ์ : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ

ISBN: 978-974-302-663-8

บทนำ

หนังสือระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา (Educational Research Methodology) เป็นหนังสือที่นำเสนอความรู้พื้นฐานด้านระเบียบวิธีการวิจัยที่สำคัญ ถูกต้องโดยละเอียด โดยการนำเสนอหลักการวิจัยและแนวทางปฏิบัติในขั้นตอนกระบวนการวิจัยอย่างครบถ้วน เริ่มตั้งแต่การกำหนดปัญหาการวิจัย การเขียนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ตัวแปร สมมติฐาน วิธีการสุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์

ข้อมูล การใช้สถิติ การออกแบบการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และการสรุปผลการวิจัย ตลอดจนการเขียนเค้าโครงและรายงานการวิจัย

ด้วยการจัดเรียงเนื้อหาสาระอย่างเป็นขั้นตอน เป็นระเบียบและการใช้ภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ เหมาะสมกับนิสิต นักศึกษา ใช้ในการประกอบการเรียน ตลอดจนจนถึงอาจารย์ ผู้สนใจทั่วไป และนักวิชาการทางการศึกษา สามารถนำความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีการวิจัยไปเป็นแนวทางในการทำวิจัย เพราะว่าได้นำเสนอเนื้อหาการวิจัยได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุกขั้นตอน

เนื้อหา

ตำราเล่มนี้ได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการกำหนดปัญหาการวิจัย ตัวแปร สมมติฐาน รวบรวมข้อมูล สถิติวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการวิจัย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่สนใจเกี่ยวกับการเขียนรายงานการวิจัย มีความรู้ ทักษะ และความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบวิธีการวิจัยมากยิ่งขึ้น โดยตำราเล่มนี้ได้มีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 13 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ ในบทนี้จะกล่าวถึงองค์ความรู้พื้นฐานของมนุษย์ การพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของตน สภาพความเป็นจริงการแสวงหาความรู้หลากหลายวิธี ประกอบด้วยการแสวงหาความรู้โดยไม่อาศัยเหตุผล และการแสวงหาความรู้ความจริงโดยอาศัยเหตุผล อีกทั้งยังกล่าวถึงความหมายของการวิจัย ประเภทของการวิจัยที่เป็นส่วนสำคัญในการทำวิจัยนำไปสู่การเขียนงานวิจัยให้ตรงกับวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และจุดมุ่งหมายของการวิจัย

บทที่ 2 กำหนดปัญหาการวิจัย กล่าวถึงสภาพของปัญหาการวิจัยที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ จากทฤษฎีของผู้สนใจ และจากประสบการณ์ งานเขียนทางวิจัย ข้อเสนอแนะในวิทยานิพนธ์หรืองานวิจัย ซึ่งกำหนดปัญหาการวิจัย เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการวิจัย ตลอดจนถึงการประเมินปัญหาการวิจัยไว้อย่างละเอียด ชัดเจนซึ่งจะทำให้ผู้สนใจมองเห็นแนวทางในการกำหนดปัญหาการวิจัยให้ชัดเจนขึ้นและครอบคลุมทุกปัญหาในหัวข้อการวิจัย รวมถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้

บทที่ 3 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จะกล่าวถึงการเขียนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในการวิจัย จากแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ แหล่งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ยังทั้งยังนำเสนอเกี่ยวกับวิธีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องไว้เป็นแนวทางเพื่อให้ผู้อ่านได้นำไปประยุกต์ในการเขียนรวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และยังได้ยกตัวอย่างในการรีวิวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาอย่างเป็นขั้นตอน

บทที่ 4 ตัวแปรและสมมติฐาน อธิบายถึงตัวแปรในการทำวิจัย และสมมติฐานในการวิจัย ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการทำวิจัย อีกทั้งยังระบุความจำเป็นในตัวแปรแต่ละชนิด แนวทางการควบคุมตัวแปรเกินไว้อย่างชัดเจน ง่ายต่อการเขียนตัวแปรให้เหมาะสมกับการวิจัย ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัย

วางแผนออกแบบการวิจัยได้อย่างรัดกุมและยังนำเสนอเกี่ยวกับสมมติฐานเกี่ยวกับประเภทของสมมติฐาน ข้อเสนอแนะในการเขียนสมมติฐาน และการทดสอบสมมติฐาน อันจะส่งผลต่อผลการวิจัยให้มีคุณภาพมากขึ้นและบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 5 การสุ่มตัวอย่าง ในบทนี้กล่าวถึงการศึกษาประชากร กลุ่มตัวอย่าง ทั้งการเลือกกลุ่มประชากร ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างที่หลากหลาย วิธีการสุ่มแบบง่าย แบบมีระบบ แบบแบ่งชั้นภูมิ แบบแบ่งกลุ่ม รวมถึงการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง แบบใช้ความสะดวก แบบลูกโซ่ แบบโควต้า ยังทั้งนำเสนอการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง สูตรคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่าง ที่จะช่วยให้ง่ายต่อการกำหนดกลุ่มตัวอย่างมากยิ่งขึ้น

บทที่ 6 การใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ว่าด้วยการใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ความหมาย ประเภทของสถิติ รวมถึงประเภทของข้อมูล ระดับข้อมูล สัญลักษณ์ผลรวม ตลอดจนนำเสนอตัวอย่างอย่างในวิเคราะห์ข้อมูลที่ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจเกี่ยวกับสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยมากยิ่งขึ้น

บทที่ 7 สถิติเชิงพรรณนา อธิบายถึงสถิติเชิงพรรณนา การนำเสนอการแจกแจงความถี่ การนำเสนอข้อมูลโดยใช้กราฟเพื่อสรุปลักษณะของข้อมูล สัดส่วน ร้อยละ เลือกตัวอย่างประชากร การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลางเป็นวิธีการหาค่าข้อมูลชุดที่จะศึกษา การวัดการกระจาย ค่าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มและการวัดค่าความสัมพันธ์ วิธีการในการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีหลากหลายวิธี รวมถึงนำเสนอตัวอย่างการแปลความหมายผลการวิเคราะห์ เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยได้นำไปใช้ในการวิจัยต่อไป

บทที่ 8 สถิติเชิงอนุมาน ในบทนี้กล่าวถึงสถิติเชิงอนุมาน เป็นการนำเสนอเทคนิคทางสถิติในการศึกษากลุ่มตัวอย่าง ในการวิเคราะห์ข้อมูลการประมาณค่าพารามิเตอร์ และการทดสอบสมมติฐาน การทดสอบเกี่ยวกับค่าเฉลี่ยของประชากร การทดสอบผลระหว่างค่าเฉลี่ยประชากร อีกทั้งยังนำเสนอตัวอย่างการทดสอบสัดส่วนของประชากร การนำเสนอตัวอย่างการทดสอบเกี่ยวกับความถี่ การทดสอบข้อมูล การนำเสนอการทดสอบเกี่ยวกับความแปรปรวนของประชากร และนำเสนอตัวอย่างการแปลความหมายผลการวิเคราะห์

บทที่ 9 การออกแบบวิจัย ว่าด้วยจุดมุ่งหมายของการออกแบบวิจัย เกณฑ์การประเมินแบบวิจัย ความเที่ยงตรงภายใน ความเที่ยงตรงภายนอก และการออกแบบการวิจัย แบบวิจัยเชิงทดลองที่มีหนึ่งตัวแปร แบบวิจัยเชิงทดลองที่มีหลายตัวแปร ทั้งนี้ยังนำเสนอแบบวิจัยพื้นฐานเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถนำมาปรับให้มีความเหมาะสมกับการวิจัย ตลอดจนถึงนำเสนอตัวอย่างแบบวิจัยทั่วไปที่มีหลากหลาย เพื่อให้ผู้วิจัยเข้าถึงรูปแบบการออกแบบการวิจัย

บทที่ 10 เครื่องมือในการวิจัย บทนี้แนะนำเกี่ยวกับประเภทของข้อมูลการวิจัย และวิธีการสร้าง ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ คือ แบบทดสอบ แบบสำรวจรายการ มาตรฐานประเมินค่า

แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบทดสอบ แบบวัดเจตคติ ทั้งยังนำเสนอตัวอย่างของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย รวมถึงเสนอตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยที่จะช่วยให้ผู้วิจัยได้มีแนวทางในการออกแบบเครื่องมือให้มีความเหมาะสมกับงานวิจัยที่จะศึกษา

บทที่ 11 การเขียนเค้าโครงและรายงานการวิจัย ในบทนี้กล่าวถึงหลักการเขียนเค้าโครงการวิจัย การกำหนดหัวข้อเค้าโครงการวิจัย และยังนำเสนอตัวอย่างในการเขียนเค้าโครงการวิจัยไว้เป็นแนวทางเพื่อให้ผู้วิจัยได้นำไปเป็นตัวอย่างในการเขียนวิจัย

บทที่ 12 การประเมินงานวิจัยและจรรยาบรรณนักวิจัย ในบทนี้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ทั่วไปสำหรับการประเมินงานวิจัย และนำเสนอรูปแบบตัวอย่างแบบประเมินงานวิจัย ทั้งยังนำเสนอจรรยาบรรณนักวิจัย เพื่อให้เป็นแนวทางให้ผู้วิจัยได้นำไปปรับใช้ในประเมินการวิจัยตามรูปแบบต่างๆ

บทที่ 13 การเขียนบรรณานุกรม บทสุดท้ายนี้คณะผู้เขียนได้อธิบายถึงหลักการเขียนบรรณานุกรม รายการอ้างอิง อ้างอิงในเนื้อหา รวมถึงการนำเสนอตัวอย่างการเขียนบรรณานุกรม เพื่อให้ผู้วิจัยเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักการเขียนบรรณานุกรม

คุณค่า

หนังสือระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา (Educational Research Methodology) เล่มนี้ได้สะท้อนคุณค่าทางการศึกษาวิจัย ดังนี้

1.สร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจในระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษาให้แก่ผู้ศึกษาวิจัย เช่น นิสิต นักศึกษา ผู้สนใจเกี่ยวกับการทำวิจัย ตลอดจนจนถึงการประยุกต์ใช้ความรู้จากหนังสือเล่มไปใช้ในการทำวิจัยทางการศึกษา

2.ช่วยให้ผู้วิจัยได้เกิดความเข้าใจชัดเจนในเรื่องการวิจัยทางการศึกษา การกำหนดปัญหาการวิจัย ตัวแปรและสมมติฐาน สถิติการวิเคราะห์ข้อมูล การออกแบบการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในวิจัย และการเขียนเค้าโครงการวิจัยซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการทำวิจัยทางการศึกษา

3.เสนอแนวทางการเขียนงานวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยอย่างครบถ้วน และแสดงตัวอย่างในการเขียนเค้าโครงการวิจัยทางการศึกษาที่มีความชัดเจน เพื่อให้มีความสัมพันธ์ กับแบบการวิจัย

4.การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษาเพื่อให้เกิดความชัดเจนในกระบวนการทำวิจัย ซึ่งทุกบทในหนังสือเล่มนี้เป็นการเขียนขึ้นเพื่ออธิบายขั้นตอนการทำวิจัย รวมถึงยกตัวอย่างในทุกขั้นตอนของการเขียนงานวิจัย จึงเหมาะสมกับผู้ที่ทำวิจัยทางการศึกษาด้วยตนเอง

บทสรุป

หนังสือระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา (Educational Research Methodology) เล่มนี้เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเกี่ยวกับระเบียบวิธีการวิจัยทางการศึกษา เพื่อเป็นตัวช่วยให้ผู้สนใจงานวิจัยทางการศึกษา ผู้ที่ศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา สามารถนำไปประกอบการทำวิจัยได้ ซึ่งผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอหลักการวิจัยและแนวทางปฏิบัติในการทำวิจัยให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ง่าย รวดเร็ว โดยการนำเอาประเด็นที่สำคัญของการทำวิจัยมาเขียน อธิบายให้มีความชัดเจนสมบูรณ์ อ่านแล้วเข้าใจง่าย เช่น การกำหนดประเด็นปัญหา สมมติฐาน การทดสอบสมมติฐาน เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และในทุกบทของหนังสือเล่มนี้ยังมีการยกตัวอย่างประกอบการอธิบายเพื่อจะให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ยังมีการเพิ่มเติมส่วนที่สำคัญอีกอย่างในการวิจัย คือ สถิติการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนถึงการแปลผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล

ดังนั้นหนังสือระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา (Educational Research Methodology) เล่มนี้จึงมีความเป็นทั้งแบบตำราเรียน หนังสืออ่านทำความเข้าใจในการทำวิจัยที่สมบูรณ์ เพราะว่าอธิบายเข้าใจได้ง่ายชัดเจนมากยิ่งขึ้น จึงเหมาะสมกับนิสิต นักศึกษา อาจารย์ ครู ผู้บริหาร และผู้ที่สนใจเกี่ยวกับการทำวิจัยเป็นอย่างดี

อ้างอิง

สุรศักดิ์ อมรรัตนศักดิ์, บุญมี พันธุ์ไทย, สมจิตรา เรืองศรี, (2554). *ระเบียบวิธีการวิจัยทางการศึกษา* (Educational Research Methodology). กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

